

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
Навчально-науковий інститут фінансів, економіки, управління та права
Кафедра фінансів, банківського бізнесу та оподаткування

Випускна робота бакалавра

**на тему «Фінансове забезпечення соціально-економічної безпеки
України в умовах воєнного стану»**

Виконала: студентка 4-го курсу, групи 401-ЕФ

Спеціальності

072 «Фінанси, банківська справа та
страхування»

першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Загорулько Т. А.

Керівник: к.е.н., доцент Маслій О. А.

Рецензент: начальник фінансового відділу
виконавчого комітету Скороходівської
селищної ради, Пономаренко О. А.

Засвідчую, що в цій роботі немає запозичень із
праць інших авторів без відповідних посилань
Загорулько Т. А.

Підтверджую достовірність даних,
використаних у роботі

Загорулько Т. А.

Полтава, 2022

АНОТАЦІЯ

Загорулько Т. А. «Фінансове забезпечення соціально-економічної безпеки України в умовах воєнного стану». Рукопис. Випускна робота на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» – Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Полтава, 2022.

Робота містить 119 сторінок, 16 таблиць, 45 рисунків, список літератури з 82 джерел та 5 додатків.

Ключові слова: безпека, соціально-економічна безпека, воєнний стан, фінансове забезпечення, фінансування, бюджет, соціальне забезпечення, економічний розвиток, напрями відновлення.

Мета роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні впливу проблем формування та фінансового забезпечення соціально-економічної безпеки України в умовах воєнного стану і розробка практичних рекомендацій щодо їх вирішення.

Об'єктом дослідження є процес фінансового забезпечення соціально-економічної безпеки в умовах воєнного стану.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні засади оцінювання фінансового забезпечення соціально-економічної безпеки України в умовах воєнного стану.

У випускній роботі розглянуто комплекс питань, пов'язаних із дослідженням теоретичних засад забезпечення соціально-економічної безпеки в умовах воєнного стану, аналізу та оцінки фінансового забезпечення соціально-економічної безпеки, фінансових механізмів забезпечення соціально-економічної безпеки України і державного фінансового регулювання в умовах воєнного стану в Україні.

ANNOTATION

Zahorulko T.A. «Financial support of social and economic security of Ukraine in martial law». Manuscript. Graduation thesis for the first (bachelor's) level of higher education in specialty 072 «Finance, Banking and Insurance» – National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Poltava, 2022.

The work contains 119 pages, 16 tables, 45 figures, bibliography from 82 sources and 5 appendices.

Keywords: security, socio-economic security, martial law, financial support, financing, budget, social security, economic development, directions of recovery.

The purpose of the work is to theoretically substantiate the impact of problems of formation and financial security of socio-economic security of Ukraine in martial law and to develop practical recommendations for their solution.

The object of the study is the process of financial support for socio-economic security in martial law.

The subject of the study is the theoretical, methodological and practical principles of assessing the financial security of socio-economic security of Ukraine in martial law.

The dissertation considers a set of issues related to the study of theoretical foundations of socio-economic security in martial law, analysis and evaluation of financial security of socio-economic security, financial mechanisms for socio-economic security of Ukraine and state financial regulation in martial law in Ukraine.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	8
1.1. Сутність, рівні та загрози соціально-економічній безпеці держави.....	8
1.2. Інструменти та особливості фінансового забезпечення соціально-економічного безпеки держави в умовах війни.....	19
1.3. Нормативно-правова база забезпечення соціально-економічної безпеки України в умовах воєнного стану.....	32
РОЗДІЛ 2. ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ..	42
2.1. Дослідження впливу війни на показники економічного розвитку та соціально-економічної безпеки України.....	42
2.2. Оцінювання показників фінансової підтримки бізнесу та соціального забезпечення в умовах воєнного стану.....	64
2.3. Аналіз формування та напрямів використання фондів відновлення економіки України після війни.....	74
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ...	89
3.1. Фінансовий механізм забезпечення соціально-економічної безпеки України в умовах війни.....	89
3.2. Державне фінансове регулювання в умовах воєнного стану.....	98

				ВР 401-ЕФ 18087			
	П. І. Б.	Підпис	Дата				
Розроб.	Загорулько Т.А.			Фінансове забезпечення соціально-економічної безпеки України в умовах воєнного стану	Літ.	Арк.	Акрюшів
Перевір.	Маслій О. А.				82	3	119
Н. Контр.	Маслій О. А.				Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» Кафедра фінансів, банківського бізнесу та оподаткування		
Затверд.	Птащенко Л.О.						

ВИСНОВКИ.....	107
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	111
ДОДАТКИ.....	119

				ВР 401-ЕФ 18087			
	П. І. Б.	Підпис	Дата	Фінансове забезпечення соціально- економічної безпеки України в умовах воєнного стану	Літ.	Арк.	Акрушів
<i>Розроб.</i>	<i>Загорулько Т.А.</i>				82	4	119
<i>Перевір.</i>	<i>Маслій О. А.</i>				Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» Кафедра фінансів, банківського бізнесу та оподаткування		
<i>Н. Контр.</i>	<i>Маслій О. А.</i>						
<i>Затверд.</i>	<i>Птаценко Л.О.</i>						

ВСТУП

У період соціально-економічних перетворень забезпечення безпечного, стійкого і стабільного функціонування національної економіки є першочерговим завданням органів державної влади. Під час військової агресії з боку РФ, дослідження фінансової підтримки соціально-економічної сфери України в умовах воєнного стану набуває особливої актуальності. Соціально-економічна безпека є одним із ключових чинників та умовою життєдіяльності населення, тому для забезпечення цього в довгостроковій перспективі необхідно впроваджувати ефективні заходи та механізми забезпечення соціально-економічної безпеки у системі безпеко-орієнтованого управління національною економікою в умовах воєнного стану.

Концептуальні засади формування соціальної та економічної безпеки держави висвітлені в роботах О. Новікової, З. Варналія, О. Користіна, П. Шевчука, М. Єрмошенко, О. Давидюка та ін. Орієнтуючись на існуючі роботи з обраної проблематики було визначено, що з початком війни в Україні пріоритети фінансування змінені під впливом соціальних чинників, тому актуальність роботи зумовлена необхідністю дослідження фінансового забезпечення соціально-економічної безпеки України саме в умовах воєнного стану.

Мета роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні впливу проблем формування та фінансового забезпечення соціально-економічної безпеки України в умовах воєнного стану і розробка практичних рекомендацій щодо їх вирішення.

У роботі відповідно до мети було поставлено та вирішено наступні завдання:

- дослідити сутність поняття «соціально-економічна безпека»;

- визначити зміст, функції та завдання соціально-економічної безпеки країни;
- провести аналіз та оцінку фінансового забезпечення соціально-економічної безпеки в умовах воєнного стану;
- дослідити вплив війни на показники економічного розвитку та соціально-економічної безпеки України;
- визначити напрями використання фондів відновлення економіки України після війни;
- проаналізувати фінансовий механізм забезпечення соціально-економічної безпеки України в умовах війни;
- розглянути державне фінансове регулювання в умовах воєнного стану;
- дослідити напрями фінансового забезпечення соціально-економічної безпеки України в умовах воєнного стану.

Об'єктом дослідження є процес фінансового забезпечення соціально-економічної безпеки в умовах воєнного стану.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні засади оцінювання фінансового забезпечення соціально-економічної безпеки України в умовах воєнного стану.

Методи дослідження, які використовувалися в процесі дослідження та обробки матеріалів: структурний, економічний, горизонтальний аналізи, метод статистичних порівнянь та критичного аналізу наукової літератури.

Практична значимість дипломної роботи полягає у виявленні наукової, соціальної та економічної ефективності використання запропонованих методів та підходів на практиці.

Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. У першому розділі розглянуто теоретичні засади забезпечення соціально-економічної безпеки в умовах воєнного стану, де більш детально досліджено сутність поняття «соціально-економічна безпека», загрози, які можуть виникнути у період воєнного стану,

нормативно-правову базу та особливості фінансового забезпечення соціально-економічної безпеки України. Другий розділ присвячений аналізу та оцінці фінансової безпеки соціально-економічної безпеки України під час війни. Дослідження, проведені в цьому розділі, включають показники економічного розвитку, фінансової підтримки підприємств та соціального забезпечення в умовах воєнного стану, формування та використання коштів на повоєнне відновлення економіки України. У третьому розділі особлива увага приділяється фінансовим механізмам забезпечення соціально-економічної безпеки України та державному фінансовому регулюванню в умовах воєнного стану.

Інформаційною базою роботи слугують статистичні та аналітичні матеріали Національного банку України, Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, Закони України, науково-аналітичні статті вітчизняних і зарубіжних авторів, інформаційні матеріали, опубліковані в періодичних виданнях, електронні ресурси, представлені в мережі інтернет.

Основні результати дослідження пройшли апробацію та отримали оцінку на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Сталий розвиток: виклики та загрози в умовах воєнного стану».

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

1.1. Сутність, рівні та загрози соціально-економічній безпеці держави

На етапі глобалізації та в кризових умовах розвитку світової економіки, забезпечення економічної безпеки на різних рівнях ієрархії (держава, бізнес, особа, суспільство) є однією з головних проблем, які потребують невідкладного вирішення.

У країнах із перехідною економікою концепція економічної безпеки набуває особливого значення, оскільки соціальні процеси інтегруються, а між економічними та соціально-політичними процесами виникають локальні невідповідності. Проте в умовах сьогодення, у зв'язку з війною та агресією Російської Федерації проти України, важко повною мірою оцінити соціально-економічну безпеку країни. Повне розуміння сутності, структури та значення соціально-економічної безпеки є запорукою правильного формування державної політики в економічній сфері (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Місце соціальної безпеки в системі національної безпеки держави

*Складено автором за даними [1]

Беззаперечно економічна безпека в умовах значних соціальних потрясінь розглядається у нерозривному зв'язку із соціальною складовою. Для розуміння концептуальних основ соціально-економічної безпеки розглянемо сутність економічної і соціальної безпеки.

Суть економічної безпеки полягає у забезпеченні економічного розвитку України для задоволення соціально-економічних потреб громадян, оптимізації витрат на оплату праці та екологічного використання сировини та довкілля.[5]

Таблиця 1.1

Наукові підходи трактування сутності «економічна безпека держави»

Автор/ джерело	Сутність поняття «економічна безпека держави»
Методика розрахунку рівня економічної безпеки України	Економічна безпека – стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання.
О. Користін	Економічна безпека – це система забезпечення стійкості національної економіки, що зберігає свою цілісність і здатність до саморозвитку, незважаючи на несприятливі зовнішні і внутрішні загрози.
З. Варналій	Економічна безпека держави – охоплює захищеність всієї системи економічних відносин, які визначають прогресивний розвиток економічного потенціалу країни і забезпечують підвищення рівня добробуту всіх членів суспільства, його окремих соціальних груп, а також формують основи обороноздатності країни, захищеність від небезпек та загроз, джерелом яких є внутрішні та зовнішні протиріччя.
М. Єрмошенко	Економічна безпека держави – це такий стан економічного механізму країни, який характеризується збалансованістю і стійкістю до негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, його здатністю забезпечувати на основі реалізації національних економічних інтересів сталий і ефективний розвиток вітчизняної економіки і соціальної сфери.
Г. Пастернак-Таранушенко	Економічна безпека – це стан держави, що забезпечує можливість створення і розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому та зростання добробуту її мешканців

*Джерело: [5, 9, 12, 21, 28]

Аналіз літератури показує, що українські та зарубіжні вчені по-різному підходять до визначення поняття «економічна безпека». Відповідно до різних підходів економічна безпека визначається як:

- 1) здатність країни створити умови для благополучного життя та довгострокового економічного розвитку;
- 2) здатність держави захищати свої економічні інтереси від зовнішніх і внутрішніх загроз;
- 3) здатність економіки ефективно задовольняти потреби суспільства на національному та міжнародному рівнях;
- 4) сукупність умов і факторів забезпечення незалежності, стабільності та стійкості національної економіки, її здатності до безперервного оновлення та самовдосконалення;
- 5) здатність держави самостійно формулювати та здійснювати власну економічну політику, а також визначати та реалізовувати власні національні інтереси.

Указом Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021 було затверджено стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року, яка визначає шляхи досягнення цілей і реалізації пріоритетів національних інтересів у сфері забезпечення економічної безпеки.

Національним інтересам України відповідає сталий розвиток національної економіки, інтеграція України в європейський економічний простір, розвиток рівноправного взаємовигідного економічного співробітництва з іншими державами. Забезпечення національних економічних інтересів вимагає формування і реалізації стратегічного курсу у сфері забезпечення економічної безпеки, спрямованого як на стале нарощення конкурентоспроможності економіки України, так і на поступове зміцнення економічної стійкості та відповідно невразливості національної економіки до зовнішніх і внутрішніх загроз.

Практична реалізація Державної стратегії економічної безпеки повинна здійснюватися через систему конкретних заходів, механізмів, що

реалізуються на основі якісних індикаторів і кількісних показників соціально-економічного розвитку країни. Така система є основою і змістом національної економічної політики. Економічна безпека в цьому випадку може розвиватися лише в умовах забезпечення суспільно необхідних умов для відтворення суспільних продуктів, в системі складних взаємозв'язків і взаємозалежностей, обумовлених соціальною структурою суспільства, глибиною соціальних протиріч і об'єктивними способами реалізації соціального забезпечення. Достатній рівень соціального забезпечення є частиною системи першочергових завдань країн, які займаються різними питаннями економічного розвитку та функціонування.

Соціальну безпеку варто розглядати як об'єктивну економічну дійсність, притаманну сучасній соціалізованій економіці, яка виражає її внутрішню суть, соціальну направленість розвитку суспільства, економічні й соціальні цілі держави, прагнення широких верств населення. У її досягненні важлива роль належить не лише державі, а й господарським суб'єктам, громадським організаціям і кожному громадянину. Це поняття передбачає функціонування системи відносин між державою, суб'єктами господарювання і громадянським суспільством щодо мобілізації та використання ресурсів, необхідних для соціального захисту всіх груп населення, що дозволяє узгоджувати економічні інтереси як основу стабільності суспільства. Узагальнення підходів до трактування сутності «соціальна безпека держави» наведено в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Наукові підходи до трактування поняття «соціальна безпека держави»

Автор/джерело	Сутність підходу
1	2
Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України	Соціальна безпека – це стан розвитку держави, за якого держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяти розвитку людського капіталу як найважливішої складової економічного потенціалу країни

Продовження таблиці 1.2

1	2
О. Новікова	Стан захищеності соціальних інтересів особи і суспільства від впливаючих на них загроз національній безпеці, наголошуючи при цьому, що стан безпеки є наслідком реалізації заходів соціального захисту, який характеризує їх результативність та ефективність
О. Давидюк	Стан суспільства, в тому числі всіх основних сфер виробництва, соціальної сфери, охорони внутрішнього конституційного порядку, зовнішньої безпеки, культури, при якому забезпечується номінальний рівень соціальних умов та соціальних благ – матеріальних, санітарно-епідеміологічних, екологічних, психологічних тощо, що визначають якість життя людини і суспільства в цілому та гарантується мінімальний ризик для життя, фізичного та психічного здоров'я людей
В. Данилишин, В. Куценко	Гарантується поліпшенням якості життя і є сукупністю видів безпек, що зумовлені структурою людської життєдіяльності, її сферами: відносини окремих індивідів, груп людей, побудовані таким чином, щоб у процесі їхнього розвитку не виникала небезпека для кожного з них; стійке функціонування соціальних інститутів, що забезпечує стабільний розвиток суспільства
П. Шевчук	Певний стан життєдіяльності особи, убезпечений комплексом організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на реалізацію соціальних інтересів, формування сприятливої демографічної ситуації, збереження генофонду держави і трансформацію трудових ресурсів відповідно до ринкових вимог
О. Білорус	Надійна захищеність життєво важливих інтересів соціальних суб'єктів на макро- та мікрорівнях, збереження і розвиток людського потенціалу, підтримка ефективного стимулювання діяльності людей, систем їхньої соціалізації та життєзабезпечення, невмирущих цінностей, моральності

*Джерело: [1, 4, 8, 10, 12, 21]

Соціальне забезпечення є результатом цілеспрямованої взаємодії всіх соціально відповідальних суб'єктів на своєму рівні. Соціальне забезпечення виступає як результат процесів соціалізації, характеризує стан суспільного виробництва, соціальної сфери, охорони внутрішнього конституційного ладу, зовнішньої безпеки, культури тощо (рис. 1.2).

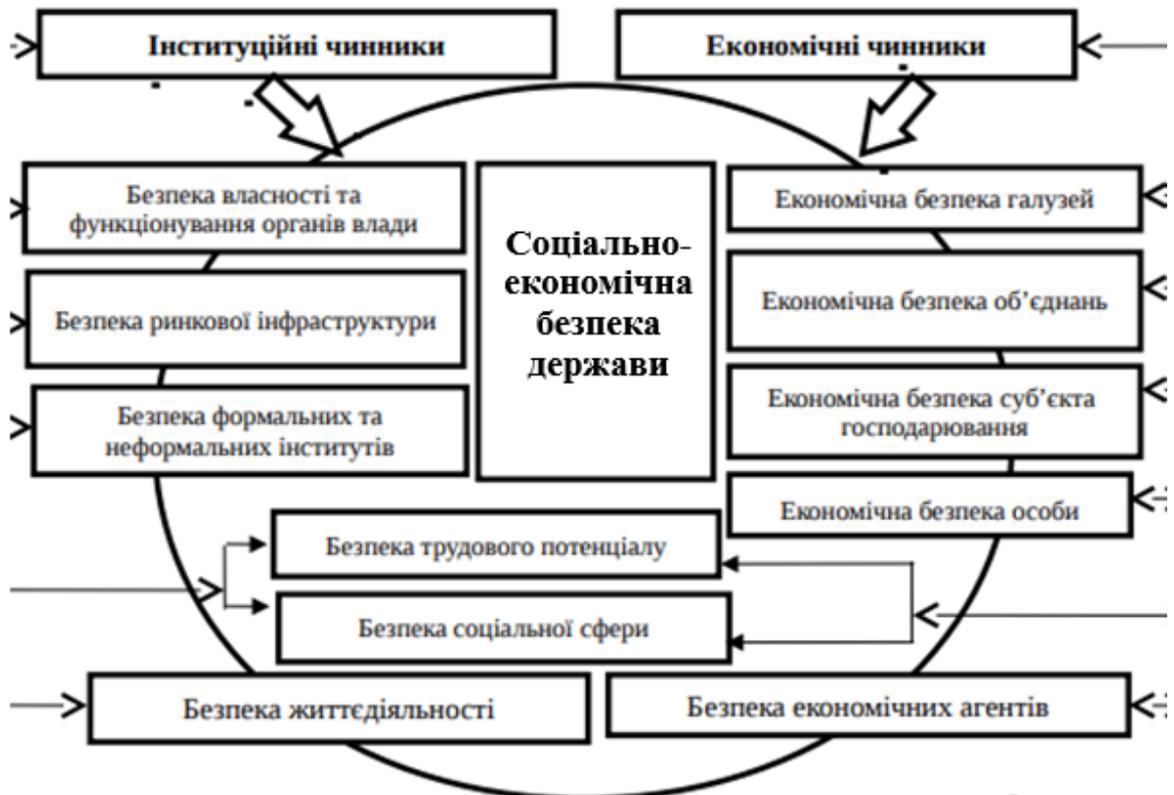

Рис. 1.2. Чинники впливу на соціальну компоненту економічної безпеки держави [1]

Соціально-економічна безпека – це загальна категорія, що відображає безпеку основного комплексу соціально-економічних відносин на всіх рівнях, від держави до кожного громадянина (рис.1.3).

В умовах нестабільності та глобальних викликів значного поширення набув захисний підхід до трактування сутності соціально-економічної безпеки вихідною категорією якого є «загроза».

Загрози соціально-економічній безпеці – це явища і процеси, які негативно впливають на економіку нації, пригнічують економічні інтереси окремих людей, суспільств, держави. Постійний моніторинг та виявлення значущих загроз економічній безпеці значною мірою сприяють підтримці їх на належному рівні, а також розробці та впровадженні своєчасних і практичних заходів щодо зменшення або повного усунення негативних наслідків загроз.

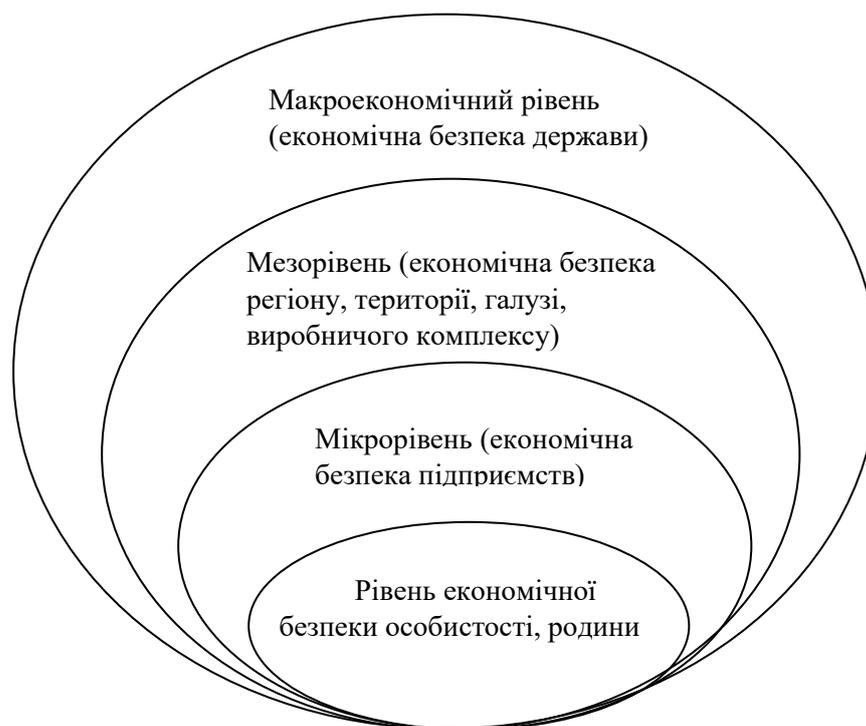

Рис. 1.3. Рівні соціально-економічної безпеки держави

*Складено автором за даними [4]

Соціально-економічна загроза – це потенційна можливість завдати шкоди бізнесу через внутрішні та зовнішні фактори. Соціально-економічна небезпека стає такою під загрозою реального прояву, тобто соціально-економічна небезпека є прямою, реальною формою загрози.

Згідно з Законом України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року, загроза економічної безпеки держави – це наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України.

Водночас, необхідно нейтралізувати ризики і загрози соціальній компоненті економічної безпеки України, які виступають формами небезпеки та за своєю наявністю зменшують рівень безпеки. Ризики відносно загроз є первинною категорією, а загрози – вторинною, так як загрози виникають за наявності сукупності ризиків. Під ризиками розуміють можливість виникнення несприятливих або небажаних наслідків, невизначеність щодо настання тієї чи іншої події в майбутньому. Тому можна зазначити, що

ризиками – це економічна категорія, сутність якої полягає у невизначеності реально очікуваного результату щодо настання події в майбутньому під впливом дії комплексу негативних та позитивних факторів.

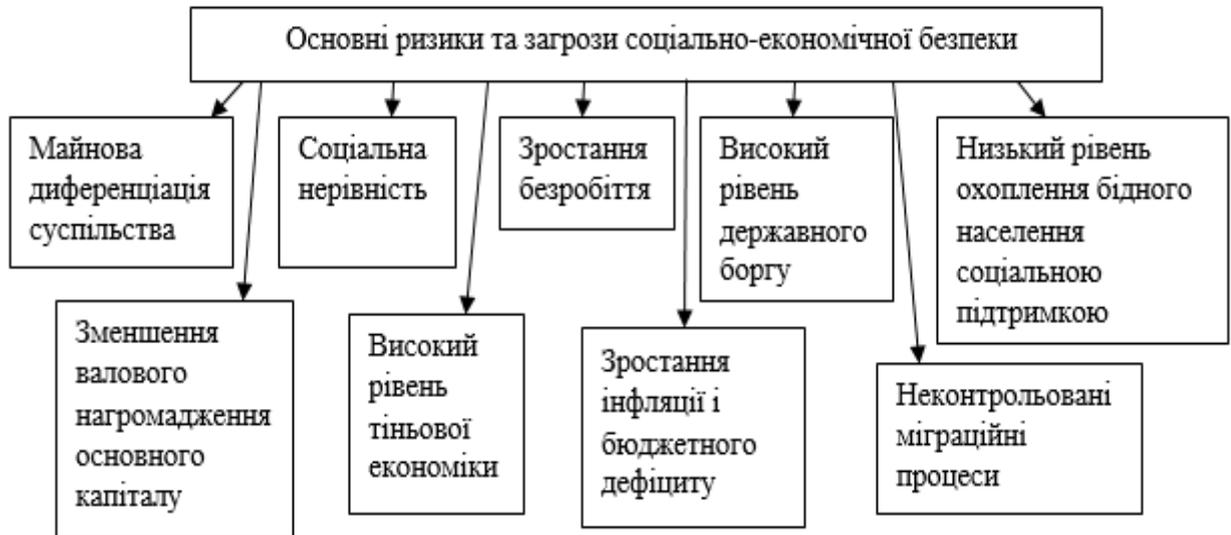

Рис. 1.4. Основні ризики та загрози соціально-економічної безпеки держави

*Складено автором за даними [6]

Передумовою до початку збройної агресії проти України стало економічне знекровлення України, яке проводилося шляхом прямого економічного тиску, такого як торговельно-тарифне протистояння, блокада української торгівлі, блокада поставок газу тощо.

Економічна війна проти України була спрямована насамперед проти економіки сходу та півдня України, які через певні особливості залежали від Російської Федерації, зокрема як отримувачі сировини та енергоресурсів з Росії і як ринок збуту значної частки власної продукції.

Сучасна економічна ситуація в Україні переконливо свідчить про те, що проблема економічної безпеки держави стає актуальною та винятковою. А розгляд цієї категорії через призму соціального забезпечення набуває особливої ваги в умовах запобігання соціальних і гуманітарних проблем.

Головною умовою розвитку країни в ринкових умовах є відповідний рівень фінансового забезпечення, стандартом якої є фінансова безпека в складі економічної. Перехід до ринкової економіки означає також перехід до

ринкового підходу регулювання економічних процесів. У ринковій економіці це, насамперед, важелі монетарного та фіскального впливу. Виходячи з цього, спроможність держави забезпечити прийнятний на певному етапі рівень забезпечення фінансової безпеки держави пов'язується з ефективністю дії бюджетно-податкових і грошово-кредитних важелів, які є основними ринковими регуляторами соціально-економічного розвитку держави.

На сучасному етапі ринково-економічної трансформації України соціально-економічна трансформація особливо гостро поставила низку теоретичних і практичних питань, тісно пов'язаних із її соціальними складовими та національною безпекою країни. Враховуючи поєднання глобальних і національних трансформаційних тенденцій, це питання потребує ретельного вивчення та функціонування економічної системи з використанням сучасного комплексу принципів, методів та соціальних стабілізуючих факторів.

Протягом тривалого трансформаційного періоду в Україні накопичено значну кількість системних диспропорцій та загроз соціально-економічній безпеці держави. Відсутність сприятливих умов для розвитку ринкової економіки, що призводить до низького рівня національної економічної безпеки, пов'язані з неефективною валютною, фінансово-кредитною, бюджетно-податковою, зовнішньоекономічною та регуляторною політикою, надмірним рівнем криміналізації й тінізації економіки, корумпованістю усіх гілок влади, недосконалістю розвитку соціальної сфери, що супроводжується зниженням купівельної спроможності населення, відставанням України від розвинених країн за рівнем оплати праці, збільшенням рівня безробіття в державі, а відтак, – бідністю та високим рівнем смертності населення, кризою моральності та толерантності, проявами ксенофобії, поширенням наркоманії, алкоголізму та тютюнопаління.

Війна проти зовнішнього агресора – це завжди боротьба за політичну і економічну незалежність країни. Українська економіка, оголошена від

шоку повномасштабної російської агресії, поступово відновлює роботу бізнесу та інфраструктури, що зміцнює національну економіку та наближає перемогу над агресором.

З перших днів війни більшість підприємців вимушені були згорнути свою діяльність, що вплинуло на зростання безробіття в країні. У той же час значна кількість державних і приватних критично важливих інфраструктурних та харчових компаній відновилися та продовжують працювати, підтримуючи економічну та соціальну стабільність у більшості регіонів України. У великих містах, що знаходяться не в зоні бойових дій, налагоджено матеріально-технічне забезпечення.

Кабмін у березні 2022 року реалізував спеціальну програму допомоги громадянам, які втратили роботу через вторгнення Росії та не мають можливості працювати, яка передбачає виплату 6,5 тис. грн. За цією програмою кожен працівник, ФОП, може отримати 6,5 тисячі гривень. Програма працювала протягом березня-квітня 2022 року через додаток «Дія», а з травня роботодавці, які найматимуть внутрішньо переміщених осіб до себе на роботу, отримають 6500 грн за кожного працевлаштованого, подавши заявку на порталі «Дія».

Такі виплати отримують українці, які проживають у регіонах, де велися найбільш активні бойові дії, так у березні це були: Волинська, Донецька, Житомирська, Запорізька, Київська, Луганська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Харківська, Херсонська, Чернігівська області та місто Київ.

Енергетика, комунікації та комунальні послуги, незважаючи на складні умови, працюють максимально безперебійно. Масові зусилля волонтерів підтримують безпрецедентну хвилю біженців.

Уряд починає працювати на випередження. Створюються фонди, кошти з яких підуть на відновлення України: фонд відновлення зруйнованого майна та інфраструктури, фонд відновлення та трансформації економіки, фонд обслуговування та погашення держборгу, фонд підтримки постраждалого бізнесу.

Таким чином, було сформовано пакет рішень, які мають допомогти малому та середньому бізнесу адаптуватися до нових викликів та запустити економічну діяльність з новою силою.

Важливою складовою цього пакету є зменшення податкового навантаження. А саме звільнені від єдиного соціального внеску (ЄСВ) першої та другої категорій фізичних осіб-підприємців під час і протягом одного року після введення воєнного стану. Звільнення підприємств та фізичних осіб-підприємців III групи від сплати ЄСВ за найманих працівників, які були призвані до лав ЗСУ, інших збройних формувань (в тому числі територіальної оборони). Було уточнено, що збір сплачуватиме держава.

Також Кабмін відтермінував сплату податків для всіх підприємств, які не спроможні їх заплатити, та відкладає впровадження ССО для всіх фізичних осіб-підприємців.

Уряд скасував всі заходи нагляду за ринком і споживачами в усіх сферах, крім регулювання цін і контролю цін. Усі види перевірок компаній припинено.

Поки що ключовим питанням є стійкість військової економіки. Перша реакція країни, як і будь-якого організму на загрозу раптової смерті ґрунтується на наявних резервах. Запас міцності визначається рівнем соціально-економічної безпеки у довоєнний період, який зважаючи на системні загрози, був недостатнім.

Економічна стабільність не обмежується фізичною охороною території. Якісне постачання, маркетинг та логістика, фінанси, кадри, ефективне управління у нових умовах, забезпечення безперервності поставок на експорт (якщо товар не є критичним для оборонних чи гуманітарних потреб) є першочерговим завданням. Важливо швидко визначити ризики і підтримувати власні резерви. Бізнес, громада та громадськість об'єднуються, щоб протистояти агресії. Основним завданням уряду є надання відповідної підтримки та допомоги волонтерськими організаціям.

Підприємства та громадяни надають переміщеним особам та теробороні підтримку на волонтерських засадах. Однак це не повинно підривати їхню стійкість, стабільність сировинного забезпечення, можливостей переробки запасів агропродукції.

Надзвичайно важлива здатність агробізнесу та фермерів вчасно розпочати та успішно провести посівну компанію. В умовах війни для мінімізації загроз соціально-економічній безпеці держави потрібно сприяти відновленню та розширенню місцевих сільськогосподарських підприємств – пекарень, молокозаводів та м'ясокомбінатів, консервних заводів тощо, а також потужностей із первинної обробки та зберігання агропродукції.

Для підтримки соціальної стабільності та запобігання гуманітарної небезпеки рекомендується звернути увагу на мережеві магазини, так як невеликі магазини менш стійкі, не завжди готові використовувати платіжні картки, коли системні маркети підтримують роботу. Громадам, варто подумати про муніципальні торговельні точки, або партнерство з приватними точками (включаючи надання фізичного захисту силами тероборони).

Для полегшення навантаження на державний та місцеві бюджети необхідно децентралізувати можливість збору благодійних коштів від громад. У тому числі допомога від земляцтв за кордонами України. Створений Президентом Координаційний штаб з гуманітарних та соціальних питань, який наразі зосереджений на рівні не нижче обласного, має приділяти особливу увагу співпраці з громадами для підтримки соціально-економічної безпеки на рівні особи, суспільства і держави в цілому в умовах нових викликів і загроз під час війни.

1.2. Інструменти та особливості фінансового забезпечення соціально-економічної безпеки держави в умовах війни

Неможливо забезпечити стійкий і сталий економічний розвиток без створення умов для безпечного та якісного життя людини, оскільки людський капітал є одним із основних факторів виробництва, тому вкладення у соціальний розвиток людського капіталу за рахунок державних та приватних джерел є витратами продуктивними й фактично інвестиціями в розвиток держави загалом. Погляди науковців сьогодення є більшою мірою антропоцентричними та сконцентрованими на дослідженнях якості та безпеки життя населення. Зокрема, для країн, представлених в Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), розраховується індекс поліпшення життя, що містить систему індикаторів, згрупованих за такими напрямками, як ведення домашнього господарства, доходи, забезпеченість роботою, суспільне життя, освіта, навколишнє природне середовище, участь у громадському житті, охорона здоров'я, задоволення життям, безпека, збалансованість трудової діяльності та особистого життя.

Оскільки економічна безпека є динамічною категорією, що видозмінюється під впливом політичних, соціально-економічних та соціокультурних чинників, її основним завданням є встановлення допустимих меж відхилень значень індикаторів та визначення граничних показників, недотримання яких спричиняє загрози економічній безпеці, основні з яких представлено в таблиці 1.3. Граничні значення індикаторів економічної безпеки є кількісними параметрами, які окреслюють межі допустимих значень у різних сферах економіки.

Соціальні індикатори економічної безпеки допомагають визначити кількісні показники соціально-економічної діяльності, за межами яких потенційні загрози стають реальними. Показники безпеки є засобом вивчення, передбачення та управління соціально-економічними проблемами,

а також розроблення стандартів і керівних принципів соціально-економічного розвитку, найважливішої сфери управління (рис.1.5).

Таблиця 1.3

Граничні значення деяких соціальних індикаторів економічної безпеки
держави

Показники, одиниця виміру	Граничні значення
1	2
Частка населення із сукупними витратами, які нижче 75 % медіанного рівня сукупних витрат (рівень бідності), %	не більше 25
Частка населення із середніми сукупними витратами на одну особу на місяць, які нижче прожиткового мінімуму, %	не більше 40
Відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму, рази	не менше 3
Відношення мінімального розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму, рази	не менше 1,5-2
Відношення індексу номінальних сукупних ресурсів домогосподарств до індексу споживчих цін, рази	не менше 1
Відношення сукупних витрат 10 % найбільш забезпеченого населення до 10 % найменш забезпеченого, рази	не більше 8
Частка витрат на харчування (продовольчі товари та харчування поза домом) у загальному обсязі споживчих грошових витрат домогосподарств, %	не більше 50
Рівень безробіття (за методологією МОП), %	не більше 10
Рівень тривалого безробіття у працездатному віці (відношення чисельності безробітних понад шість місяців до загальної чисельності безробітних), %	не більше 25-30
Наявність житлового фонду в середньому на одну особу, м	не менше 25
Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 осіб	не більше 60
Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, % до ВВП	не менше 4
Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, % до ВВП	не менше 8,3

*Джерело [21]

Визначальною основою існування соціального захисту населення є низка гарантій, зокрема закріплених конституційно соціальних можливостей. Державні соціальні гарантії законодавчо встановлюються задля забезпечення конституційних прав громадян у соціальній сфері та покликані закріпити визначені соціальні норми в реальному середовищі. Державні соціальні стандарти встановлюються у сфері доходів населення, соціальні стандарти – у сферах соціального обслуговування, житлово-комунального господарства, транспорту та зв'язку, охорони здоров'я, освіти,

культурно-спортивної освіти, побутового обслуговування населення, торгівлі та громадського харчування. У рамках бюджетного законодавства на 2022 рік буде встановлено низку соціальних виплат, визначених постановами Кабінету Міністрів України. На правовому рівні закріплюються лише основи соціального захисту та соціального забезпечення та встановлюються їх мінімальні межі.

Рис. 1.5. Індикатори підходу до виявлення ризиків і загроз соціально-економічній безпеці держави [1]

Фінансове забезпечення соціально-економічної безпеки – це сукупність організаційно-практичних, економічних заходів із приводу пошуку, залучення й ефективного використання всіх видів і форм фінансових ресурсів, що слугують фінансуванню соціально-економічних відносин на всіх рівнях для створення сприятливих умов для розвитку суспільства.

Соціальне забезпечення базується на застосуванні різних джерел і форм фінансування. Основні форми фінансового забезпечення соціально-економічної безпеки держави представлено на рис. 1.6.

Фінансові механізми – сукупність форм і методів створення і використання фінансових ресурсів для задоволення різноманітних потреб державних органів, підприємств і громадян, що використовується для створення сприятливих умов для економічного та соціального розвитку суспільства[8].

У рамках фінансового механізму забезпечення соціально-економічної безпеки виділяють його основні складові, а саме: джерела фінансового забезпечення та модель фінансового регулювання.

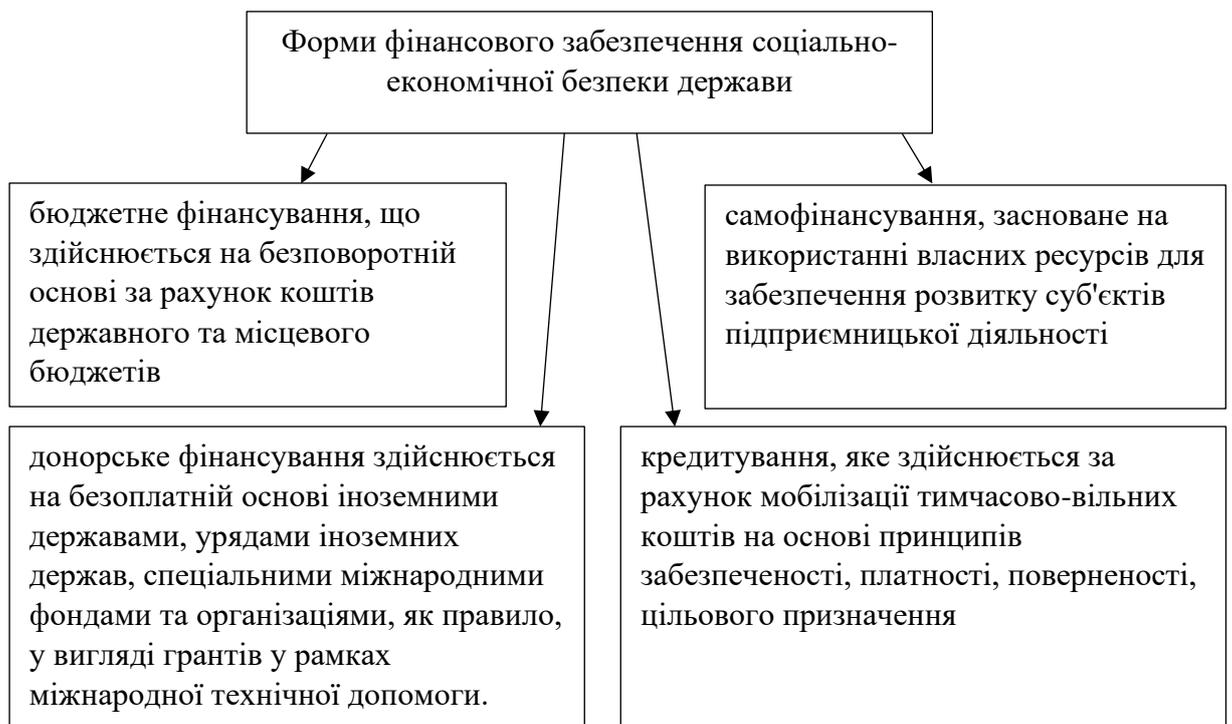

Рис. 1.6. Форми фінансового забезпечення соціально-економічної безпеки держави

*Складено автором за даними [7]

Під фінансовим забезпеченням можна розуміти низку заходів у правовій сфері, спрямованих на мобілізацію необхідного обсягу фінансових ресурсів

для забезпечення матеріальної бази для швидкого та повного виконання державою функцій та обов'язків.

Фінансове регулювання – це форма регулювання або нагляду, яка підпорядковує фінансові установи конкретним вимогам, обмеженням і політикам, спрямованим на збереження цілісності фінансової системи[7].

Фінансове регулювання використовує сальдовий та нормативний методи. Сальдовий метод заснований на такому показнику, як різниця між доходами і витратами за даний період. У нормативному підході основою є норма – емпірично визначений показник споживання ресурсів. На основі цих методів здійснюються фінансове планування, фінансовий менеджмент і фінансовий контроль.

Фінансове планування – діяльність зі створення та використання цільових фондів із централізованих та децентралізованих фондів для розширення відтворення та задоволення постійних потреб держави, корпорацій та домогосподарств[9].

Оперативне фінансове управління – це комплекс дій, що ґрунтуються на оперативному аналізі фінансового стану для моніторингу, складання та виконання фінансових планів та постійного контролю за їх виконанням.

Фінансовий контроль – це діяльність, яку здійснюють усі державні органи та підприємницькі структури з метою забезпечення належної фінансової дисципліни та цільового використання централізованих та децентралізованих коштів[9].

Засобами фінансового регулювання є фінансові інструменти та фінансові важелі. У фінансовому регулюванні використовуються фінансові інструменти – специфічний спосіб фінансування, що реалізується у формі конкретної угоди, що визначає охоронювані законом вимоги одного учасника та зобов'язання іншого учасника, або правовідносини між державою та іншими учасниками. На державному рівні такими інструментами є податки, субсидії, трансферти тощо, на корпоративному – фінансові інструменти

грошового ринку: депозитні сертифікати, банківські акцепти, комерційні векселі, зворотні вимоги щодо погашення цінних паперів тощо.

Фінансовими важелями на макрорівні є, наприклад, ставка податку, рівень резервів, ставка рефінансування НБУ, валютний курс тощо. Фінансовий леверидж часто використовується для стимулювання правильних процесів і фінансових санкцій для зменшення небажаних подій і процесів.

Фінансове стимулювання – це рівень заробітної плати, доходів працівників, матеріального забезпечення, премій, пенсій, стипендій, різноманітних пільг, у тому числі податкових пільг, податкових канікулів, списання податкової заборгованості. До заохочення належать також заохочення, створені за рахунок прибутків, бюджетних коштів ефективних напрямів економічного розвитку, коштів на підготовку та перепідготовку кадрів тощо[12].

До фінансових санкцій належать штрафи та пені. Штраф – це міра істотного впливу на особу за порушення чинного законодавства, угоди чи нормативного акту, і зазвичай накладається у фіксованому розмірі. Пеню накладають при несвоєчасному виконанні грошових зобов'язань і нараховують за кожен день прострочення платежу, що визначаються у відсотках від суми простроченого платежу (санкції за порушення податкового законодавства, санкції за нецільове використання бюджетних коштів, пені за несвоєчасну сплату платежів, зменшення або призупинення бюджетного фінансування, вилучення до бюджету коштів, використаних не за призначенням, відміна наданих пільг).

Основним джерелом фінансового забезпечення соціально-економічної безпеки є самофінансування. Тому в умовах воєнного стану надзвичайно важливо забезпечити своєчасне та безперервне виконання місцевих бюджетів. З метою забезпечення ефективного функціонування бюджетної сфери та життєво важливих потреб жителів територіальної громади в період воєнного стану центральні органи виконавчої влади, такі як Офіс Президента

України, Уряд, Верховна Рада України, РНБО прийняли багато швидких, ефективних і практичних рішень. Станом на 3 березня 2022 року міжнародна фінансова, технічна та гуманітарна підтримка Україні становила понад 15 мільярдів доларів, з яких понад 5 мільярдів надійшло безпосередньо до бюджету.

За попередніми даними, станом на 1 березня 2022 року міжнародні резерви України становили 27 537,9 млн доларів США. У лютому їх величина зменшилася на 5,3%, але перевищили рівень резервів України (27 мільярдів доларів) на початку березня 2020 року в період входження у кризу пандемії.

Зменшення міжнародних резервів відбулося в основному за рахунок погашення зовнішніх зобов'язань країни в лютому та інтервенціями Національного банку, необхідними для пом'якшення надмірної волатильності на валютному ринку.

Рис. 1.7. Чинники, що визначали динаміку міжнародних резервів України упродовж лютого 2022 р.

*Складено автором за даними [46]

Після вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого Національний банк ввів обмеження на валютному ринку, щоб захистити українську фінансову систему та забезпечити її здорове та стабільне функціонування. З 24 по 28 лютого, за умов чинних обмежень, центральний

банк переважно купував у банків іноземну валюту. До збройного нападу росії на Україну ситуація на валютному ринку була нестабільною, і Національний банк купував і продавав валюту, щоб заспокоїти надмірну волатильність. Національний банк продовжив поступове послаблення та уточнення переліку обмежень валютного ринку для забезпечення надійної та стабільної роботи фінансової системи України у зв'язку із запровадженням воєнного стану (рис. 1.8).

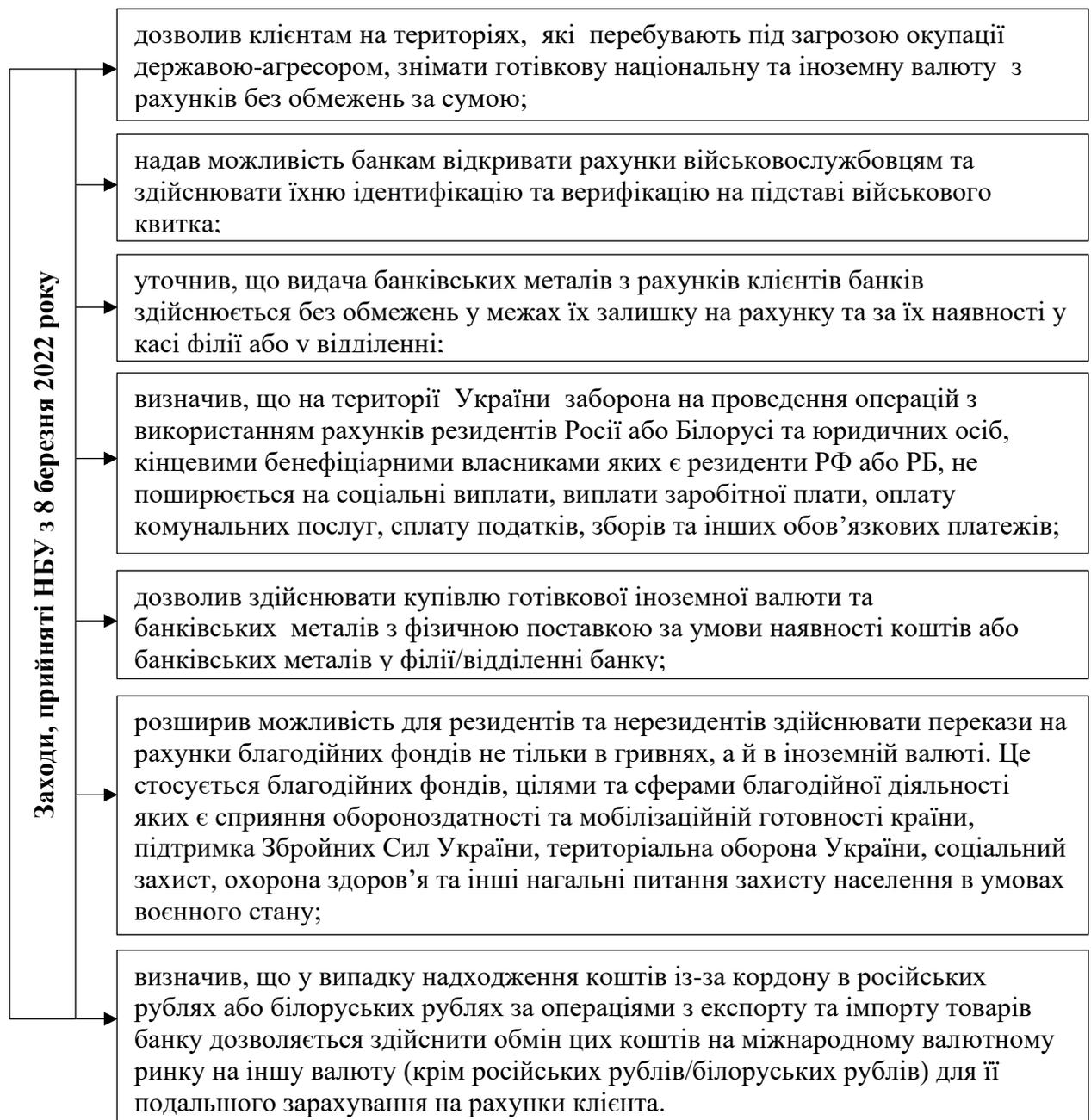

Рис. 1.8. Перелік заходів, прийнятих НБУ з 8 березня 2022 р.

*Складено автором за даними [46]

Поточні міжнародні резерви фінансують поточний імпорт на 3,8 місяця, це достатньо для виконання зобов'язань України та поточних операцій уряду й Національного банку.

Національний банк України в умовах воєнного стану та з огляду на необхідність фінансування Збройних сил України для протидії військовій агресії Росії з 8 березня 2022 року може підтримувати державний бюджет шляхом купівлі державних облігацій на первинному ринку. Військові облігації є особливим типом державних облігацій, що випускаються під час війни для підтримки економіки. Фактично під час війни держава позичає гроші у своїх громадян і організовує повернення цих коштів у майбутньому.

При цьому Національний банк лише обмежено фінансує критичні державні витрати. Такий підхід мінімізує ризик високої інфляції, підриває макрофінансову стабільність та прискорює відновлення післявоєнної ринкової економіки та фінансових ринків.

Основна особливість цих облігацій за призначенням – підтримувати лише обороноздатність і функціонування держави у воєнний час. Крім того, військові облігації часто коштують набагато менше, ніж традиційні облігації, щоб залучити якомога більше людей до інвестування. Випуск військових облігацій під час війни – звична справа для держав, зокрема під час Першої та Другої світових воєн.

За 22 березня Мінфін розмістив військові облігації на суму понад 6 млрд гривень. З них 4,8 млрд грн – від розміщення річних облігацій, решта – від короткострокових.

Сьогодні підтримка Національного банку не є ні єдиним, ні основним джерелом фінансування державних витрат. Незважаючи на бойові дії, українські підприємства продовжують оплачувати податки, а громадяни перераховують великі суми на підтримку військових. Міжнародні партнери надають Україні масову військову, фінансову та гуманітарну підтримку.

Доцільність подальших операцій з фінансування основних державних видатків визначається окремими рішеннями Національного банку. Враховано боротьбу, соціально-економічний розвиток України, стан фінансових ринків та державних фінансів, можливість наповнення державного бюджету з інших джерел.

Надання Національним банком кредитів державі є тимчасовим заходом воєнного стану. Після закінчення війни та повернення економічної та фінансової системи до ринкового функціонування Національний банк відновить традиційний формат таргетування інфляції з плаваючим курсом та заборонаю фінансування державного бюджету.

За перший місяць війни український бізнес втратив більше, ніж за два роки пандемії. Оскільки бойові дії тривають по всій країні, важко оцінити масштаби збитків та довгострокові наслідки.

За даними Нацбанку, під час війни українська економіка втратила 50% свого «невиробленого» ВВП. Тобто національна економіка витрачає понад 50 млрд грн на тиждень, не враховуючи збитків від руйнувань. МВФ оцінює втрати України від військового вторгнення російських окупаційних військ у 35% ВВП.

Багато компаній опинилися в районах активних бойових дій і були змушені евакуюватися у більш безпечні райони або припинити роботу. Але навіть підприємствам, які були у безпечних регіонах довелося зіштовхнутися з логістичними проблемами та дефіцитом сировини. Згідно з опитуванням ЄБА, проведеному у березні 2022 року, лише 17% компаній повністю функціонують і кожна третя не працює. Третина підприємців планує відновити діяльність. Опитування інших організацій показали приблизно такі ж результати.

Навіть під час війни корпорації повинні працювати, оплачувати податки та за можливості надавати державі засоби для продовження самооборони.

Окрім фінансових важелів забезпечення різних аспектів соціально-економічної безпеки відбувається за пріоритетними напрямками

діджиталізації. Так, один із системоутворюючих банків України – Приватбанк використовує всі можливості для того, щоб уникнути можливих ризиків та забезпечити безперервну роботу за будь-яких обставин. Завдяки Ілону Маску та Шерон Іскі, голові наглядової ради Приватбанку, банк отримав системи StarLink. Крім того, усі ключові ресурси, необхідні для продовження діяльності банку та забезпечення його унікальної структури обслуговування, розподілені в різних регіонах України. Це нові заходи щодо забезпечення безпеки української фінансової системи.

Starlink – це глобальна супутникова система для доступу до Інтернету у важкодоступних частинах світу. Він працює через супутники на орбіті. Такий Інтернет неможливо відключити або зламати. Він забезпечує швидке та безперебійне з'єднання. Starlink прийшов в Україну, щоб управляти критично важливою інфраструктурою часів війни: електростанціями, військовими базами, промисловими підприємствами тощо.

В Україні офіційно запрацювала платіжна система PayPal. Відтепер українці можуть створити обліковий запис, прив'язати свої картки Visa та Mastercard та користуватися системою: надсилати та отримувати гроші. PayPal – це міжнародна електронна платіжна система, яка надає транскордонні послуги власникам банківських карток. Компанія пропонує послуги оплати та переказу через Інтернет та смартфони. PayPal має понад 246 мільйонів активних облікових записів на 203 ринках у 56 валютах по всьому світу. Платіжна система забезпечує надійну оплату для VISA, MasterCard, American Express та інших платіжних систем, виступаючи посередником між покупцями та продавцями, що мприяє руху фінансових потоків як джерела фінансового забезпечення соціально-економічної безпеки держави.

23 березня 2022 року Рада Європейського Союзу затвердила два комплекси заходів підтримки в рамках Європейського фонду миру. Вони дозволять ЄС продовжувати вносити свій внесок у спроможність та стійкість

Збройних Сил України, захищаючи територіальну цілісність і суверенітет країни, а також цивільне населення від воєнної агресії росії, що наразі триває. Ці заходи мають збільшити першочерговий бюджет, оголошений 28 лютого 2020 року, ще на 500 мільйонів євро. У результаті сума допомоги буде збільшена вдвічі і складатиме 1 млрд євро.

Згідно з домовленістю, узгоджені заходи передбачатимуть фінансування обладнання та матеріалів, таких як засоби індивідуального захисту, аптечки, паливо, а також військове спорядження та платформи, призначені для застосування летальної сили у військових цілях оборони. Тривалість заходів підтримки було продовжено на один рік.

Наприкінці лютого 2022 року Євросоюз затвердив заходи щодо оснащення України військовою технікою на 500 млн євро, з яких 450 млн євро – на летальну зброю. Захід мав фінансуватися Європейським фондом миру. Пізніше ЄС збільшив фінансову допомогу Україні до 1 мільярда євро на закупівлю військової техніки.

Керівники великих світових та європейських фінансових організацій очікують уповільнення економічного зростання, зростання інфляції та краху багатьох роздрібних мереж, що матиме особливо небезпечні наслідки для країн, які приймають українських біженців, що обмежує обсяги прямої фінансової підтримки України як ключового інструменту фінансового забезпечення соціально-економічної безпеки України в умовах війни.

Так, ЄБРР виділив 2 млрд євро на програму Підтримка України під час війни. Це має включати витрати на вирішення нагальних питань, таких як енергопостачання, ядерна безпека, підтримка державних послуг в Україні та сусідніх країнах.

Європейський інвестиційний банк надає 2 мільярди євро допомоги, включаючи 668 мільйонів євро негайної фінансової допомоги, а решта коштів банку спрямовується на інфраструктурні проекти. Банк також розробляє програми підтримки країн, які приймають українців.

Європейський банк розвитку також виділив кошти для задоволення гострої потреби в розміщенні біженців у сусідніх з Україною країнах. Агентство зосередиться на соціальній допомозі біженцям.

МВФ надав програму на випадок надзвичайних ситуацій у розмірі 1,4 мільярда доларів, щоб допомогти Україні впоратися з безпосередніми викликами війни. Фонд також допоможе Молдові та іншим європейським сусідам України.

Світовий банк виділив 925 мільярдів доларів на підтримку фінансової стабільності, більше третини з яких, станом на березень 2022 року, уже задовольнили потреби українського уряду. Загалом Україна отримає пакет фінансової допомоги від Світового банку в розмірі 3 мільярдів доларів до кінця червня 2022 року. Банк також працює над планом допомоги сусідам України. Тому для Заходу вартість підтримки України сягає десятків мільярдів доларів, а попередні оцінки потреб у фінансуванні післявоєнної відбудови України оцінюються в сотні мільярдів доларів.

1.3. Нормативно-правова база забезпечення соціально-економічної безпеки України в умовах воєнного стану

Основна мета соціально-економічної безпеки держави полягає в тому, щоб ефективно використати державні ресурси для попередження загроз і гарантування розвитку і стабільного функціонування всієї соціально-економічної системи держави в майбутньому.

Необхідність вивчення соціальних складових економічної безпеки України виникла під впливом багатьох різноманітних дестабілізуючих чинників, зокрема зростання бідності та безробіття, зниження рівня та якості життя, сильного розшарування власності та поляризації доходів, яке розпочалося ще у 1990-х роках ХХ ст.

Кабінет Міністрів України та Верховна Рада України від початку повномасштабного російського вторгнення вживають заходи для адаптації економіки до умов воєнного стану. Таким чином, було впроваджено низку законів та постанов, які були спрямовані на підтримку соціально-економічної ситуації в країні.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії, забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень[20].

Згідно з підпунктом 5 пункту 1 статті 6 вказаного Закону в указі Президента України про введення воєнного стану зазначається вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень[20].

Указ Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». Правовий режим воєнного стану введений в Україні з 5:30 24 лютого 2022 року строком на 30 діб. Таке рішення ухвалено у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони й відповідно до українського законодавства.

Указ Президента України №67/2022 «Про невідкладні заходи щодо фінансового забезпечення функціонування держави в умовах воєнного стану». З метою забезпечення фінансування невідкладних витрат держави в умовах воєнного стану, НБУ 24 лютого 2022 року здійснити в установленому порядку перерахування до Державного бюджету України суми частини прибутку до розподілу за підсумками 2021 року у повному обсязі.

Указ Президента України №104/2022 «Про фінансове забезпечення заходів правового режиму воєнного стану». З метою забезпечення невідкладного фінансування заходів правового режиму воєнного стану, рекомендується Національному банку України здійснити купівлю на первинному ринку облігацій внутрішньої державної позики "Військові облігації" у обсягах та на умовах, погоджених між Кабінетом Міністрів України та Національним банком України.

Указ Президента України №344/2022 «Про невідкладні заходи щодо об'єднання зусиль для підтримки України». З метою консолідації міжнародних зусиль, спрямованих на надання підтримки Україні в захисті незалежності, територіальної цілісності та суверенітету, а також у її повоєнному відновленні, задля підвищення рівня обізнаності міжнародної спільноти про події в Україні заснування національного бренду «UNITED 24».

З метою забезпечення соціально-економічної безпеки та функціонування національної економіки в умовах воєнного стану було затверджено та введено в дію низку нормативно-правових актів. Основні закони узагальнено в таблиці 1.4.

Таблиця 1.4

Закони України введені в дію з березня 2022 року

Назва закону	Основні положення
1	2
Закон про внесення змін до Бюджетного кодексу України «Прикінцеві та перехідні положення» №2134-IX	Закон визначає деякі особливості регулювання бюджетних відносин в умовах воєнного стану або для здійснення згідно із законом заходів загальної мобілізації. Наказ про увільнення добровольця територіальної оборони.

Продовження таблиці 1.4

1	2
Закон Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2022 рік" № 2218-IX	Передбачені цим Законом кошти в частині збільшення видатків державного бюджету на 2022 рік за бюджетною програмою «Резервний фонд» спрямовуються виключно на здійснення заходів щодо забезпечення безпеки і оборони, фінансової підтримки внутрішньо переміщених осіб.
Закон про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2022 рік" №2135-IX	Законом збільшено фінансування Державного бюджету України за рахунок зовнішніх запозичень, а саме офіційної кредитної підтримки обороноздатності Збройних сил України, наданої Урядом Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, та затверджено додаткові видатки спеціального фонду Міністерству оборони України на фінансування бюджетної програми «Розвиток, закупівля, модернізація та ремонт озброєння, військової техніки, засобів та обладнання».
Закон Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфер зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану №2220-IX	Кабінет Міністрів України визначає перелік видів забезпечення, соціальних послуг, компенсацій та допомоги у сферах зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, а також особливості їх надання; затверджує бюджет Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття та приймає інші рішення.
Закон про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану №2120-IX	Документ визначає особливості адміністрування податків і зборів під час дії правового режиму воєнного стану, введеного Указом Президента України №64/2022, реалізації необхідних заходів щодо підтримки військових і правоохоронних підрозділів у відбитті збройного нападу Російської Федерації та забезпечення прав і обов'язків платників податків. Дії роботодавця під час воєнного стану.
Закон про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану №2126-IX	Законом надано державні гарантії здобувачам освіти, працівникам закладів освіти, установ освіти, наукових установ та їх реалізація, забезпечення максимального сприяння створенню безпечного освітнього середовища, організації здобуття освіти, освітнього процесу у формі найбільш безпечної для життя і здоров'я людей в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану.
Закон про внесення зміни до пункту 4-1 розділу VI "Прикінцеві та перехідні положення" Бюджетного кодексу України №2127-IX	Закон передбачає перерозподіл видатків між розпорядниками бюджетних коштів нижчого рівня у системі Державної судової адміністрації України у межах загального обсягу бюджетних призначень за відповідною бюджетною програмою окремо за загальним та спеціальним фондами державного бюджету здійснюється Державною судовою адміністрацією України.

*Джерело: [19, 20, 22, 23, 64]

Фонд соціального страхування України є гарантом фінансової, медичної та соціальної підтримки мільйонів українських працюючих, вагітних жінок, постраждалих на виробництві та їхніх сімей. Тому, незважаючи на воєнний стан, експерти Фонду продовжують наполегливо працювати для продовження виконання всіх платежів.

Ураховуючи введений воєнний стан в Україні, встановлено, що Державна казначейська служба за погодженням з Міністром фінансів здійснює перерозподіл, наближення та фінансове забезпечення видатків на національну безпеку і оборону, заходи правового режиму воєнного стану, а також платежі за видатками головних розпорядників бюджетних коштів в межах затверджених для них Законом України «Про Державний бюджет України на 2022 рік» бюджетних призначень з подальшим внесенням змін до розпису Державного бюджету України на 2022 рік в установленому порядку.

Постановою Кабміну від 25.02.2022 № 156 Про випуск облігацій внутрішньої державної позики «Військові облігації» вирішено здійснити державні внутрішні запозичення в обсязі до 400 млрд. гривень шляхом поетапного випуску облігацій внутрішньої державної позики "Військові облігації". Кошти від випуску облігацій зараховуються до державного бюджету.

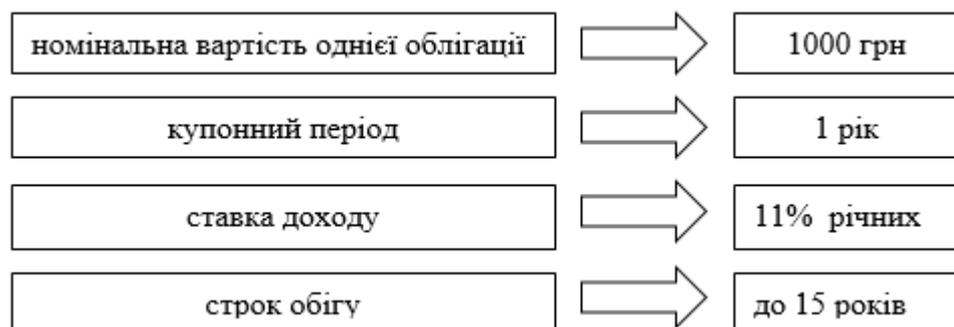

Рис. 1.9. Основні умови випуску військових облігацій України в лютому-березні 2022 року

*Складено автором за даними [46]

Регулятор банківського сектору та небанківського фінансового ринку Національний Банк України розробив і впровадив низку заходів з метою регулювання діяльності фінансових установ в умовах війни. Була прийнята постанова №18 від 24 лютого 2022 року «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» згідно з якою основні заходи відображені на рис. 1.10.

Відповідні дії є необхідними для забезпечення надійного та стабільного функціонування фінансової системи країни, а також максимального забезпечення діяльності Збройних Сил України та нормального функціонування критичної інфраструктури.

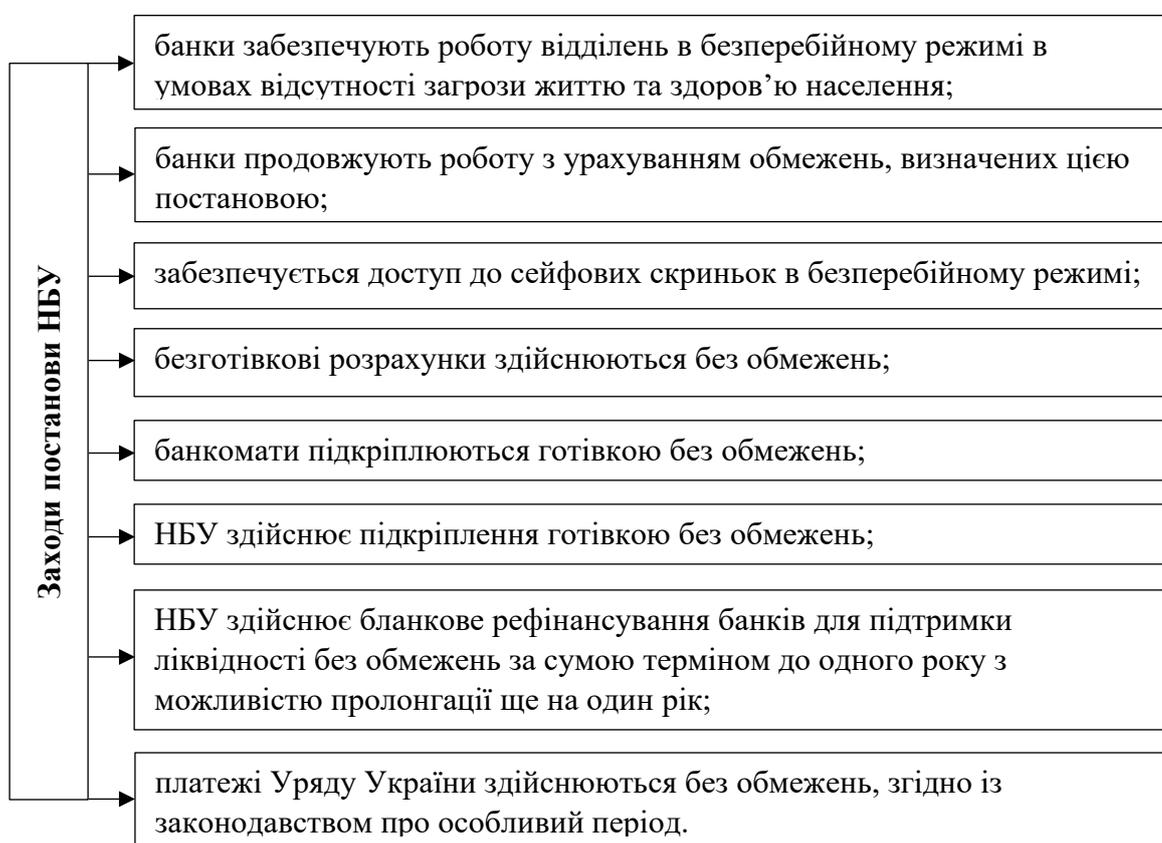

Рис.1.10. Заходи, що передбачає постанова НБУ №18 від 24 лютого 2022 року «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану»

*Складено автором за даними [46]

Кабінет Міністрів України також запровадив низку постанов та розпоряджень спрямованих на підтримку соціально-економічної безпеки держави у зв'язку із введенням воєнного стану в Україні. Основні постанови та розпорядження узагальнено в таблиці 1.5.

Таблиця 1.5

Постанови та розпорядження Кабміну введені в дію з березня 2022 року

Назва постанови/розпорядження	Основні положення
1	2
Постанова Кабінету Міністрів України від 7 березня 2022 року №214 «Деякі питання надання державної соціальної допомоги на період введення воєнного стану»	Постанова передбачає, що на період введення воєнного стану та одного місяця після його припинення чи скасування надання державної соціальної допомоги здійснюється з урахуванням певних особливостей.
Постанова Кабінету Міністрів України від 4 березня 2022 року №199 «Питання надання у 2022 році застрахованим особам одноразової матеріальної допомоги у зв'язку із втратою частини заробітної плати (доходу), робота (економічна діяльність) яких тимчасово зупинена внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні»	Постанова передбачає скорочення видатків державного бюджету та їх спрямування до резервного фонду державного бюджету; виділення коштів Міністерством економіки для надання у 2022 році застрахованим особам одноразової матеріальної допомоги з державного бюджету у зв'язку із втратою частини заробітної плати (доходу), робота (економічна діяльність) яких тимчасово зупинена внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні.
Постанова Кабінету Міністрів України від 7 березня 2022 року №215 «Про особливості нарахування та виплати грошових допомог, пільг та житлових субсидій на період дії воєнного стану»	Постанова передбачає, що нарахування та виплата грошових допомог, пільг та житлових субсидій на період дії воєнного стану на території адміністративно-територіальних одиниць, де структурні підрозділи з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві державних адміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах рад не мають можливості забезпечити підготовку виплатних документів та проведення фінансування, здійснюється з урахуванням певних особливостей.
Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року №331 «Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні»	Ця постанова визначає умови, механізм виплати та порядок використання коштів для надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за кожно працевлаштовану особу з числа внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні за рахунок коштів резервного фонду державного бюджету.

Продовження таблиці 1.5

1	2
Розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022 року №204-р «Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми «єПідтримка»	Розпорядження передбачає затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких платникам єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, які перебувають на обліку на відповідній території, може надаватися допомога в рамках Програми «єПідтримка», згідно з додатком.

*Джерело [65, 66, 67, 71]

Таким чином, соціально-економічна безпека – це безпека основного органу соціально-економічних відносин на всіх рівнях. Для сприяння економічному розвитку країни та посилення її інтеграції у світовий економічний простір нині необхідна розробка ефективної та дієвої соціальної політики, яка гарантує належний рівень безпеки для населення. Головне завдання соціальної політики – подолання соціальної напруги та досягнення соціальної рівноваги, стабільності, цілісності, консолідації, гармонії та життєвої сили.

Соціальна політика – це діяльність держави зі створення та регулювання соціально-економічних умов життя суспільства для підвищення добробуту своїх членів, мінімізації негативного впливу ринкових процесів та забезпечення соціальної справедливості. Досліджуючи явища економічного та соціального складу безпеки України, можна сказати, що це стан соціально-економічного розвитку країни, мінімізація загроз і ризиків у соціальній сфері, усунення негативних процесів у суспільстві та досягнення високих стандартів та якості життя.

Міністерство соціальної політики України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сферах наведених на рис. 1.11.

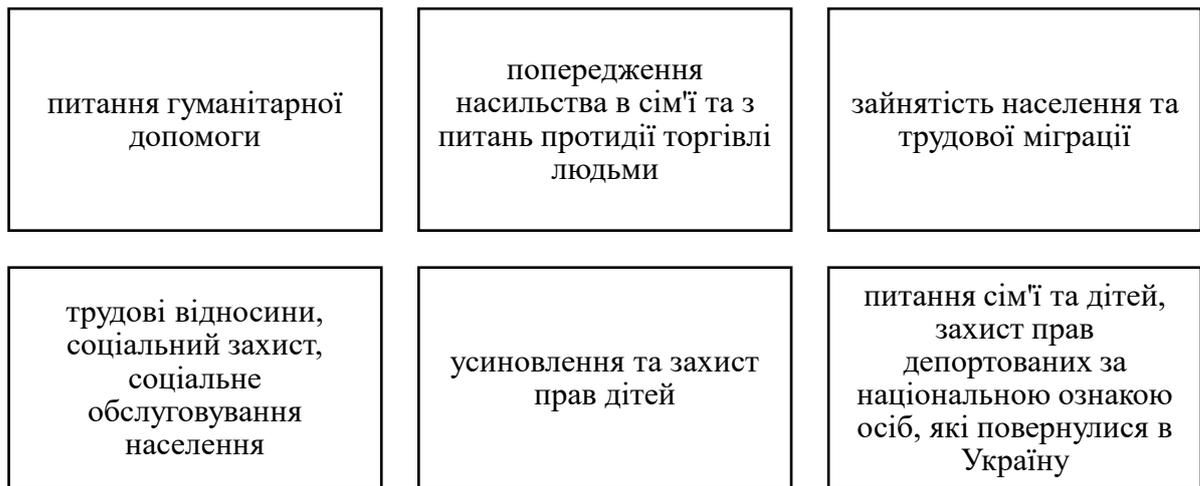

Рис. 1.11. Сфери формування та забезпечення реалізації державної політики Міністерства соціальної політики України

*Складено автором за даними [38]

Під впливом воєнного стану в Україні дуже важливо зберегти належний рівень соціально-економічної безпеки. Для цього уряд здійснює низку заходів, спрямованих на допомогу суспільства.

Міністерство соціальної політики України на період запровадження воєнного стану спростило порядок отримання соціальних послуг стаціонарного догляду, паліативного догляду, догляду вдома та підтриманого проживання лише за заявою особи.

Отже, узагальнено, що соціально-економічна безпека передбачає комплекс дієвих державних заходів, які забезпечують захист від внутрішніх та зовнішніх чинників на різних соціальних рівнях.

Встановлено, що фінансове забезпечення соціально-економічної безпеки включає сукупність організаційно-практичних, економічних заходів із приводу пошуку, залучення й ефективного використання всіх видів і форм фінансових ресурсів, що слугують фінансуванню соціально-економічних

відносин на всіх рівнях для створення сприятливих умов для розвитку суспільства.

Досліджено, що під впливом запровадженого воєнного стану в Україні соціально-економічна безпека держави набуває більш вагомого значення. Тому важливим є належне фінансове забезпечення соціально-економічної безпеки та впровадження низки заходів спрямованих на підтримку соціально-економічних умов життя суспільства. Державними регуляторами було запроваджено та введено в дію низку нормативно-правових актів задля забезпечення соціально-економічної безпеки та функціонування національної економіки в умовах воєнного стану в Україні.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

2.1. Дослідження впливу війни на показники економічного розвитку та соціально-економічної безпеки України

Унаслідок широкомасштабної агресії Російської Федерації проти України значно підвищився рівень усіх ризиків, що впливають на стабільність фінансової системи. Втрати ВВП України у 2022 році будуть суттєвими. За різними прогнозами падіння ВВП у 2022-му році становитиме від -10% до -35–40% (за умови, що розмір окупованих територій не збільшиться, а активна фаза триватиме кілька місяців), що відповідає скороченню споживання електроенергії приблизно на 35% (за оцінками ДТЕК). На дев'ять найбільш постраждалих регіонів України припадає 30% національного ВВП. Інфляційний тиск залишається високим через руйнування виробничої й транспортної інфраструктури та зростання вартості виробництва. Як наслідок, обсяги бюджетних видатків на підтримку поступового відновлення бізнесу та економіки стрімко зростають.

Рис. 2.1. Зміна реального ВВП України (у % до попереднього року)

*Складено автором за даними ДССУ [45]

За оцінками Мінфіну щодо втрат бюджету, збитки України становлять близько 2 млрд грн на добу. У березні втрати інфраструктури становили 119 мільярдів доларів, або 4,25 мільярда доларів на день. При тому, що загальна фізична шкода завдана інфраструктурі оцінюється у 88 млрд доларів або 2,6 трлн грн на 26 квітня 2022 року, що включає збитки, завдані транспортній інфраструктурі (39 млрд доларів) та руйнування житлового фонду (29 млрд доларів).

На 2 травня 2022 року загальна сума прямих збитків, завданих Україні через розпочату Росією війну, сягнула майже 92 млрд доларів – за понад два місяці українці втратили майже 90 тисяч автівок. За останній тиждень квітня 2022 року прямі втрати економіки України через руйнування та пошкодження цивільної та військової інфраструктури зросли на майже 4.5 млрд доларів. Крім того, за оцінками KSE, станом на 2 травня прямі втрати підприємств (активів, складів) від війни вже становлять близько 10 млрд доларів[44].

Натомість загальні втрати економіки України через війну, враховуючи як прямі, так і непрямі втрати на кшталт зниження ВВП, припинення інвестицій, відтоку робочої сили, додаткових витрат на оборону та соціальну підтримку тощо, коливаються від 564 млрд доларів до 600 млрд доларів.

У період з 24 лютого по 2 травня 2022 року було пошкоджено, знищено або конфісковано щонайменше 940 закладів середньої та вищої освіти, 231 заклад охорони здоров'я, 33,7 млн кв. метрів житлових будинків, 543 дитячих садочків, 11 аеропортів і 6 теплоелектростанцій. Крім того, було зруйновано або пошкоджено десятки тисяч кілометрів доріг і залізниць, 295 мостів і мостових переходів (табл. 2.1).

Громадяни, зокрема жінки з дітьми, які не втратили своє житло, швидше за все, повернуться на колишнє місце проживання. Проте непостійними іммігрантами можуть стати студенти та школярі, які закінчують навчання в інших країнах. Поселення молоді в країні перебування прискорить старіння українського населення.

Таблиця 2.1

Втрати економіки України від пошкодження фізичної інфраструктури з початку воєнних дій станом на 2 травня 2022 року

Об'єкти інфраструктури	Обсяг, шт/км	Загальні втрати, млн. дол
Житлові будинки, млн кв. метрів	33,7	29665
Дороги, тис. км.	23,8	29761
Активи підприємств, одиниць	195	9979
Цивільні аеропорти, одиниць	11	6817
Залізнична інфраструктура та рухомий склад	н/д	3572
Заклади охорони здоров'я	231	1803
Мости та мостові переходи	295	1646
Легкові автомобілі, тис. од.	89,5	1358
Заклади середньої та вищої освіти	940	1202
Земельний фонд, тис. га	4,2	873
Порти та портова інфраструктура	2	622
Адміністративні будівлі	82	449
Військові аеродроми	11	429
Дитячі садочки	543	421
Релігійні споруди	97	332
Літак Ан-225 "Мрія"	1	300
Торгові центри	24	315
Складська інфраструктура	151	247
Культурні споруди	144	236
Інше	-	1891

*Джерело: [44]

Збитки майна під час війни важко оцінити, так як у гарячих точках їх іноді неможливо простежити, а тим більше вивчити. Наприклад, відомо про пошкодження більшості будівель у Чернігові, Сумах та Харкові, але інформація про окремі підприємства вкрай обмежена. Деякі власники багатств неохоче повідомляють про те, що їхні активи пошкоджені (оскільки їхні акції/облігації розміщені за кордоном, вони не хочуть залякати інвесторів) або що вони в хорошому стані (вони бояться стати наступною мішенню). Деякі локації мають стратегічне значення, і доступ до інформації про їх статус обмежений. З іншого боку, деякі власники завищили свої збитки, щоб вимагати більшої компенсації.

Однак існують методи оцінки, наприклад великі споруди (аеропорти, великі промислові підприємства, кораблі, літаки тощо), які можна оцінити

окремо за допомогою річних рахунків або інших доступних даних, компанії використовують весь основний капітал, незавершене виробництво та всі запаси. Середні об'єкти нерухомості (школи, лікарні, магазини, заклади культури тощо) оцінюються за середньою собівартістю одиниці продукції (річні рахунки, тендери Prozorro тощо), типові об'єкти (нерухомість, транспортні засоби, малий бізнес) та мережі (автомобільні та залізничні, електроенергетика та газ, телекомунікації) оцінюються за допомогою непрямих методів шляхом поєднання відповідної регіональної статистики та частки збитків за регіонами чи містами.

Збитки промислових активів станом на квітень 2022 року становлять 6,7 млрд доларів. Металургія втратила щонайменше 30% своїх активів. Серед найбільших втрат: «Азовсталь» та «ММК Ілліча», відповідно другий і третій за розмірами металургійні заводи України.

Таблиця 2.2

ТОП–20 пошкоджених промислових об'єктів України під час війни
станом на квітень 2022 р.

Об'єкт	Розташування	Промисловість	Активи, \$ млн *
1	2	3	4
ММК Ілліча	Маріуполь (Донецька область)	Металургія	1 893
Азовсталь	Маріуполь (Донецька область)	Металургія	1 444
Українські енергетичні машини	Харків	Важка промисловість	417
Антонов	Київ	Будівництво літаків	385
Кременчуцький НПЗ †	Кременчук (Полтавська область)	Нафтопереробний завод	374
Авдіївський коксохімічний завод	Авдіївка (Донецька область)	Кокс	343
Одеський НПЗ	Одеса	Нафтопереробний завод	171
Coca Cola Beverages †	Велика Димерка (Київська область)	Напої	150
Зоря Машпроект †	Миколаїв	Важка промисловість	137
Лінік	Лисичанськ (Луганська область)	Нафтопереробний завод	116

Продовження таблиці 2.2

1	2	3	4
Монделіс Україна †	Тростянець (Сумська область)	Харчова промисловість	104
Завод ім. Малишева	Харків	Оборонна промисловість	101
Ветропак Гостомельський склозавод †	Гостомель (Київська область)	Скло	92
Рубіжанський картонний завод	Рубіжне (Луганська область)	Папір	82
Суміхімпром	Суми	Хімічна промисловість	73
Житомирський бронетанковий завод	Житомир	Оборонна промисловість	72
Харківський тракторний завод	Харків	Транспортні засоби	41
Попаснянський авторемонтний завод	Попасна (Луганська область)	Транспортні засоби	40
Обіо †	Житомир	Ізоляція	28
Кондитерська фабрика «Харків'янка»	Харків	Харчова промисловість	22
† Руйнування або пошкодження, що не підлягають відновленню			
* Валовий основний капітал, незавершені капітальні інвестиції та запаси станом на початок 2021 р			

*Джерело: [51]

Коли йдеться про матеріальні активи, логістичні збої та міграції можуть зробити підприємницьку діяльність практично неможливою або, принаймні, істотно порушити роботу. На дев'ять найбільш постраждалих регіонів припадає 30% національного ВВП (рис. 2.2).

Навіть якщо найбільш постраждали регіони повністю відрізані від економічної діяльності країни, джерела щонайменше 70% ВВП України залишаються більш-менш недоторканими. Частка звільнених регіонів (9,1%) постійно змінюється, північна частина Запорізької області (4,4%), включаючи Запоріжжя, не була окупована. Фактично 20 із 25 найбільших промислових підприємств області розташовані в Запоріжжі, тобто ці підприємства спроможні приносити дохід.

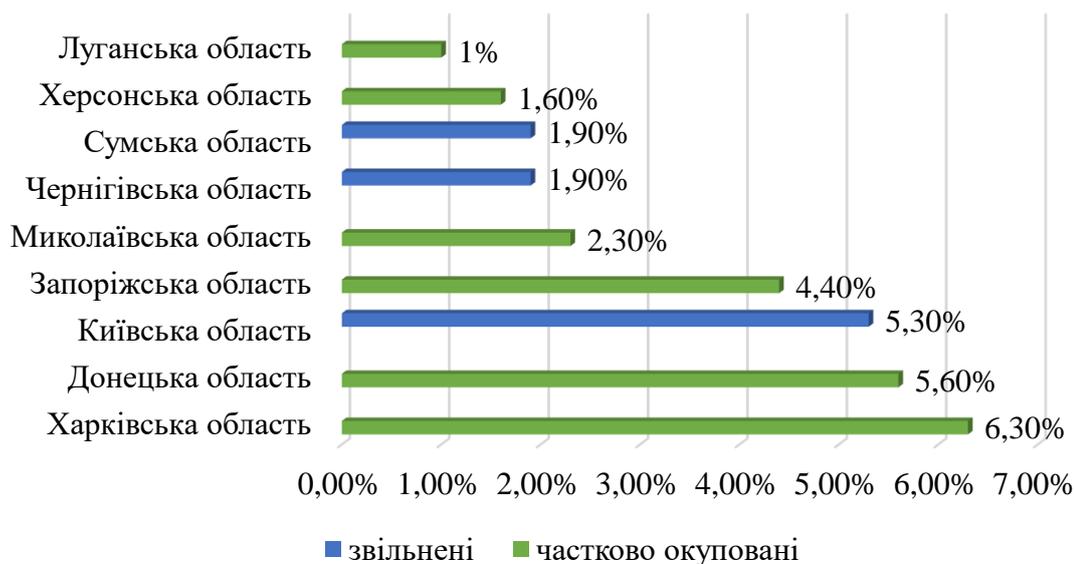

Рис. 2.2. Частка постраждалих областей у ВВП України

*Складено автором за даними ДССУ [45]

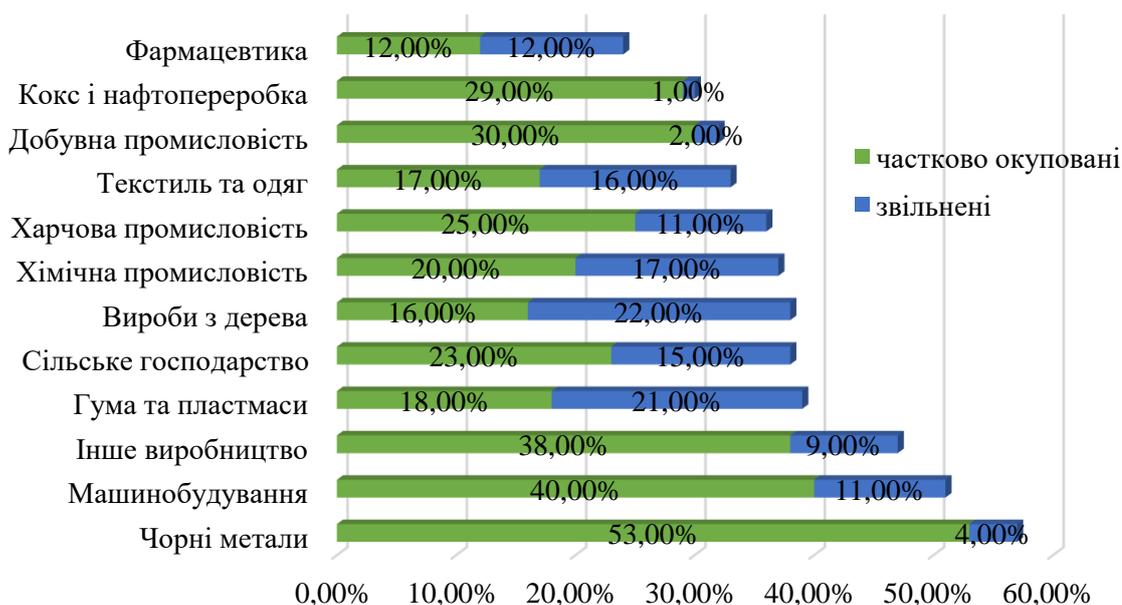

Рис. 2.3. Загальна частка постраждалих областей у національному промисловому та сільськогосподарському виробництві, 2020

*Складено автором за даними ДССУ [45]

Дефіцит загального фонду бюджету за I квартал 2022 року становить 67,5 млрд грн (близько 2,3 млрд доларів). Близько 30% загального бюджету,

або 32,5 млрд. грн., становлять дивіденди, виплачені державними підприємствами (без урахування 19 млрд. грн. доходів НБУ на кінець лютого), джерело, яке вичерпано, а решта 70% доходу вірогідно знизиться[45].

У першому кварталі 2022 року авансування дивідендів держпідприємствами та перерахування прибутків від державних підрозділів сприяли надходженню бюджету. Додаткова підтримка з боку міжнародних донорів стає все більш важливою з огляду на обмежений дохід, який очікується у другому кварталі.

Введення валютних курсів і обмеження руху капіталу на початку війни значно розвантажили валютний ринок. Рівень міжнародних резервів НБУ залишається на прийнятному рівні, але експортний потенціал значно обмежений, особливо через логістику. Ціни на енергоносії, особливо на природний газ, швидко зросли. Війна також погіршила прогнози глобального зростання та зменшила світову торгівлю.

Члени Ради з фінансової стабільності відзначили стабільність фінансової системи у нинішніх умовах завдяки реформам фінансового сектору в останні роки та своєчасним антикризовим заходам, які вживали регулятори з початку війни. Ліквідність банківського сектору висока – обсяг коштів клієнтів у всіх валютах з початку бойових дій зріс на 41 млрд грн. Гривневі кредити бізнесу зростають з березня. Згідно з опитуваннями великих банків у другому кварталі, вони планують надати бізнес-кредити на 68 млрд грн, переважно для аграріїв та державних програм. Загалом більшість системних ризиків у фінансовому секторі, хоча й на високому рівні, проте залишаються під контролем уряду.

У квітні 2022 року споживча інфляція в річному вимірі прискорила до 16.4% (із 13.7% у березні). У місячному вимірі ціни зросли на 3.1%, згідно інформації наведеної в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Зміна індексу споживчих цін до відповідного місяця попереднього року, %

	01.2021	06.2021	12.2021	01.2022	02.2022	03.2022	04.2022
1	2	3	4	5	6	7	8
Індекс споживчих цін (до відповідного місяця попереднього року, %)	6,1	9,5	10,0	10,0	10,7	13,7	16,4
Продукти харчування та безалкогольні напої	5,9	9,4	12,7	14,0	14,3	18,9	22,4
Алкогільні напої, тютюнові вироби	9,4	9,8	9,4	9,3	9,2	9,8	14,1
Одяг і взуття	-5,7	-3,8	-3,5	-5,3	-5,9	-5,7	-6,1
Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	18,4	36,4	9,8	4,3	6,4	6,9	7,2
Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	0,8	3,0	4,2	3,9	4,1	6,6	10,6
Охорона здоров'я	8,2	6,7	6,1	6,2	6,9	12,1	14,7
Транспорт	4,4	12,0	11,1	11,4	13,7	16,4	18,2
Зв'язок	4,3	5,0	7,4	7,5	7,6	8,5	10,3
Відпочинок і культура	0,7	3,5	5,0	4,4	4,5	5,6	8,4
Освіта	13,7	14,7	17,0	17,4	17,0	16,6	16,4
Ресторани та готелі	3,4	6,0	9,0	9,7	10,1	11,1	12,2
Різні товари та послуги	5,6	5,7	9,1	8,4	8,4	10,1	11,4

*Джерело: [46]

На річній основі очікується зростання цін на 15–20%. Наразі підвищення цін обмежується такими регуляторними заходами, як коригування цін на паливо, природний газ, опалення та електроенергію, а також фіксованими курсами валют.

Основними чинниками прискорення інфляції залишалися порушення ланцюгів постачання, збільшення витрат бізнесу та фізичне знищення активів підприємств через повномасштабну війну росії проти України, а також

нерівномірний попит і пропозиція товарів за регіонами. Так, реалізація відкладеного попиту на товари та послуги у відносно спокійних регіонах на тлі поступового повернення громадян підживлювала зростання цін. Натомість в окупованих містах і районах із високою інтенсивністю бойових дій вагомим проінфляційним чинником була обмежена пропозиція товарів[46].

Зростання споживчої інфляції у квітні 2022 року свідчить про подальше посилення інфляційного тиску через наслідки війни. Ризики ескалації інфляції залишаються значними в контексті тривалої повної військової агресії Росії та навмисного знищення продовольчих складів, торгових точок, блокади портів та пошкодження транспортної інфраструктури. Заходи Національного банку, Верховної Ради та уряду України спрямовані на стримування зростання цін.

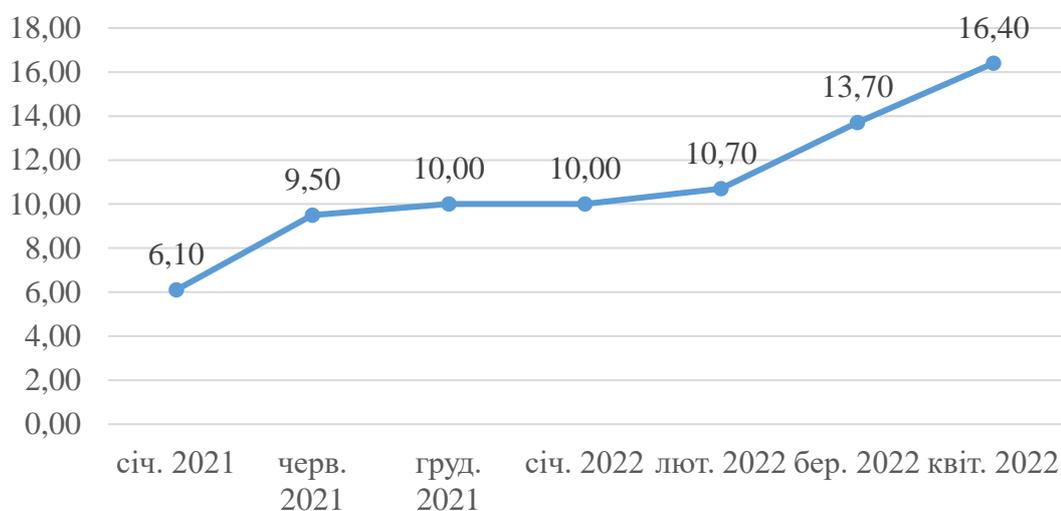

Рис. 2.4. Динаміка індексу споживчих цін України протягом 2021-2022 рр.

*Складено автором за даними ДССУ [45]

Загрозливим є скорочення чисельності трудових ресурсів України через міграцію. За оцінками ООН, з 24 лютого 2022 року Україну залишили 5 757 014 осіб. При цьому 1 464 500 українців повернулися в Україну з

європейських країн з 28 лютого. Раніше з 21 по 23 лютого з Донецької та Луганської областей до Російської Федерації виїхали 113 тисяч осіб. В Україні через війну переміщено близько 6,48 мільйона людей. Найбільша кількість населення мігрувала до Польщі – 2 451 342 осіб, а основні шляхи міграції зображено на рис. 2.5.

Перетин кордону є регламентованою процедурою, тому точність наданих даних дуже висока. Водночас ці дані не дають жодної інформації про кількість українських мігрантів у країнах призначення. Статистичні дані щодо кількості мігрантів у приймаючих країнах надаються національними урядами та є приблизними.

Внутрішня міграція має значний вплив на розвиток людського капіталу і може бути важливим фактором перерозподілу внутрішніх людських ресурсів. Дослідження Міжнародної організації з міграції (МОМ) щодо мігрантів в Україні, проведене 9-16 березня, показало, що майже 6,48 мільйона людей в Україні були переміщеними через війну, переважна більшість з яких залишили свої домівки або на початку війни, або виїхали, коли війна досягла їхнього регіону.

Рис. 2.5. Основні шляхи міграції з України [51]

Воєнні дії змусили близько 27 % населення залишити своє постійне місце проживання, зокрема 36 % населення віком 18–24 роки та 34 % віком 25–34 роки. Багато внутрішньо переміщених осіб (ВПО) належать до

вразливих груп: діти, вагітні та годуючі жінки, люди похилого віку, люди з інвалідністю та хронічними захворюваннями, а також ті, хто безпосередньо постраждав від насильства. Під час війни на Донбасі 2014–2015 років більше одного з 10 попередньо переміщених осіб (13,5%) зазнали повторного переміщення. Близько 40% ВПО перебувають у Західній Україні, з яких 30% – з Києва, понад 36% – зі сходу України і 20% – з півночі.

Тривалість бойових дій визначатиме результат внутрішньої та зовнішньої міграції. За місцем проживання, якщо плаваюче населення не працює дистанційно, виникнуть житлові проблеми та труднощі з пошуком роботи. Чим довше триває війна, тим більше шансів, що ці проблеми будуть успішно вирішені і тим менше причин повернутися додому.

Ще однією причиною зміни місця проживання може стати масове руйнування інфраструктури. Навіть після закінчення війни відновлення житла та соціальної інфраструктури потребуватиме часу. Більшість зруйнованих територій (наприклад, м. Буча чи м. Маріуполь) деякий час будуть непридатними для проживання або майже непридатними для проживання.

За дослідженням Міжнародної організації з міграції у 2020 році майже 40% переміщених у 2014-2015 роках не мали наміру повертатися до Донецької та Луганської областей після шести років війни, що є значною часткою. Якщо така тенденція повториться, принаймні частково, у нинішній широкомасштабній війні, втрати людського капіталу та перерозподіл місцевої робочої сили буде надзвичайно великим за масштабом. Оцінюючи настрої населення за соціальним опитуванням у березні 2022 року 10% українців, які перетинають кордон у Закарпатській області, не планували повертатися в Україну, а 11% розглядають такий варіант. Реалізація цих намірів може призвести до дефіциту робочої сили в Україні та сповільнити темпи післявоєнного відновлення економіки.

Станом на 12 травня 2022 року більше ніж 643 дитини в Україні постраждали внаслідок повномасштабного збройного вторгнення РФ. Офіційне число жертв-дітей – 226, а кількість поранених – 417 [45].

Загалом, для оцінювання рівня соціальної складової економічної безпеки України використовуються індикатори визначені в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених 2013 року. Аналізувати рівень соціально-економічної безпеки України в умовах війни ще змоги немає, але є можливість оцінити її довоєнний рівень з метою розуміння загальної ситуації, в якій перебувала соціально-економічна безпека України до війни (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Динаміка індикаторів соціальної безпеки України за 2015-2021 роки

Показник	Ретроспективний період, роки						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8
Частка населення із сер. доходами у місяць, нижчими 75% медіанного рівня загальних доходів, %	22.1	20.1	23.3	23.2	29.0	26.5	28.9
Відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу, разів	3.3	3.6	4.3	4.9	5.3	5.4	6.0
Відношення середнього розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму осіб, які втратили працездатність, разів	1.6	1.5	1.4	1.8	1.7	1.8	1.9
Співвідношення заг. доходів 10 відсотків найбільш та найменш забезп. населення, разів	4.5	4.3	4.4	4.7	5.1	5.1	5.7
Частка витрат на продовольчі товари в споживчих грошових витратах домогосподарств, %	57.9	56.2	54.7	54.2	52.4	51.7	51.4
Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, % ВВП	3.6	3.2	3.4	3.3	3.2	4.2	3.7
Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, % ВВП	5.8	5.4	6.0	5.9	6.0	6.0	5.7
Чисельність ВІЛ-інфікованих осіб з діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб населення	37.2	40.2	43.1	40.9	44.0	42.2	42.0

Продовження таблиці 2.4

1	2	3	4	5	6	7	8
Чисельність хворих на активний туберкульоз із діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб населення	56.0	54.8	52.0	52.0	46.4	32.6	33.8
Загальна чисельність учнів денних ЗНЗ, відсотків до заг. чисельності постійного населення у віці 6-17 р.	78.5	78.7	79.1	79.9	79.9	79.6	79.8
Сума несплаченої заробітної плати станом на 1 січня (1 липня) до фонду оплати праці за грудень (червень) звітного року, %	7.1	4.8	3.4	3.2	3.3	3.0	2.5
Рівень зайнятості населення у віці 15–70 років, відсотків населення відповідної вікової групи	56.7	56.3	56.1	57.1	58.2	56.2	55.7

*Розраховано автором за даними [44]

Аналізуючи динаміку індикаторів соціальної безпеки України визначено, що частка населення із середніми доходами у місяць, нижчими 75% медіанного рівня загальних доходів починаючи з 2019 і до 2021 рр. перевищує порогове значення 25%, що свідчить про зростання рівня бідності в країні (рис.2.6).

Рис. 2.6. Динаміка частка населення із середніми доходами у місяць, нижчими 75% медіанного рівня загальних доходів України за 2015-2021 рр., %

*Складено автором за даними [10]

Аналіз відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу встановив зростаючу динаміку протягом досліджуваного періоду. Та незважаючи на це доцільно констатувати низький рівень заробітної плати населення.

Індикатор відношення мінімального розміру пенсії до прожиткового мінімуму знаходиться на межі нормативного значення, що свідчить про необхідність подальшого реформування пенсійної системи України і в першу чергу шляхом запровадження накопичувального пенсійного забезпечення, оскільки значення індикатора протягом аналізованого періоду коливається від мінімального – 1,4 у 2017 році та досягає максимального значення – 1,9 у 2021 році.

Щорічне збільшення показника співвідношення загальних доходів 10% найбільш та найменш забезпеченого населення від 4,5 у 2015 році до 5,7 разів у 2021 році вказує на зростання розриву між найбагатшим і найбіднішим населенням України (рис. 2.7).

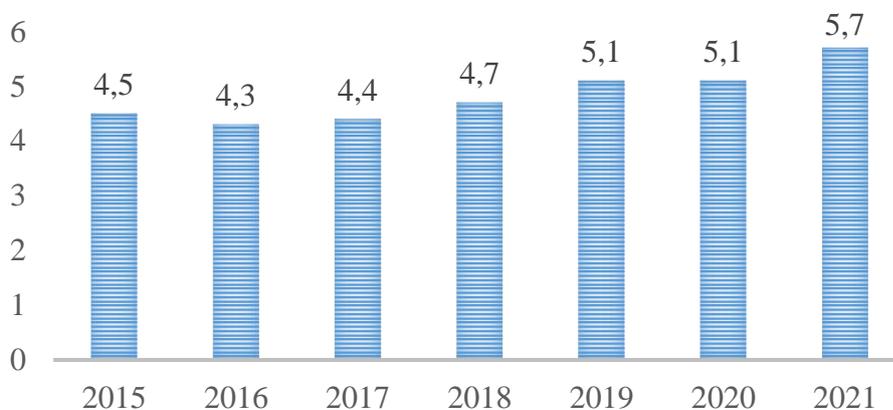

Рис. 2.7. Динаміка співвідношення загальних доходів 10% найбільш та найменш забезпеченого населення України за 2018-2021 рр., разів

*Складено автором за даними [10]

Проведений аналіз виявив, що частка витрат на продовольчі товари в споживчих грошових витратах домогосподарств має тенденцію до зменшення від 57,7% у 2015 році до 51,4% у 2021 році, що у першу чергу

стало результатом зменшення питомої ваги витрат, спрямованих на харчування та безалкогольні напої. Разом з тим негативним явищем є зростання обсягу витрат та відповідно їх частки у сукупних витратах, що здійснюються домогосподарствами на придбання алкогольних напоїв та тютюнових виробів. У Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України наведено критичне значення цього показника – 50%, тобто не більше половини сукупних витрат домогосподарств має бути витрачено на споживання продуктів харчування.

Аналіз динаміки обсягу видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я у відсотках до ВВП, виявив, що індикатор досягав нормативного значення лише у 2020 році та становив 4,2% ВВП, а обсяг видатків зведеного бюджету на освіту у відсотках до ВВП взагалі протягом досліджуваного періоду не досягав нормативу. Така тенденція свідчить про недостатнє фінансування галузей освіти та охорони здоров'я (рис.2.8).

Рис. 2.8. Динаміка обсягу видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я та освіти України за 2015-2021 рр., % ВВП

*Складено автором за даними [10]

Виявлено, що чисельність ВІЛ-інфікованих осіб з діагнозом, що встановлений уперше в житті має найменше значення у 2015 році – 37,2 осіб на 100 тис. населення, та досягає найбільшої позначки у 2019 році – 44 особи на 100 тис. населення, а чисельність хворих на активний туберкульоз із

діагнозом, що встановлений уперше в житті має спадну тенденцію від 56 осіб на 100 тис. населення у 2015 році до 32,6 – у 2020 році, а у 2021 зростає на 1,2 особи на 100 тис. населення, що в цілому свідчить про велику кількість хворих в Україні.

Якщо порівнювати динаміку індикаторів соціальної безпеки України за 2015 – 2021 роки, то цілком зрозуміло, що у зв'язку з війною показники 2022 року збудуть дещо відрізнятись. Військовий стан в Україні суттєво вплинув як на економічні, так і на соціальні чинники, що беруться для розрахунку цих індикаторів, тому поки що можемо лише оцінити ситуацію, що склалася, виходячи з наданої оперативної інформації.

Очікується, що ВВП України скоротиться за всіма параметрами. Зокрема, приватне споживання знизиться, через міграцію населення, зростає безробіття, зменшуються доходи та вторинні витрати. Інвестиційна активність знизиться через значну невизначеність та високий ризик.

Через обмеження можливостей зайнятості та у зв'язку зі зміною місця проживання погіршилася ситуація у сфері зайнятості й доходів зайнятого населення.

Таблиця 2.5

Динаміка деяких показників по безробіттю в Україні

	01.2021	06.2021	12.2021	01.2022	02.2022	03.2022	04.2022
1	2	3	4	5	6	7	8
Кількість зареєстрованих безробітних, всього (на кінець звітного періоду, тис. осіб)	488,0	344,8	295,0	315,4	313,8	286,9	283,4
жінки	268,3	210,6	170,1	174,9	174,7	170,5	173,0
молодь у віці до 35 років	146,8	93,2	78,3	81,5	80,6	72,7	73,2
Кількість зареєстрованих безробітних, які отримують допомогу по безробіттю (на кінець звітного періоду, тис. осіб)	417,9	293,3	260,5	278,1	275,8	250,5	244,8

Продовження таблиці 2.4

1	2	3	4	5	6	7	8
Потреба роботодавців у працівниках на заміщення вільних робочих місць (вакантних посад), (на кінець звітного періоду, тис.осіб)	51,7	71,8	41,0	50,0	53,2	33,5	25,3
Навантаження на одне вільне робоче місце (вакантну посаду), (на кінець звітного періоду, осіб)	9,0	5,0	7,0	6,0	6,0	9,0	11,0

*Джерело: [46]

Згідно з проведеним дослідженням виявлено, що серед зареєстрованих безробітних переважали жінки та молодь у віці до 35 років. Та незважаючи на воєнний стан в Україні кількість безробітних з початку 2022 року зменшується, але причиною може бути міграція закордон чи обмеженість збору інформації (рис. 2.9).

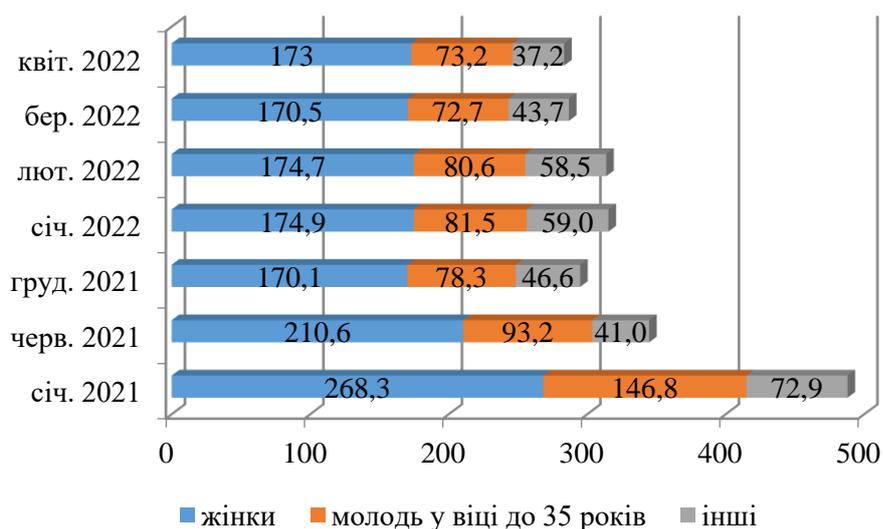

Рис. 2.9. Динаміка кількості зареєстрованих безробітних в Україні за 2021-2022 рр., тис осіб

*Складено автором за даними [46]

У березні поточного року 38 % опитаних не мали роботи, 57 % респондентів були працевлаштовані, з них 45 % мали роботу і працювали, решта не працювали при збереженні робочого місця. Станом на 17 березня про стовідсоткове і більше залучення персоналу порівняно з довоєнним періодом повідомили лише 17 % підприємств, 19 % підприємств до роботи залучали близько 10 % персоналу.

Діяльність підприємств була припинена в перші тижні війни, а потім відновилася дуже повільно. Більше половини компаній-членів Європейської Бізнес Асоціації в Україні призупинили або припинили свою діяльність під час війни (57%). Схожа ситуація і з невеликими компаніями.

Війна уповільнила або зупинила 86% українського бізнесу. Кожен п'ятий представник бізнесу (21%) розпочав процес трансформації галузі, щоб врятувати його від закриття, 16% вже бачать результати, і стільки ж планують приєднатися до трансформації. З середини березня спостерігається обережне відновлення, оскільки підприємства у відносно безпечних західних і центральних регіонах відновлюють роботу. Хвиля посилилася на початку квітня після звільнення російськими військами Київської, Чернігівської та Сумської областей.

Можливості експорту України різко змінилися через блокаду українських портів російським флотом, військові дії у східних і південних регіонах та масовий логістичний колапс. За прес-релізом Мінекономіки експорт у березні 2022 року склав 2,7 млрд доларів (50% лютого), а імпорт – 1,8 млрд доларів (30% лютого). Чверть експорту становить залізна руда, тоді як експорт металу майже припинився. Порівняно з лютим експорт сільськогосподарської продукції знизився вчетверо (рис. 2.10).

У I кварталі 2022р. експорт товарів становив 14100,7 млн. дол. США, або 102,9% порівняно із I кварталом 2021р., імпорт – 14132,3 млн. дол., або 94,4%. Негативне сальдо склало 31,6 млн. дол. (у I кварталі 2021р. також негативне – 1271,6 млн. дол.). Коефіцієнт покриття експортом імпорту

становив 1,00 (у I кварталі 2021р. – 0,92). Зовнішньоторговельні операції проводились із партнерами із 214 країн світу.

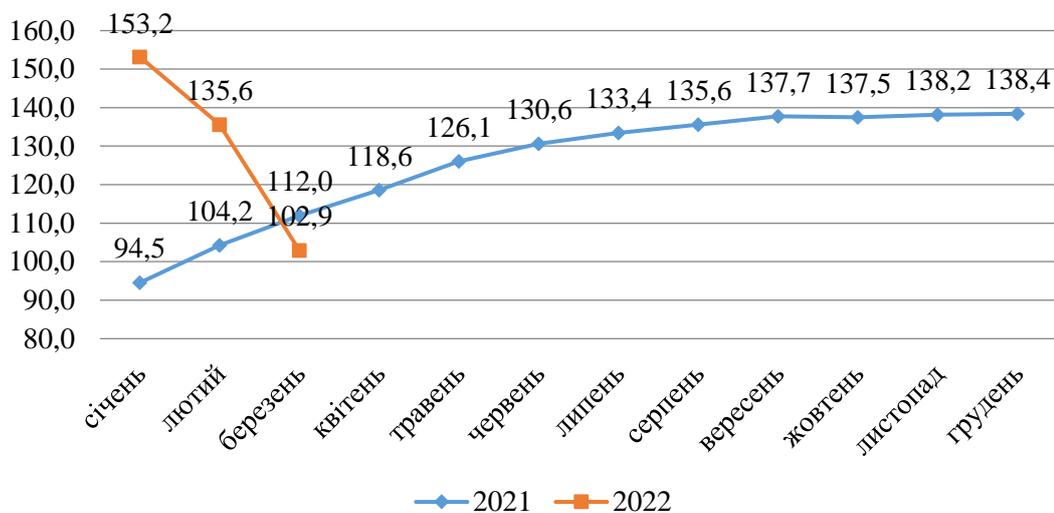

Рис. 2.10. Динаміка експорту товарів України за 2021-2022 рр. (у % до відповідного періоду попереднього року)

*Складено автором за даними ДССУ [45]

Морська логістика (62% загальної доларової вартості експортованих товарів у 2021 році) була фактично припинена через блокаду Росією морських портів. Залізничний (12%) та автомобільний (23%) транспорт недоступний. Через масову евакуацію українців на західному кордоні у березні 2022 року спостерігалися масові затори, черги по 5–6 днів, багато внутрішніх контрольних-пропускних пунктів, які затримували потік вантажів, перевантажені евакуаційні потяги на українській залізниці, залишаючи лише невеликі прогалини для комерційного руху.

Падіння імпорту пов'язане не лише з проблемами логістики та падінням попиту, а й із заборною Національного банку України на здійснення некритичних імпортованих операцій, щоб уникнути валютних коливань. Дозволено ввозити лише «критичні товари» зі спеціального переліку та державні операції. Незважаючи на поступове збільшення списку «критичних товарів», споживчий та інвестиційний попит залишаються дуже млявими в середньостроковій перспективі, що ускладнюватиме відновлення імпорту.

Нові інвестиції можуть включати лише переміщення виробничих потужностей (понад 1000 компаній подали заявки на державні проекти), будівництво житла для внутрішньо переміщених осіб та державні інвестиції в реконструкцію інфраструктури. Надзвичайно високий ризик обмежить великі приватні інвестиції в нові виробничі потужності або модернізацію. Досвід Донецької та Луганської областей України, показав, що навіть у замороженому конфлікті без сильних стимулів та додаткової безпеки інвестиції навряд чи відновляться за кілька років.

У зруйнованому війною регіоні банківська галузь втратила значну частину своїх активів, і кілька банків підрахували, що 50-70% грошових потоків надходило за рахунок позик (відсотків і погашень). Проблеми з ліквідністю успішно вирішувалися шляхом надання кредитів рефінансування НБУ. Наприкінці війни пруденційні норми (вимоги до капіталу, ліквідність, кредитний ризик) були скасовані.

Через швидку реакцію Національного банку України девальвація валюти була незначною. Офіційний курс, встановлений одразу після вторгнення, становив 29,25 грн/дол. Негайна заборона валютних операцій послабила тиск на гривню [46].

У галузевому розрізі щодо втрат і бізнесу, металургія втратила щонайменше 30% своїх активів. Постраждали другий і третій за величиною металургійні заводи України «Азовсталь» і «ММК Ілліча», а також Авдіївський коксохімічний завод, який доповнює їх у виробничому ланцюзі. Інші, такі як найбільший в Україні металургійний завод «АрселорМіттал Кривий Ріг» і четвертий за величиною металургійний завод «Запоріжсталь», були закриті, щоб мінімізувати втрати від бомбардувань, але обидва заводи поступово відновлюють виробництво. Підприємства з видобутку залізної руди використовують 30-40% своїх потужностей на місцеву переробку («Каметсталь», колишній ДМК) та експорту (у березні залізницею було експортовано 2–3 мільйони тонн).

Втрати в паливно-енергетичному комплексі обмежувалися порушенням роботи Кременчуцького НПЗ, деяких об'єктів відновлюваної енергетики, електро- та газотранспортних мереж. НПЗ був єдиним в Україні та основним джерелом дешевого бензину. Росія також свідомо атакувала паливні склади по всій Україні. В результаті паливо станом на квітень 2022 року на 100% імпортується (причому з інших країн, оскільки раніше найбільшими джерелами були Росія та Білорусь).

Виробництво електроенергії Запорізької АЕС, незважаючи на військове її захоплення, в основному було неушкоджено, за винятком кількох вугільних електростанцій на північному сході. На початку війни Україна була відокремлена від російсько-білоруської електроенергетичної системи та приєдналася до європейського внутрішнього ринку електроенергії ENTSO-E.

Важко переоцінити значення України для глобальної продовольчої безпеки. Україна є великим експортером зернових, а саме пшениці, кукурудзи, ячменю. Україна також є найбільшим у світі експортером соняшникової олії. Деякі країни більше залежать від України, ніж інші: імпорт пшениці з України є життєво важливим для деяких країн Близького Сходу, як-от Єгипет; частка України в загальному імпорті Китаю пшеничного борошна становить 44%, кукурудзяного 55% і соняшникової олії 59%. Експорт української сільськогосподарської продукції, який значною мірою залежить від морського транспорту, майже припинився, оскільки Росія заблокувала українські порти в Чорному та Азовському морях. Хоча залізниця є єдиним прийнятним варіантом, потенційний експорт зараз становить лише 600 тис. тонн на місяць хоча інвестиції в транспортну інфраструктуру могли б збільшити цю суму.

Українське сільське господарство є безпосередньою жертвою російської агресії, оскільки на українських сільськогосподарських угіддях і фермах часто точаться бої, за останніми підрахунками, близько 13% території України було заміновано. Російські війська використовують систему дистанційного мінування «Земледелие», що дозволяє швидко

мінувати великі площі, які становлять велику небезпеку для фермерів та їх техніки. Це глобальне питання продовольчої безпеки, оскільки території, які постраждали від російського вторгнення, відіграють важливу роль у сільському господарстві країни. У 2021 році частка цих регіонів у виробництві пшениці в Україні становитиме 38%, кукурудзи – 34%, ячменю – 43%, насіння соняшнику – 49%. Харківській, Луганській, Донецькій, Запорізькій та Херсонській областях загрожує затяжна війна – їхня частка у виробництві пшениці становить 23%, кукурудзи – 3%, ячменю – 21%, насіння соняшнику – 20% (рис. 2.11).

Проте посівна кампанія розпочалася, і станом на 13 травня було засіяно майже 70% запланованих площ. Наразі уряд очікує, що посівні площі становитимуть 80% від площі у 2021 році (місяць тому оцінка становила 70-75%). Уряд запустив спеціальну програму пільгового кредитування, щоб допомогти сектору профінансувати кампанію. На ці гроші фермери можуть придбати витратні матеріали або запчастини для обладнання, а також виплатити зарплату. Процентна ставка дорівнює нулю протягом перших шести місяців (і 5% річних після), а як застава використовується сільськогосподарське обладнання. На 13 травня банки видали 24 млрд. грн. таких кредитів [51].

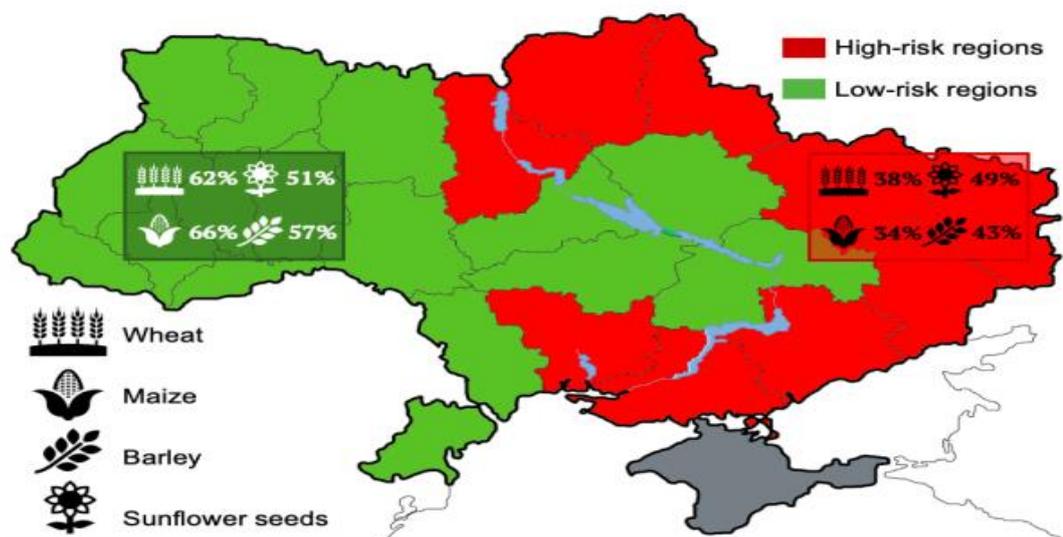

Рис. 2.11. Частка виробництва деяких культур у регіонах з високим рівнем небезпеки для сільського господарства та інших регіонах України [51]

Таким чином, за три місяці війни Україна відчула всі негайні руйнівні наслідки збройного конфлікту на своїй території та наслідки перших кроків в державній політиці, які мали допомогти економіці країни пройти через удари та невизначеності війни. У багатьох сферах, включаючи соціально-економічну безпеку, економіка України продемонструвала дивовижну стійкість, яка співставна зі стійкістю українських військових. Вони разом стали підставою для своєрідного голосу довіри до відновлення країни з боку західних партнерів.

2.2. Оцінювання показників фінансової підтримки бізнесу та соціального забезпечення в умовах воєнного стану

Вагоме значення в забезпеченні соціально-економічної безпеки в умовах війни має підтримка інших країн як у фінансовому аспекті, так і гуманітарному. Загалом понад півсотні країн, надають гуманітарну та фінансову допомогу Україні в тій чи іншій формі – понад 30 іноземних компаній, а також низка міжнародних організацій. Міжнародна організація з міграції (МОМ) доставила 50 тонн гуманітарної допомоги в зруйновані війною регіони України.

Станом на 23 квітня країни ЄС та G7 вже оголосили про надання Україні допомоги – військової, гуманітарної, фінансової – на загальну суму у майже 24 мільярди євро. До цього додалися вже майже 40 мільярдів доларів, анонсовані вперше 28 квітня президентом США Джо Байденом.

Обсяг фінансової допомоги, обіцяної найбільшими донорами України станом на 9 травня, перевищив 11 мільярдів доларів. Проте далеко не всі кошти вже надійшли в Україну: за останньою інформацією, опублікованою Міністерством фінансів, до державного бюджету поки що надійшло лише близько половини, або 5,3 мільярдів доларів.

Рис. 2.12. Головні іноземні донори державного бюджету України, млн.дол

*Скаладено автором за даними [51]

Окрім країн та організацій вагомий внесок у допомогу Україні зробили іноземні компанії (табл.2.5). Відомо, що до 15 березня 2022 року громадяни всього світу перерахували на спецрахунок майже 11,8 млрд грн для збору коштів для військових. Кошти надійшли від громадян і бізнесу в Україні, а також від міжнародної спільноти (зокрема, Канади, Швеції, США, Китаю, Великобританії, Польщі, Німеччини, Чехії, Фінляндії, Франції та багатьох інших країн), також отримано понад 21 мільйон доларів у криптовалюти.

Серед волонтерських організацій, які допомагають українським військовим, найвідоміші та найпотужніші – «Народний проєкт», «Народний тил», «Повернись живим», «Армія SOS», «Крила Фенікса», «Combat-UA», Волонтерська сотня «Україна – Світ», «Сестри перемоги», Центр «Миротворець», «Волонтерська група Романа Доніка» та низка інших. «Станція Харків» – одна з найвідоміших волонтерських організацій, які допомагають переселенцям.

Громадяни, які хочуть стати волонтером або потребують допомоги, можуть залишати заявки у спеціальному чат-боті Української волонтерської служби.

Таблиця 2.5

Допомога, надана іноземними компаніями станом на квітень 2022 року

Компанія	Внесок
Airbnb	Допомога із розміщенням 100 000 біженців, які вимушені залишити Україну
DST Global	Пожертва в розмірі 3 млн доларів США у рамках збору коштів Мілі Куніс та Ештона Кучера.
Lego	Передано 110 млн датських крон на гуманітарну допомогу через Червоний Хрест, Save the Children та ЮНІСЕФ.
Meta Platforms	Виділено 15 млн доларів на підтримку гуманітарних зусиль в Україні та сусідніх країнах.
Microsoft	Розгорнута діяльність щодо виявлення та знешкодження цільового зловмисного програмного забезпечення, яке використовується проти української влади, що привело Центр розвідки загроз у стан підвищеної готовності до атак
Paramount	Боб Бакіш, президент і генеральний директор компанії, зазначив, що 1 млн доларів США буде спрямовано на підтримку гуманітарної допомоги Україні.
Skims	Бренд Кім Кардаш'ян зробив пожертву World Central Kitchen[en] на чолі з шефом Хосе Андресом, що готує їжу на кордоні Польщі й України для українських біженців.

*Джерело [42]

Безліч волонтерів працюють у країнах, що приймають українських переселенців, знаменитості також долучаються до потоку цієї діяльності – збирають кошти на благодійних концертах, надають гуманітарну підтримку, деякі вступають до лав ЗСУ та ТРО. Таким чином, об'єднавши зусилля, кожен робить вагомий внесок та наближає перемогу над ворогом.

Окрім прямої фінансової і гуманітарної допомоги забезпечення соціально-економічної безпеки відбувається на основі переходу національної економіки на військові рейки. Податкова політика була запроваджена з публічно проголошеною метою зменшення податкового навантаження на бізнес та адміністративного навантаження як на бізнес, так і на державні податкові та митні органи. Проте фактичний перехід на спрощений режим

оподаткування більшості суб'єктів господарювання у поєднанні із істотним зниженням інших податків суттєво зменшить надходження до бюджету.

17 березня 2022 року набули чинності перші зміни до Податково-митного кодексу та 13 інших відповідних законів. Основна зміна – покращення можливості переходу на спрощену систему оподаткування (ССО) для середніх та великих компаній (рис. 2.9).

Головні зміни в загальній системі оподаткування в умовах війни полягають в тому, що замість ПДВ (20%) і податку на прибуток (18%) підприємства можуть сплачувати податок у розмірі 2% зі свого обороту.

Зауважимо, що єдиним надійним способом контролю звітності обороту та дотримання податкового законодавства в ССО є реєстратори розрахункових операцій (РРО). Однак законодавці скасували вимогу до роздрібних торговців, послуг і ресторанів використовувати РРО під час воєнного стану.

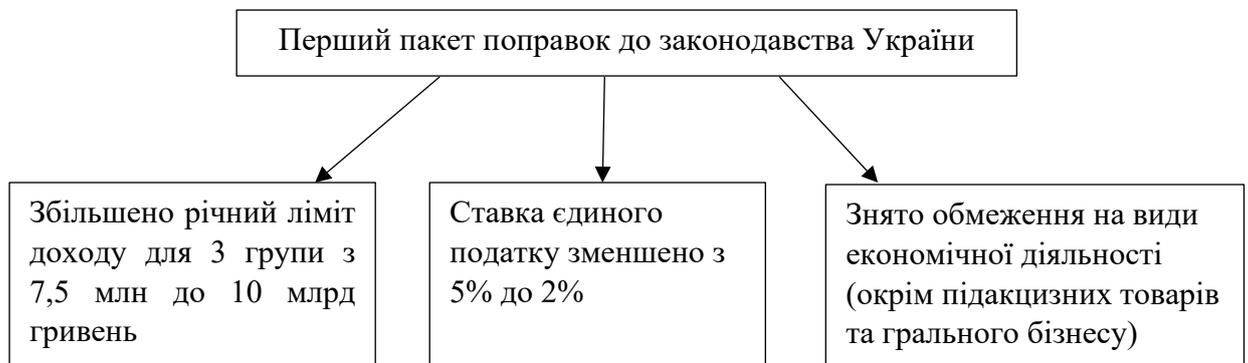

Рис. 2.13. Головні складові першого пакету поправок Податкового, Митного кодексу та 13 інших пов'язаних законів від 17 березня 2022 року

*Складено автором за даними [46]

Законодавець також звільнив платників податків 1 і 2 груп від сплати податків, звільнив усіх платників податків від сплати екологічних та майнових податків на об'єкти в зоні бойових дій, затвердив нульову ставку акцизного збору та 7% податку з продажу бензину (раніше – 20%) та надано

право декларувати податковий кредит на товари на підставі первинних (бухгалтерських) документів.

Допустимий «паперовий облік» ПДВ разом зі значним розширенням ССО також може свідчити про певні технічні труднощі в адмініструванні ПДВ.

Другий пакет змін до воєнного стану передбачав скасування мит на всі товари, крім товарів, що ввозяться з Росії, Білорусі та тимчасово окупованих територій, та запровадження неоподаткованого імпорту для компаній ССО. Вони також скасували вимогу отримувати всі дозволи на імпорт: санітарні, екологічні тощо.

Усі суб'єкти, які підпадають під дію спрощеного режиму оподаткування, звільнені від сплати ПДВ, а обмеження доходів для третьої групи ССО знято. Ці зміни спонукали більшість підприємств (крім тих, хто отримує відшкодування експортного ПДВ і з високою часткою витрат на ПДВ) перейти на спрощений режим оподаткування. Станом на 1 квітня 2022 року з 1,2 млн компаній, зареєстрованих в Україні на початок 2022 року, 150 тис. компаній (у тому числі 30 тис. юридичних осіб) звернулися з проханням про перехід на ССО. Важливо зазначити, що значну частину цієї загальної кількості становлять фізичні особи, які вже скористалися ССО – підприємці.

Позови щодо податку на житлову нерухомість у зоні війни призупинено, за винятком податків на землю.

Іншим важливим нововведенням було те, що органи місцевого самоврядування отримали право стягувати місцеві податки та збільшувати або зменшувати існуючі місцеві податки. Це можна розглядати як позитивну зміну, що дозволяє місцевій владі реагувати на потреби місцевих домогосподарств, економічні умови та підприємницьку діяльність, які швидко змінюються зі зміною військового середовища та масовим переміщенням громадян та бізнесу.

Окрім змін до Податкового та Митного законодавства впливовим напрямом підтримки бізнесу є програма релокації підприємств. 17 березня

2022 року уряд оприлюднив бізнес-план з переїзду, який обіцяє безкоштовне переміщення, необхідні виробничі потужності та допомогу в переміщенні працівників. Регіональні програми переселення також пропонуються в п'яти західних регіонах.

Стимул від зниження податкового та регуляторного навантаження разом із деокупацією півночі України та проходженням початкового шоку призвели до відновлення ділової активності – станом на кінець квітня 2022 року було зареєстровано понад 11 000 нових фізичних осіб-підприємців та 1200 юридичних осіб. З наявних підприємств на кінець квітня 2022 року лише 17% залишались зупиненими порівняно з 32% недіючих підприємств місяцем раніше.

Уряд також затвердив низку програм, спрямованих на фінансову підтримку бізнесу через банківські кредити (рис. 2.14).

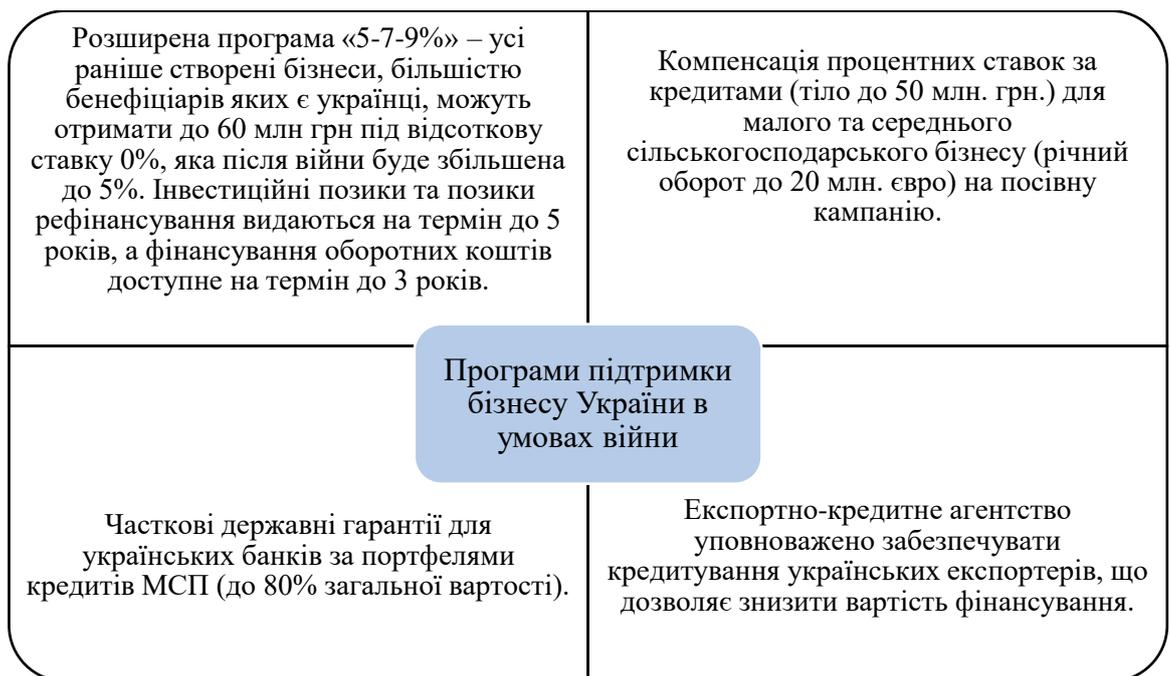

Рис. 2.14. Програми, спрямовані на фінансову підтримку бізнесу в Україні в умовах війни

*Складено автором за даними [46]

Міністерства також створили або ініціювали декілька платформ: щоб допомогти роздрібним продавцям продуктів харчування знайти регіональних

постачальників (<https://pererobka.org.ua>), координувати виробників і роздрібних продавців з цивільними військовими адміністраціями та міжнародними організаціями (<https://dpss.creatio.com>), термінова фінансова підтримка посіву та інші.

Важливу роль у забезпеченні соціально-економічної безпеки України в умовах війни відіграє НБУ, який швидко розробив комплекс заходів у відповідь на зростання ризиків відтоку валюти та капіталу. Це дозволило продовжити функціонуванню української банківської системи та небанківського фінансового ринку в умовах війни.

З початку широкомасштабного наступу Росії на Україну Мінфін провів 20 аукціонів з продажу військових облігацій, залучивши з держбюджету близько 36,6 млрд грн і 93,8 млн доларів. США і 176,5 млн євро. Про це свідчать дані депозитарію Національного банку України станом на 25 квітня [46].

24 лютого 2022 року НБУ ухвалив рішення про відкликання ліцензій у російських державних банків – два банки (дочірні компанії російського Сбербанку та Внешкономбанку) були закриті. Інші банки, які належать російським фізичним особам (Альфа-Банк, Форвард Банк, ПІН Банк), знаходяться в процесі очікування. Можливі сценарії – від тимчасової зміни керівництва банку до націоналізації банків.

НБУ також заморозив усі операції з державним боргом, крім Мінфіну, НБУ та кількох інших. Заборонені всі транскордонні платежі, включаючи імпорт і дивіденди, за винятком державних і тих, на які отримано спеціальний дозвіл.

Відповідно до нової тимчасової нормативної бази воєнного часу офіційний обмінний курс був зафіксований на рівні 29,25 UAH/USD, що допомогло обмежити паніку на готівковому ринку на тлі жорсткого контролю за поточним рахунком, операціями на рахунку капіталу та своєчасними валютними інтервенціями. Станом на 7 квітня курс чорного ринку лише приблизно на 10% вищий за офіційний, а українські мігранти за

кордоном можуть платити та знімати гроші з певними обмеженнями, але за офіційним курсом. У березні валютні резерви НБУ навіть трохи зросли – з 27,6 млрд доларів до 28,1 млрд доларів.

Зняття готівки на суми понад 100 тис. грн. та будь-яке зняття готівки в іноземній валюті було негайно обмежено. Останнє було пом'якшено спочатку

1 березня, коли було дозволено щоденне зняття еквіваленту 30 тис. грн (близько 1000 доларів), а потім 21 березня, коли ліміт було збільшено до 100 тис. грн, оскільки паніка серед населення стихла і приплив іноземної допомоги підтримував гривню. Також у квітні 2022 року було запроваджено повну гарантію всіх депозитів фізичних осіб в Україні, у тому числі тих, які перевищували ліміт у 200 тис. грн., щоб збільшити ліквідність банківської системи.

Для підтримки ліквідності українських банків НБУ відкрило необмежені беззаставні кредити рефінансування. З 24 лютого по 7 квітня на ці кредити було витрачено 137 млрд грн. Безготівковий банкінг не обмежений, і НБУ разом з українськими банками зуміло запобігти паніці та забезпечити належне функціонування системи електронних платежів.

Пруденційні стандарти та стандарти звітності були значно послаблені на тлі жорстких обмежень іноземні банківські операції та операції з пов'язаними сторонами. Для забезпечення належного функціонування системи НБУ скасував штрафи за порушення вимог до капіталу, стандартів ліквідності та кредитного ризику, лімітів валютної позиції та звітності. Водночас такі порушення мають бути роз'яснені та протягом 14 робочих днів надано до НБУ План стійкості та відновлення. Усі макропруденційні заходи, включаючи оцінку стабільності банку та управління резервами, були відкладені до кінця війни.

Після війни банківські проблеми стануть однією з головних перешкод на шляху відновлення економіки та викликом узаконити втрати. Особи та

компанії, які втратили активи, а також банки, які втратили заставу, повинні мати можливість подавати до суду замість того, щоб вирішувати державні проблеми, і це має контролюватися та підтримуватися державою.

Так, важливі зміни було прийнято до Держбюджету на 2022 рік, ситуація з бюджетом у березні була відносно керованою, в основному за рахунок одноразових витрат, таких як розподіл прибутку НБУ та держкомпаній, а також податок на прибуток та авансові внески у 2021 році. Завдяки припливу іноземної допомоги уряд зміг розрахуватися з військовими і повністю погасити борг.

Економіка знаходиться під безпрецедентним тиском, податкові ставки знижені, а компаніям дозволено перейти на спрощену систему оподаткування (2% податку з продажу замість ПДВ і податку на прибуток). Така політика допоможе бізнесу вижити та зберегти робочі місця, але зменшить надходження до бюджету.

Таблиця 2.6

Обрані індикатори виконання бюджету України в умовах війни

	Річний план 2022	Надходження за січень	Надходження за лютий	Надходження за березень	Надходження за квітень	% квітня від 1/12 річного плану	% від надходжень за березень
ПДФО	5,53	0,34	0,44	0,33	0,33	72%	99%
Податок на прибуток підприємств	4,72	0,05	0,29	0,91	0,19	50%	21%
ПДВ	19,41	1,88	1,58	0,77	0,8	50%	104%
Дивіденди державних підприємств	н/д	н/д	н/д	1,11	н/д	н/д	н/д
Прибутки НБУ	н/д	н/д	0,67	н/д	н/д	н/д	н/д
Інші доходи	9,23	0,52	0,7	0,41	0,52	68%	129%
ЄСВ	12,97	0,96	1,2	0,95	1,02	95%	107%

*Джерело: [44, 51]

Ситуація з витратами неочевидна, адже детальні дані не розголошуються. Поки що фіскальні проблеми були прийнятними навіть за умови збільшення військових і соціальних витрат.

Загальний дефіцит загального бюджетного фонду за перший квартал 2022 року становить близько 5,5 мільярда доларів, але він може швидко погіршитися.

Таблиця 2.7

Вибрані дані про загальний фонд щодо виконання Державного бюджету за чотири місяці 2022 року

	Січень	Лютий	Березень	Квітень
Доходи загального фонду, \$ млрд	2,8	3,7	3,5	2,6
Видатки загального фонду, \$ млрд	2,4	3,7	6,3	5,7
Дефіцит/(профіцит), \$ млрд	0,4	0	-2,8	-3,1

*Джерело [45]

У квітні 2022 року дефіцит бюджету зріс до 3,1 млрд доларів, а надходження із звичайних джерел були мізерними, тому країна змогла покрити податковими, митними та іншими регулярними надходженнями лише близько 32% видатків загального фонду або 54 млрд. грн. Ще 13% було покрито за рахунок грантів, а решта 54% – за рахунок запозичень. У лютому-березні 2022 року разові надходження, такі як прибуток НБУ та дивіденди від держпідприємств, допомогли уряду протистояти раптовому падінню надходжень, але у квітні ці джерела було вичерпано. І якби не гранти, які враховуються як доходи бюджету, бюджетний дефіцит у квітні 2022 року становив би 3,9 млрд доларів [45]. Загалом, бюджетна система виглядає більш крихкою, ніж фінансова система чи економіка загалом.

Заздалегідь заплановані витрати домогосподарства – це насамперед соціальне забезпечення, обслуговування боргу та медичне обслуговування. Очікується, що видатки на оборону та охорону громадського порядку значно зростуть у найближчі місяці, при невеликому збільшенні видатків на охорону

здоров'я та соціального захисту та скорочення всіх державних видатків, крім основних. Це разом із очікуваним падінням продажів означає, що місячний дефіцит буде значно вищим, ніж у квітні.

Багато інших квазіфіскальних диспропорцій виникне в різних секторах (втрати банків і нові масштабні фінансові заходи, газ, комунальні послуги, енергетика, залізниця тощо) і вимагатимуть вливання капіталу у великі стратегічні держпідприємства для підтримки їх діяльності. Щоб задовольнити ці потреби, Україна буде сильно залежати від допомоги Заходу.

2.3. Аналіз формування та напрямів використання фондів відновлення економіки України після війни

Країни Заходу розробляють комплекс заходів з надання економічної допомоги Україні для її відновлення після завершення війни з Росією. План Маршалла – це американська ініціатива, призначена для допомоги державам Європи у відновленні після Другої світової війни. Офіційно програма так і називалася – European Recovery Program (Програма відновлення Європи), проте в історію вона увійшла під іменем держсекретаря США Джорджа Маршалла, одного з головних ініціаторів плану.

План Брюсселю/План Маршалла/Build Back Better – довгострокові плани відновлення України. В цьому процесі найбільш ключове те, що він має (в ідеалі) відбуватися паралельно та у зв'язці із отриманням статусу кандидата, а потім члена ЄС. Перспектива членства автоматично запускає ряд реформ, відкриває доступ до фондів ЄС, на додачу до базового «Трастового фонду солідарності ЄС» або іншого, який буде обрано інституцією для фінансування відбудови України. Це потягне за собою також принципи відбудови — зелена економіка, децентралізація, прозорість і т. п.

За підрахунками уряду, загальні втрати від війни у найближчі роки перевищать 1 трильйон доларів. Уряд підготував план реконструкції України

та архітектуру фонду реконструкції, який охоплює три напрями, представлені на рис. 2.15.

Рис. 2.15. Напрями Плану відновлення України та архітектури Фонду відновлення

*Складено автором за даними [44]

План відновлення України має бути зосереджений на повному доступі до ринків G7 та ЄС із скасуванням усіх квот та імпорних тарифів.

Уряд очікує повного приєднання України до Європейського Союзу в 2024 році, а статус кандидата на членство в ЄС має отримати влітку.

Українське матеріально-технічне забезпечення зазнало великих втрат через війну, особливо через морську блокаду. Тому наступна умова – швидка логістика протягом 72 годин між Україною та Європою.

Інший момент – трансформація експорту із сировини на продукцію переробки в галузях, в яких Україна вже має конкурентну перевагу на світовому ринку – харчовій та металургійній. Це дозволить нам перейти від великого дешевого експорту до великого, дорожчого.

Наприклад, кукурудзу можна почати переробляти на біоетанол, спирт, крохмаль і корм для птиці, свинини, яловичини та яєць. Також можна виробляти спеціальні білки для використання в косметичній, фармацевтичній та харчовій промисловості. З іншого боку, руди можна переробляти на метали, а метали можна перетворювати на готову продукцію, що дозволяє отримати економію на масштабі.

Для забезпечення безпеки Україні потрібна зброя власного виробництва, для чого є стартові майданчики у вигляді підприємств ВПК. Україна має побудувати потужний військово-промисловий комплекс, у якому ІТ відіграватимуть важливу роль, оскільки Україна буде залежати від військових технологій.

Для цього Україна має збільшити свої енергетичні потужності шляхом будівництва нових атомних електростанцій та збільшення чистої енергії. Також необхідна енергонезалежність – національне виробництво протягом 3-5 років. Необхідно також зменшити споживання енергії за рахунок термомодернізації. Що стосується палива, Україні необхідно нарощувати потужності, щоб повністю задовольняти власні потреби. Нарешті, локалізація не менше 60% в процесі реконструкції – будівельні матеріали, цемент, метал.

Щоб все це сталося, українським компаніям потрібні дві речі: перше – це співпраця з європейцями та американцями в передачі технологій; друге – доступ до фінансових ресурсів.

Відбудова України після війни за планом відновлення «U-24» відбуватиметься в три етапи і перший із них вже розпочався (рис. 2.16).

Фінансове забезпечення плану відновлення України «U-24» передбачає створення чотирьох фондів повоєнної відбудови економіки, кошти з яких направляються за окремими напрямками: бізнес, інфраструктура тощо. Кошти для наповнення зазначених фондів – це конфісковані активи РФ, підтримка фінансових організацій та міжнародних партнерів, благодійні внески,

кредити та гранти міжнародних організацій, кошти структурних фондів ЄС, боргове фінансування та ін. (рис. 2.17)

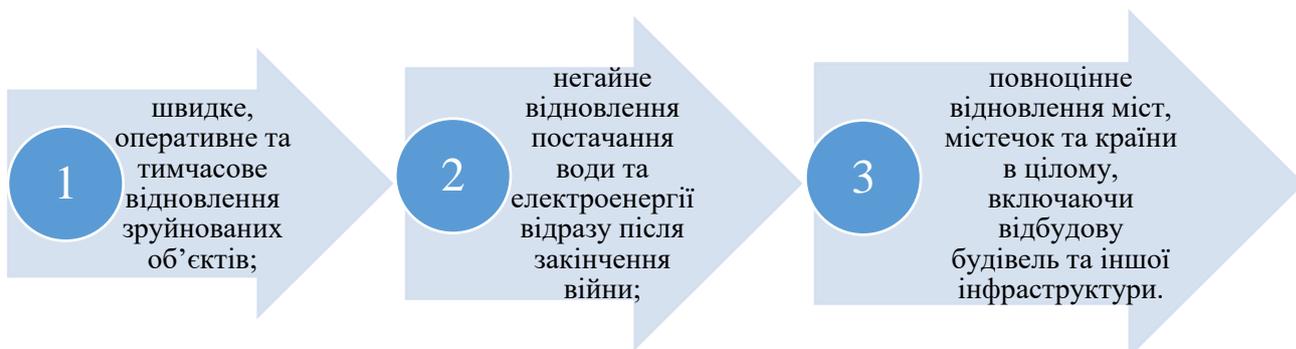

Рис. 2.16. Етапи плану відновлення України «U–24»

*Складено автором за даними [44]

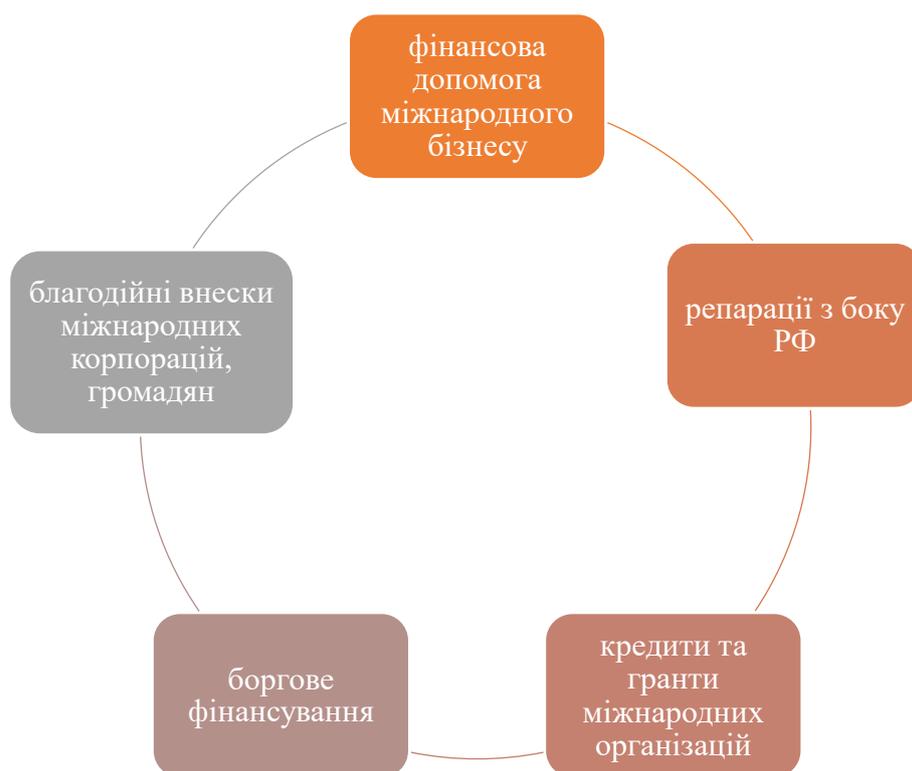

Рис. 2.17. Основні джерела фінансового забезпечення соціально-економічної безпеки України в умовах війни

*Складено автором за даними [44]

Уряд також постійно закликає міжнародних партнерів, інвесторів, неурядові організації, бізнес та громадян надавати Україні фінансову підтримку, «що допоможе відновити стабільність української економіки та допомогти українцям під час війни з росією», оскільки без залучення зовнішніх джерел фінансування забезпечення соціально-економічної безпеки України неможливе через катастрофічні фінансові втрати.

Отримані кошти будуть використані в залежності від спеціалізації фонду. Це – підтримка української армії та надання гуманітарної допомоги постраждалим, відбудова знищеної інфраструктури та трансформація економіки, відновлення роботи малого та середнього бізнесу і обслуговування міжнародних фінансових зобов'язань України (рис. 2.18). Переказати фінансову допомогу можна на офіційні рахунки фондів відновлення у гривнях, доларах США та євро.

Рис. 2.18. Фонди відновлення економіки України в умовах війни

*Складено автором за даними [44]

Уряд запропонував план післявоєнного відновлення України, який передбачає вступ України до Європейського Союзу у 2024 році, енергетичну

незалежність, перехід від експорту сировини до продуктів переробки та розвиток військових технологій.

Європейський Союз створив трастовий фонд солідарності для фінансування післявоєнної відбудови України. У той же час держави-члени були поінформовані про те, що їм доведеться нести більшу частину витрат.

У зв'язку з війною планові показники Державного бюджету України на 2022 рік суттєво відрізняються від фактичних як по дохідній, так і по видатковій частині. Тому дефіцит Держбюджету значно зростає, що в першу чергу становить загрозу соціальному забезпеченню населення і є основною загрозою соціально-економічній безпеці України в умовах війни.

Верховна Рада України 21 квітня 2022 року ухвалила зміни до Державного бюджету на 2022 рік, збільшивши бюджетний дефіцит на 200 млрд грн для фінансування безпеки та оборони, а також підтримки внутрішньо переміщених осіб.

Відповідно до змін бюджету України 2022 року на соціальний захист та соціальне забезпечення було заплановано виділити 320,1 млрд грн, серед яких 200,6 млрд грн мало надійти на пенсії для 10,8 млн. пенсіонерів, 66,6 млрд грн – соціальні допомоги для 2,9 млн. осіб, 41,4 млрд грн – пільги та субсидії для 4,6 млн. осіб, 3,1 млрд грн – допомога для 167 тис. ВПО та 2,8 млрд грн – допомога для 1,7 млн. людей, що постраждали під час катастрофи у Чорнобилі. 133,5 млрд грн заплановано для Міністерства оборони України, 195,9 млрд грн – на охорону здоров'я та 187,1 млрд грн – на освіту [44].

Очевидно, що план Державного бюджету України на 2022 рік не буде відповідати дійсності, так як через військові дії бюджет не отримуватиме запланованих надходжень, ВВП знижується, індекси цін та безробіття підвищуються, а видатки на оборону значно зростають.

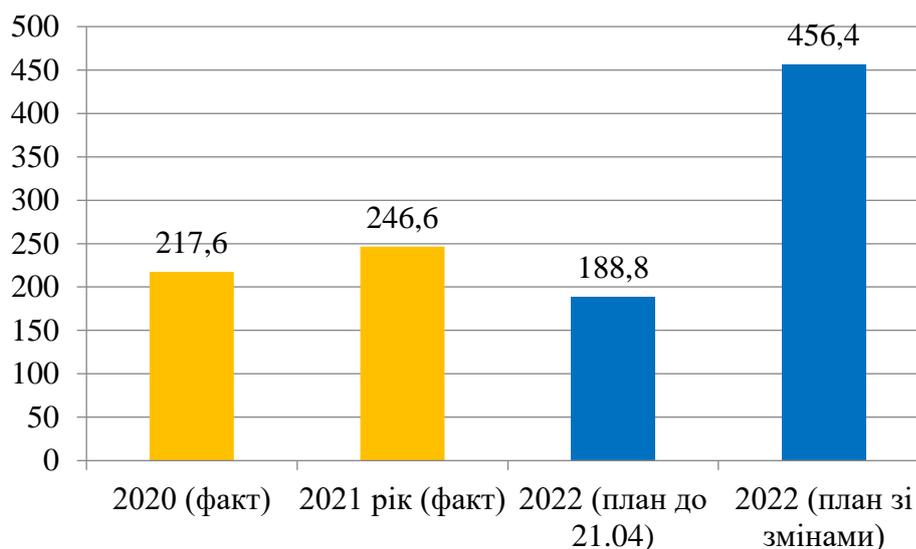

Рис. 2.19. Плановий прогноз дефіциту Держбюджету України до початку війни

*Складено автором за даними [44]

Відомо, що за попередньою оцінкою Світового банку, загальна сума збитків, завданих Україні росією внаслідок широкомасштабного вторгнення, становить приблизно 60 мільярдів доларів, або 40% валового внутрішнього продукту.

Президент України у квітні 2022 року заявив, що для підтримання економіки держава потребує до 7 мільярдів доларів США фінансової підтримки щомісячно, а для відновлення після війни Україна буде потребувати ще сотень мільярдів доларів.

Для підтримки української економіки під час війни потрібні як внутрішні, так і зовнішні фінансові ресурси.

Швидке та виважене рішення НБУ в перший день тотального вторгнення запобігло фінансовій кризі та врятувало платіжну систему банку. Податки та прибутки державних підприємств у 2021 році, а також швидкі позики та допомога від мікрофінансових установ та двосторонніх партнерів фінансували витрати бюджету на перший місяць війни.

Єдиний інструмент, який наразі торгується на фондовому ринку, – військові облігації. Це різновид облігацій внутрішньої державної позики, емітентом яких є Міністерство фінансів. Вони мало чим відрізняються від звичних ОВДП, окрім цільової спрямованості – кошти від їхнього розміщення йдуть на фінансування військових та потреб країни в умовах воєнного стану.

Облігації Мінфін розміщує на аукціонах, де їх можуть придбати банки-первинні дилери. А вже через них такі ЦП можуть купити фізичні та юридичні особи. Станом на 20 травня 2022 року від продажу військових облігацій до Державного бюджету було залучено 77,5 млрд грн (рис. 2.20).

Залучені з продажу військових облігацій кошти будуть направлені на фінансування потреб Збройних Сил України та підтримку економіки країни у воєнний час. Тим самим інвестори забезпечують українську армію найнеобхіднішим: зброєю, набоями, технікою, харчуванням та медикаментами, а також підтримують життєдіяльність економіки: роботу підприємств, виплату зарплат, пенсій, соціальних виплат.

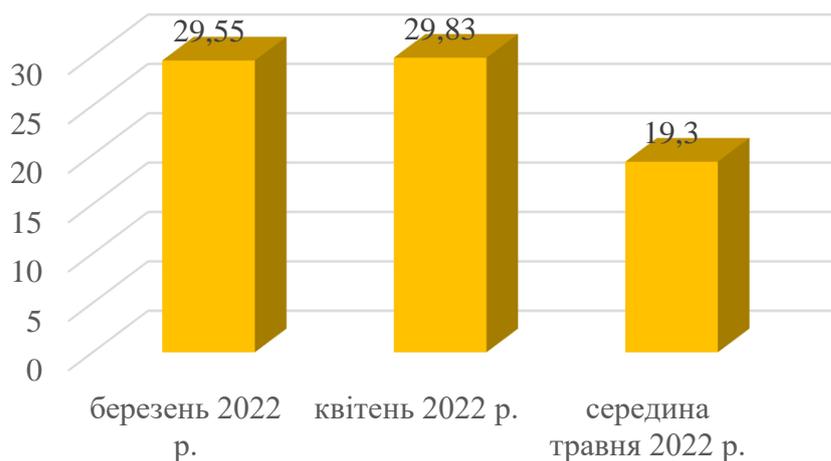

Рис. 2.20. Динаміка фінансування Держбюджету України від продажу військових облігацій, млрд грн

*Складено автором за даними [46]

Головними джерелами фінансування Держбюджету у період війни стали військові облігації, кредити від Міжнародних фінансових організацій, і навіть двосторонні кредити і гранти.

За даними Міністерства фінансів України, у квітні 2022 року до загального фонду Держбюджету надійшло 76,2 млрд гривень. Це становить 74% від надходжень березня (103,4 млрд грн) (рис. 2.21).

Однак набагато складніше розробити подальші заходи для відновлення діяльності в безпечних районах та ліквідації фіскального розриву. Уряду слід уникати широких податкових пільг, таких як запровадження єдиного податку за низькою ставкою, і розглянути можливість підвищення податків у воєнні місяці. Обмежені бюджетні ресурси найкраще використовувати для орієнтації збиткових підприємств у ключових районах, які потребують переселення, а також внутрішньо переміщених осіб та безробітних.

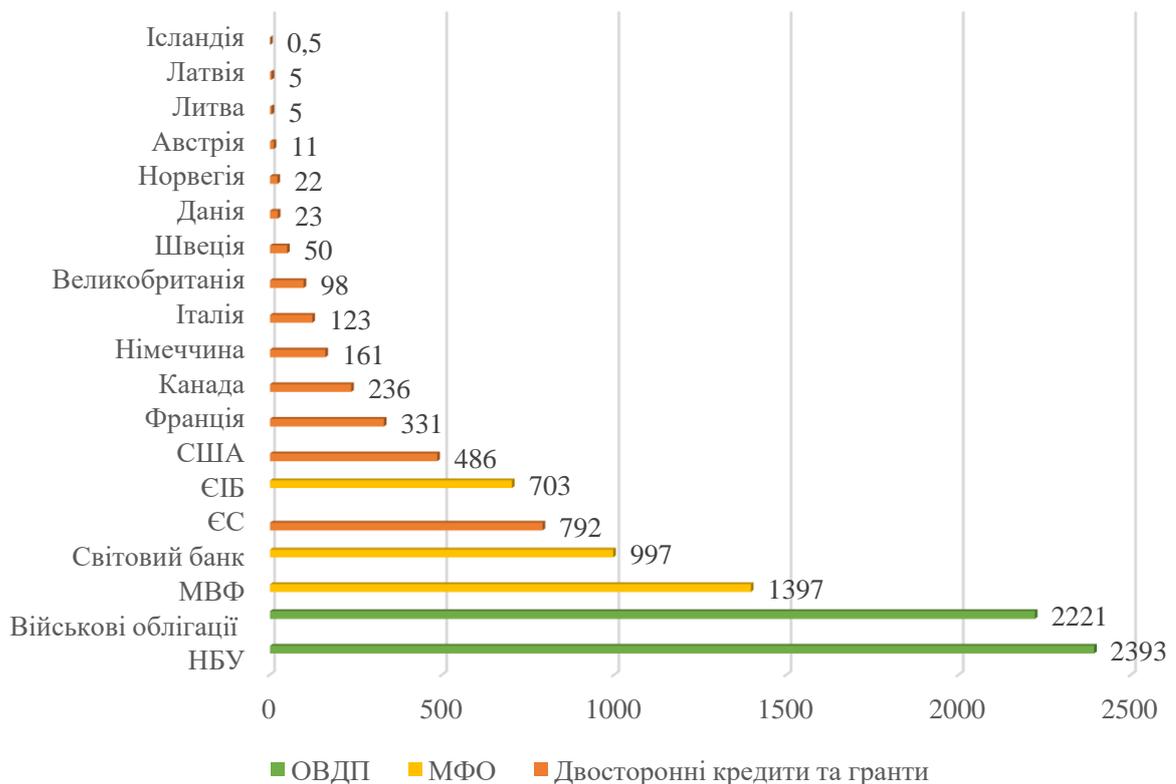

Рис. 2.21. Джерела фінансування Держбюджету України в період повномасштабної війни за квітень 2022 року, млн доларів

*Складено автором за даними [44]

Зрозуміло, що бюджетний розрив неможливо закрити без грантів і позик від міжнародних партнерів. Гранти є найбільш бажаними, оскільки вони не збільшують борговий тягар України. Близько 36% допомоги, виділеної партнерами України, є грантовими. Грантове фінансування надходить до України від Світового Банку, Європейського інвестиційного банку, МВФ, уже згаданих США та Великої Британії, а також від Італії, які ухвалили рішення та перерахували кошти Україні за лічені дні після початку повномасштабного вторгнення.

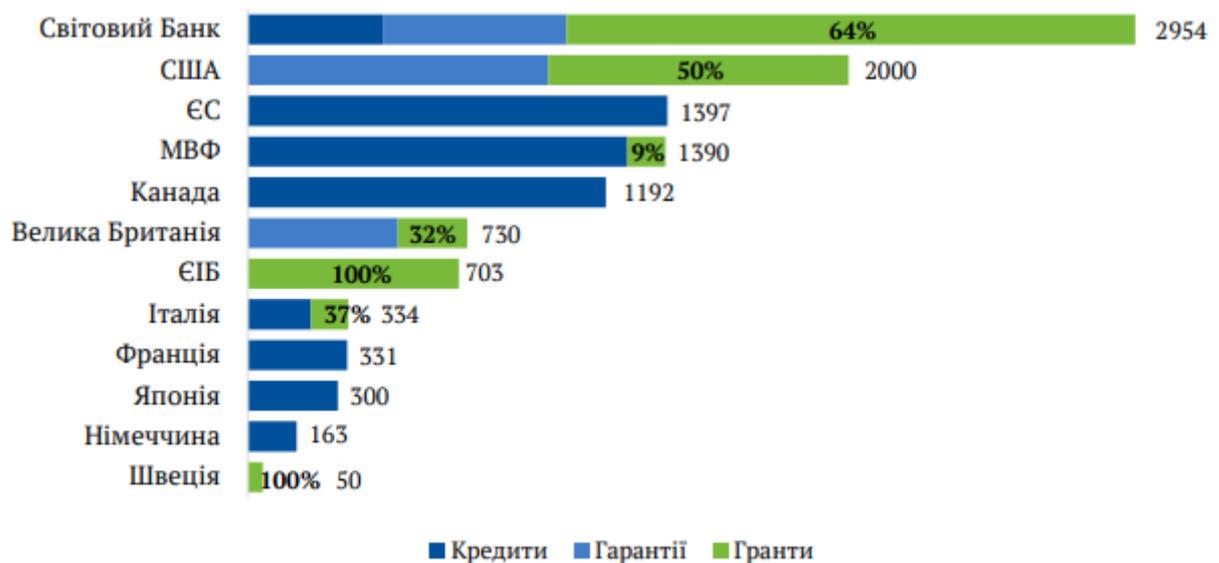

Рис. 2.22. Частка грантів у іноземній фінансовій допомозі Україні під час війни

*Складено автором за даними [51]

Єврокомісія виділила додаткові 3,5 млрд євро для підтримки українців, які тікають від російської війни до ЄС. Гроші отримали всі країни-члени ЄС. Таким чином Єврокомісія прагне ще більше підтримати майже 5,5 млн українців, яким довелося тікати від російської війни, а також зменшити навантаження на національні бюджети держав-членів ЄС.

Найбільшу частку фінансової підтримки спрямували прикордонним з Україною Польщі, Угорщині, Румунії та Словаччині (додаток Д).

Іноземна фінансова підтримка є критично важливою для України. Вона забезпечила стійкість бюджетної системи та спроможність уряду до швидкої реакції на виклики у найбільш небезпечний, початковий період війни.

Натомість масова дерегуляція, вперше запроваджена під час війни, має бути збережена і розглядається лише після війни, після ретельного розгляду питання, чи слід відновлювати регулювання. Це може стати сильним поштовхом для післявоєнного відновлення економіки.

Не менш важливою ніж фінансова є гуманітарна допомога Україні під час війни. Товариство Червоного Хреста України – потужна і визнана суспільством організація, яка разом з громадськістю відповідає на гуманітарні та соціальні виклики, допомагає вразливим верствам населення.

Завдяки фінансовій та матеріальній підтримці від наших міжнародних партнерських організацій, Національний комітет і підвідомчі організації Товариства Червоного Хреста виконують понад 20 програм з надання допомоги потерпілим від збройного конфлікту на сході країни, внутрішньо переміщеним особам та найбільш нужденним категоріям місцевого населення в усіх регіонах України, в тому числі жителям, що перебувають на непідконтрольній уряду держави території Донецької та Луганської областей. У період з 2014 року по травень 2022 року гуманітарна допомога була надана понад 1 млн внутрішньо переміщених осіб на загальну суму понад 388 млн. грн.

З початку повномасштабної війни Червоний Хрест України передав на області України понад 5418 гуманітарної допомоги станом на 20 травня 2022 року. Щодня, співробітники та волонтери в логістичних центрах приймають, формують та розподіляють на регіони сотні тонн вантажу, який містить продукти, гігієнічні товари, лікарські засоби, воду, постільну білизну та інші необхідні речі. Таким чином, Червоний Хрест України допомагає забезпечити соціально-економічну безпеку населення України під час війни (рис. 2.23).

Червоний Хрест також виплачує переселенцям 2500 гривень на особу (програма розрахована на один місяць) та видає продуктові ваучери у сумі 2200 гривень, які дозволяють придбати продукти першої необхідності у мережі супермаркетів «Сільпо».

Рис. 2.23. Допомога населенню від Червоного Хреста України під час війни станом на 20 травня 2022 року

*Складено автором за даними [55]

Війна спричинила багато матеріально-технічних проблем і розривів у ланцюжку створення вартості. Координація альтернативних маршрутів імпорту та експорту в Україну та впорядкування внутрішніх перевезень вимагатимуть від українського уряду значних практичних зусиль.

У березні торговельний баланс був профіцитним, і очікується, що експорт зросте, оскільки українські виробники знайдуть нові маршрути та відновлять роботу. НБУ має розглянути можливість заміни поточної політики дозволу платежів лише за критичний імпорт на політику, яка дозволяє здійснювати платежі за весь покритий імпорт (як у 2015-2019 рр.),

продовжуючи відстежувати операції з пов'язаними сторонами. Це допоможе відновити бізнес і ланцюги створення вартості.

Міжнародна підтримка ліквідації бюджетного розриву зараз надзвичайно важлива для української економіки. Він також лібералізує валютний контроль за рахунок збільшення міжнародних резервів Національного банку.

Зменшення державного боргу та інші варіанти фінансування дефіциту державного бюджету мають базуватися на ключових принципах, котрі представлені на рис. 2.23.

Рис. 2.23. Принципи зменшення боргового навантаження України в умовах війни

*Складено автором за даними [46]

Одразу після війни має бути запущена масштабна програма підтримки відбудови України, щоб Україні не довелося чекати завершення процесу виведення російських активів. Тоді український уряд та його партнери з

громадянського суспільства матимуть хорошу грошову оцінку втрат і збитків.

Надання Україні статусу кандидата в ЄС матиме значні довгострокові наслідки. Це консолідує весь план і політику реконструкції та зробить Україну більш привабливою для бізнесу та інвестицій.

Отже, провівши дослідження у сфері фінансового забезпечення соціально-економічної безпеки України, можна відмітити, що у результаті вторгнення й широкомасштабної війни росії проти нашої держави, у 2022 році очікується найбільш різке скорочення економіки України.

Після повного знищення життєво важливих об'єктів інфраструктури ворожими діями, промисловість у першу чергу постраждала від закриття підприємств у зонах бойових дій. Особливо це стосується чорної металургії.

У продовольчій і сільськогосподарській організації ООН зазначили, що цього року третину врожаю в Україні можуть не зібрати, а третина сільськогосподарських угідь залишиться необробленою. Масштабне знищення посівів та руйнування інфраструктури під час війни створює загрозу для виробництва продуктів харчування, що створює загрозу продовольчій безпеці в багатьох країнах світу.

Що стосується комерційної діяльності, то наразі понад 400 компаній переміщуються із зон бойових дій у безпечні райони України, 190 з яких уже працюють.

Українська економіка пристосувалася до воєнного стану, тому витрати на збройні сили та військово-промисловий комплекс (ВПК) необхідно істотно збільшити. В умовах війни абсолютним економічним пріоритетом є армія, а абсолютним пріоритетом – військово-промисловий комплекс.

Зараз Україна переживає міграційну кризу, гуманітарну катастрофу та економічну кризу. Гуманітарна катастрофа в Україні зачіпає всю Європу,

адже близько 5 мільйонів біженців покинули зону бойових дій і ще мільйони є внутрішньо переміщеними особами. Найбільше українців перетинають кордони з Польщею, Румунією, Угорщиною та Молдовою.

ЄС швидко прийняло тих, хто змушений був виїхати через російське вторгнення, надавши їм дозвіл на проживання та роботу щонайменше на рік, а також соціальну допомогу.

Війна також зачепила Європу, так як зростання цін на енергоносії та продукти харчування має глибокий вплив на споживання домогосподарств, а економічна невизначеність може обмежити інвестиції, вважає МВФ.

Європа повинна активізувати свої зусилля для зміцнення енергетичної безпеки, особливо шляхом збільшення використання відновлюваної енергії та підвищення ефективності.

Завданням Європи буде відбудова стабільної економіки України, стимул для повернення біженців. Відновлення зруйнованої інфраструктури потребує чимало вільних грошей. Реконструкція та переселення сприятиме поверненню біженців та сприятиме економічному зростанню. Здійснення реформ, які зміцнюють державні інституції та політику, забезпечить найбільші дивіденди відновлення для економічного зростання, що є основою фінансового забезпечення соціально-економічної безпеки України у поствоєнний період.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1. Фінансовий механізм забезпечення соціально-економічної безпеки України в умовах війни

Завдання фінансової політики реалізуються через фінансовий механізм. Фінансовий механізм – це сукупність фінансових форм і методів утворення й використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення різних потреб держави, суб'єктів господарювання і населення[35].

До структури фінансового механізму входять п'ять елементів, які зображені на рис. 3.1.

Фінансові методи	Фінансові важелі	Правове забезпечення	Нормативне забезпечення	Інформаційне забезпечення
• планування • прогнозування • інвестування • кредитування • оподаткування • страхування • оренда та ін.	• прибуток • дохід • норми амортизаційних відрахувань • фінансові санкції • ціна • дивіденди • процентні ставки • внески • штрафи та ін.	• закони • Укази Президента • постанови Кабміну • накази й листи міністерств і відомств • устав підприємства	• інструкції • нормативи • норми • методичні вказівки й роз'яснення та ін.	• статистична • економічна • фінансова • комерційна • інша інформація

Рис. 3.1. Структура фінансового механізму

*Складено автором за даними [35]

Фінансовий метод можна визначити як засіб впливу фінансових відносин на господарський процес. Фінансові методи діють у двох напрямках: контроль за рухом коштів і ринковими торговими відносинами, пов'язаними зі зміною витрат і результатів, з матеріальним стимулюванням і відповідальністю за ефективне використання коштів. Дія фінансових методів проявляється у формуванні та використанні готівки. Серед фінансових методів особливе місце займає планування та прогнозування.

Найважливішими методами фінансового впливу на соціально-економічний розвиток є фінансове забезпечення та фінансове регулювання. Оскільки ці два методи є глобальними, узагальнюючими та надають окремі часткові методи, їх можна визначити як структурні підсистеми фінансового механізму, які змістовно характеризують вплив фінансів на різні частини суспільства. Визначення пріоритету методу є основою для визначення напрямів фіскальної політики держави. Чим вищий рівень розвитку суспільства та економіки, тим більша роль фінансового регулювання.

Фінансовий важіль є засобом дії фінансового методу. До фінансових важелів належать: дохід, прибуток, амортизація, цільові фонди, штрафи, орендна плата, процентні ставки за кредитами, депозитами, облігаціями тощо.

Правове забезпечення функціонування фінансового механізму включає закони, постанови, розпорядження, циркуляри та інші державні документи. Включення правових норм дає змогу встановити єдині правила побудови фінансових відносин, захисту економічних інтересів суспільства, проведення єдиної фінансової політики та забезпечення фінансової дисципліни.

Нормативно-правове забезпечення включає інструкції, стандарти, норми, тарифи, політику, ліміти та резерви.

Інформаційне забезпечення складається з різноманітних видів статистичної, економічної, комерційної, фінансової та іншої інформації. Сюди входять звіти про фінансову стійкість і платоспроможність партнерів і

конкурентів, ціни, курси валют, дивіденди на товарному, фондовому та валютному ринках.

Оборона України залежить від готовності та спроможності органів державної влади, усіх складових сектору безпеки та оборони України, органів місцевого самоврядування, єдиної системи цивільного захисту, національної економіки до переведення, при необхідності, з мирного на воєнний стан та відсічі збройній агресії, ліквідації збройного конфлікту, а також готовності населення і території держави до оборони.

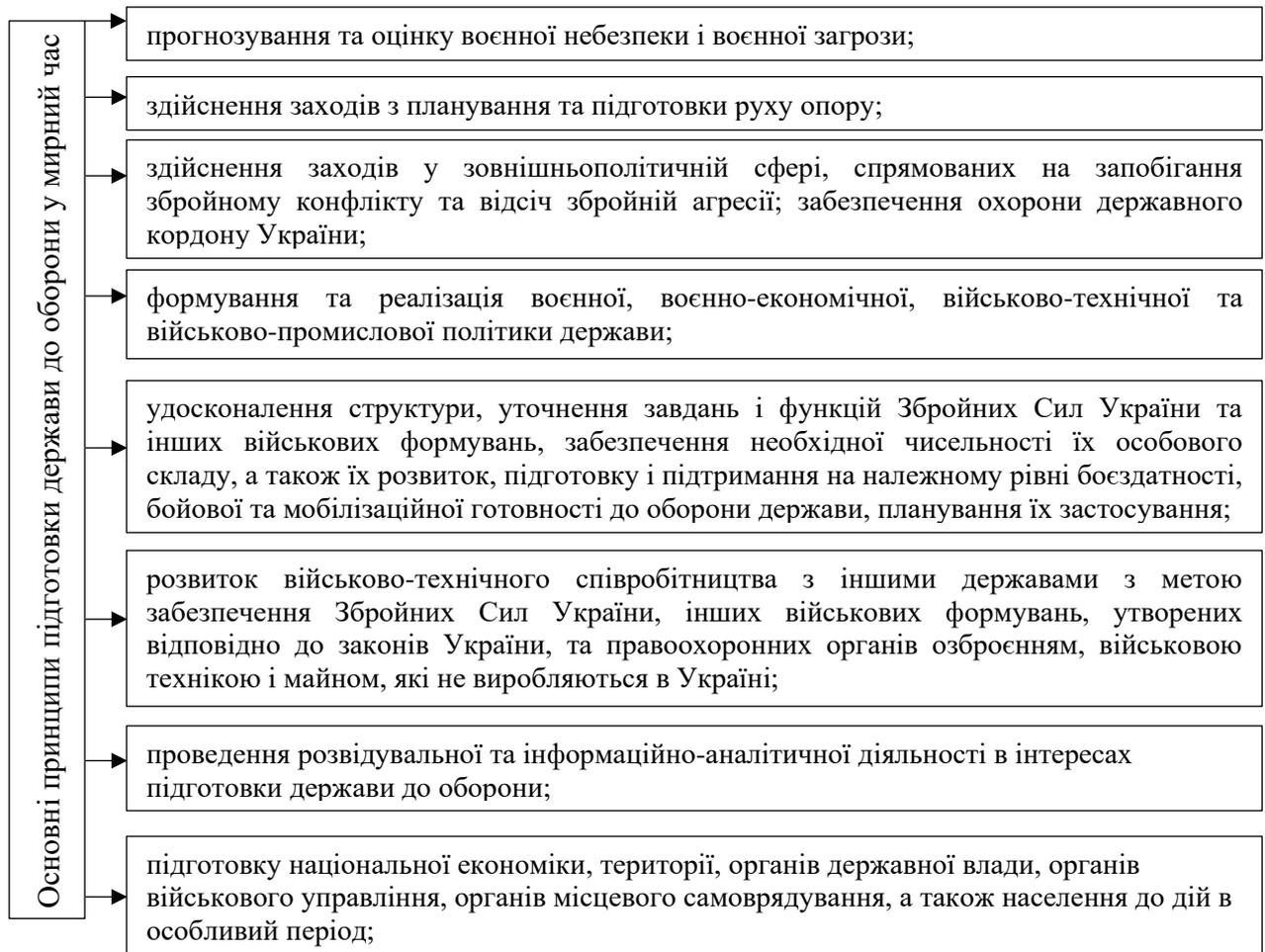

Рис. 3.2. Основні принципи підготовки держави до оборони у мирний час

*Складено автором за даними [52]

Закон України «Про оборону України» регламентує діяльність у питаннях оборони Президента України, а також найвищих державних органів, таких як: Верховна Рада України, Рада національної безпеки і оборони України, Ставка Верховного Головнокомандувача, Кабінет Міністрів України, Міністерство оборони України, Генеральний штаб Збройних сил України.

Рада національної безпеки і оборони України (РНБОУ) – координаційний орган з питань національної безпеки і оборони при Президентові України, що є одним із головних органів державної влади у сфері забезпечення соціально-економічної безпеки України.

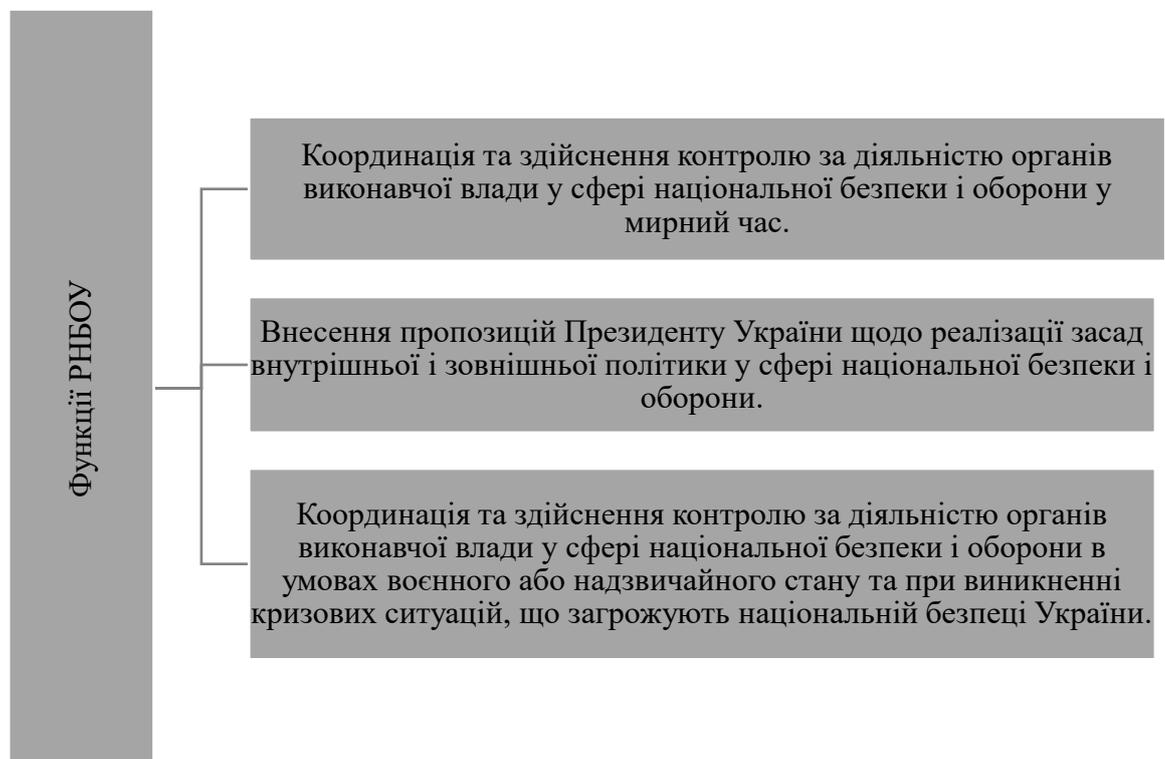

Рис. 3.3. Функції РНБОУ у сфері забезпечення соціально-економічної безпеки України

*Складено автором за даними [52]

Відповідно до функцій, Рада національної безпеки і оборони України здійснює низку заходів щодо захисту національних інтересів, у тому числі

національних економічних інтересів, та забезпечення національної безпеки і соціально-економічної безпеки України в її складі (рис. 3.3).

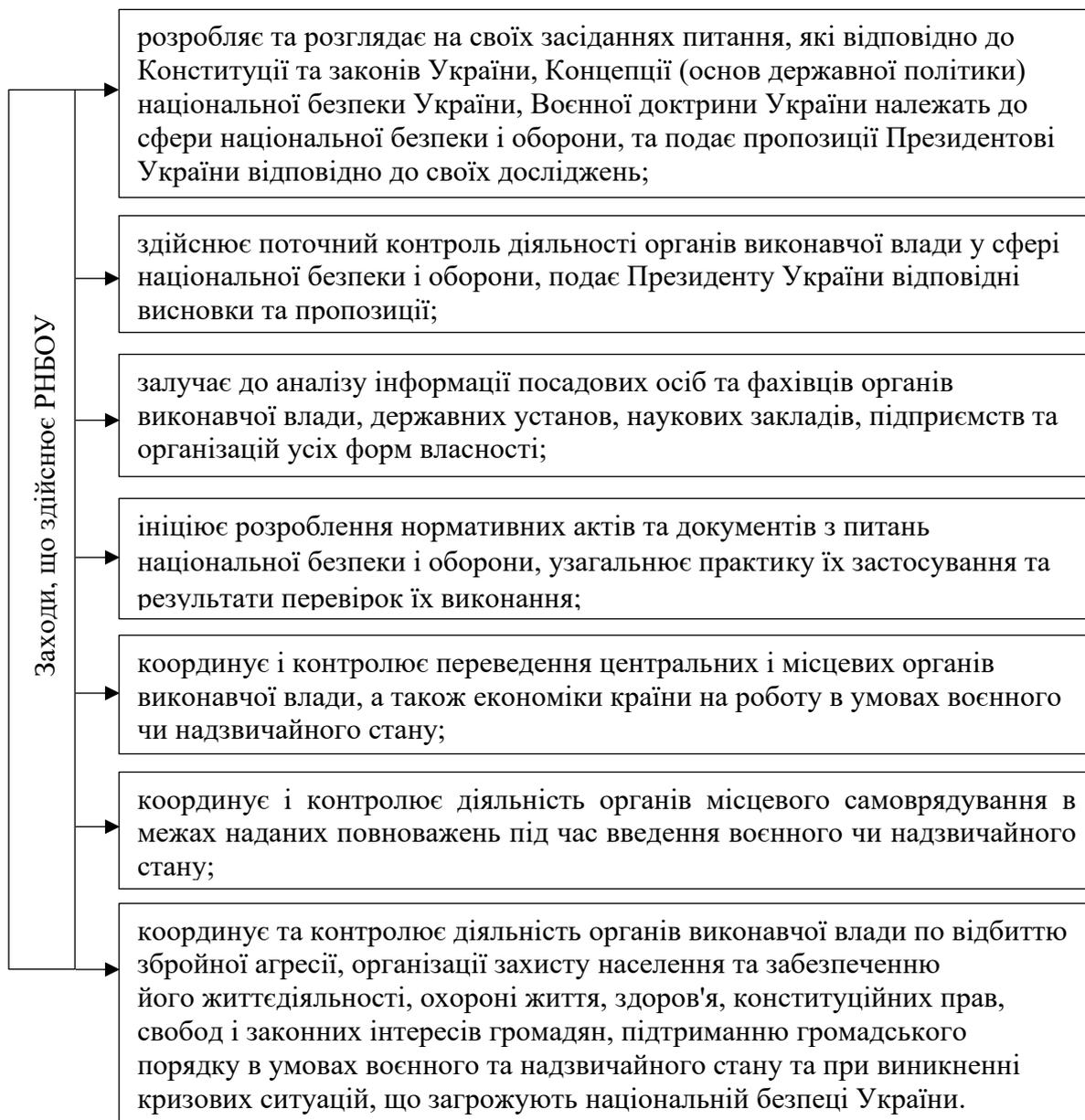

Рис. 3.4. Заходи, що здійснює РНБОУ у сфері забезпечення соціально-економічної безпеки України

*Складено автором за даними [52]

Департамент фінансів Міністерства оборони України є структурним підрозділом апарату Міністерства оборони України, який призначений для участі у формуванні та реалізації державної політики з питань фінансового забезпечення Збройних Сил України, порядку та умов виплати грошового

забезпечення військовослужбовцям, заробітної плати працівників Збройних Сил, виконання функцій бухгалтерської служби Міністерства оборони, формування зведеного кошторису Міністерства оборони, здійснення моніторингу виконання кошторису Міністерства оборони, фінансування військ, ведення реєстру військових частин як суб'єктів господарської діяльності, аналізу витрат та перспектив фінансування потреб Збройних Сил України.

Бюджет Міністерства оборони України у 2022 році запланований на рівні 133,488 млрд гривень (у 2021 році – 116,22 мільярда гривень).

Таблиця 3.1

Структура бюджету Міністерства оборони України за 2021–2022 рр.

Запланована сума у 2022 р., млрд грн.	Сума, що була у 2021 р., млрд грн.	Призначення
99,887	88,14	на забезпечення діяльності Збройних Сил України
28,438	22,7	на розвиток, закупівлю, модернізацію та ремонт озброєння, військової техніки, засобів та обладнання
2,142	2,5	на утилізацію боєприпасів, військової техніки та іншого військового майна, а також забезпечення живучості та вибухопожежобезпеки арсеналів, баз і складів Збройних Сил України
1,23	1,19	на будівництво житла для військовослужбовців ЗСУ
0,46409	0,3835	на керівництво та військове управління у сфері оборони

*Джерело: [54]

Управління економіки оборони та безпеки у складі департаменту економіки оборони та безпеки є структурним підрозділом центрального апарату Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.

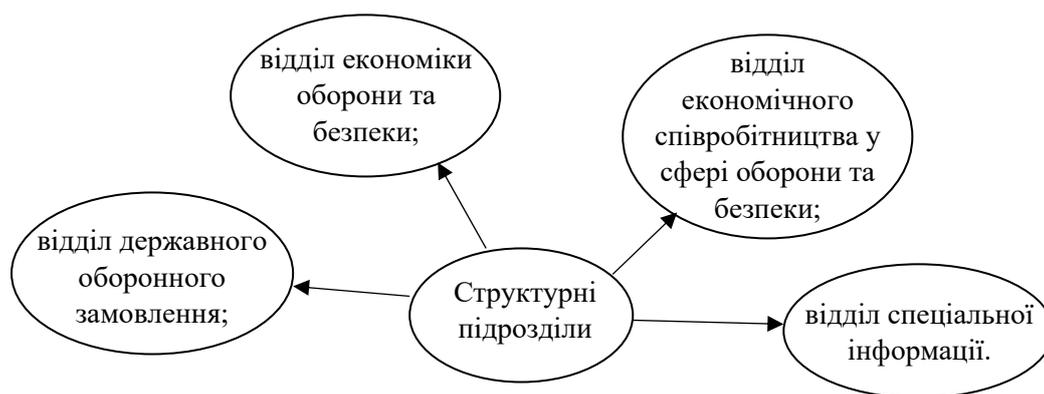

Рис. 3.5. Структурні підрозділи управління економіки оборони та безпеки України

*Складено автором за даними [53]

Відповідно кожен відділ виконує свої функції та поставлені завдання (табл.3.2).

Таблиця 3.2

Функції та завдання управління економіки оборони та безпеки України

1	2
забезпечення реалізації в межах своїх повноважень державної економічної політики у сфері національної безпеки, зокрема правоохоронної, прикордонної діяльності, міграційної політики, державної безпеки та оборони;	забезпечення реалізації завдань і заходів, спрямованих на розвиток воєнно-економічного співробітництва у сфері оборони та безпеки;
участь у визначенні основних показників оборонного замовлення, забезпечення потреб оборони в матеріальних, фінансових та людських ресурсах в умовах мирного та воєнного часу;	аналіз звітів про виконання державних цільових програм у сфері оборони та безпеки, підготовка пропозицій щодо продовження або припинення їх виконання;
проведення аналізу економічної обґрунтованості перерозподілу фінансових ресурсів у межах обсягів, що передбачені в державному бюджеті, а також потреби в додатковому фінансуванні у сфері оборони та безпеки;	участь у здійсненні економічної оцінки проекту державного бюджету та проведенні аналізу економічних факторів, що впливають на виконання державного бюджету, за напрямками фінансування оборони, безпеки та правоохоронної діяльності;
підготовка висновків щодо погодження Мінекономрозвитку	вивчення міжнародного досвіду з питань співробітництва в галузі економіки оборони та безпеки;

Продовження таблиці 3.2

1	2
участь у розробленні та здійсненні заходів з формування та реалізації державної політики стосовно соціального захисту, грошового та пенсійного забезпечення військовослужбовців та осіб рядового і начальницького складу правоохоронних органів, служби цивільного захисту та Держспецзв'язку, розробленні пропозицій щодо розмірів соціальних гарантій, стандартів і нормативів для цієї категорії громадян;	участь у розробленні та реалізації державних цільових програм у сфері оборони та безпеки, державних програм реформування та розвитку Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних органів та інших державних органів, що мають повноваження у сфері оборони та безпеки держави, здійснення моніторингу ефективності їх виконання;

*Джерело: [54]

На засіданні 19 квітня Кабмін вирішив збільшити фінансування Міноборони на 16 мільярдів гривень. Кошти підуть на оплату праці бійців та родичам загиблих, а також ремонт та оновлення техніки.

Крім того, Кабмін додав 17 мільярдів гривень МВС – це робота Держприкордонслужби, Нацгвардії та Державної поліції, співробітники яких також захищають країну від російських окупантів.

Раніше, 23 лютого, Верховна Рада проголосувала за виділення на оборону додаткових 23 мільярдів гривень. З них 16 мільярдів гривень спрямовується на фінансування Збройних сил і ще 6 мільярдів – на потреби Міністерства внутрішніх справ.

Важливим засобом підтримки під час війни є допомога інших країн як у фінансовому плані, так і надання техніки, обладнання та гуманітарної допомоги. США на 27 березня надали Україні допомоги на 7,6 млрд євро, що є найбільшим показником. Допомога всіх країн Євросоюзу сукупно оцінюється в 2,9 млрд євро, плюс 1,4 млрд євро від інститутів ЄС і 2 млрд від Європейського інвестиційного банку. Велика Британія, Канада та Японія зобов'язалися надати допомогу на загальну суму 1 млрд євро.

Бюро економічної безпеки України – центральний орган виконавчої влади, на який покладаються завдання щодо протидії правопорушенням, що

посягають на функціонування економіки держави. Відповідно до покладених завдань БЕБ виконує правоохоронну, аналітичну, економічну, інформаційну та інші функції. Діяльність Бюро спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України.

Основні завдання Бюро економічної безпеки України зображені на рис. 3.6., а також Бюро наділене повноваженням здійснювати оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування у межах передбаченої законом підслідності.

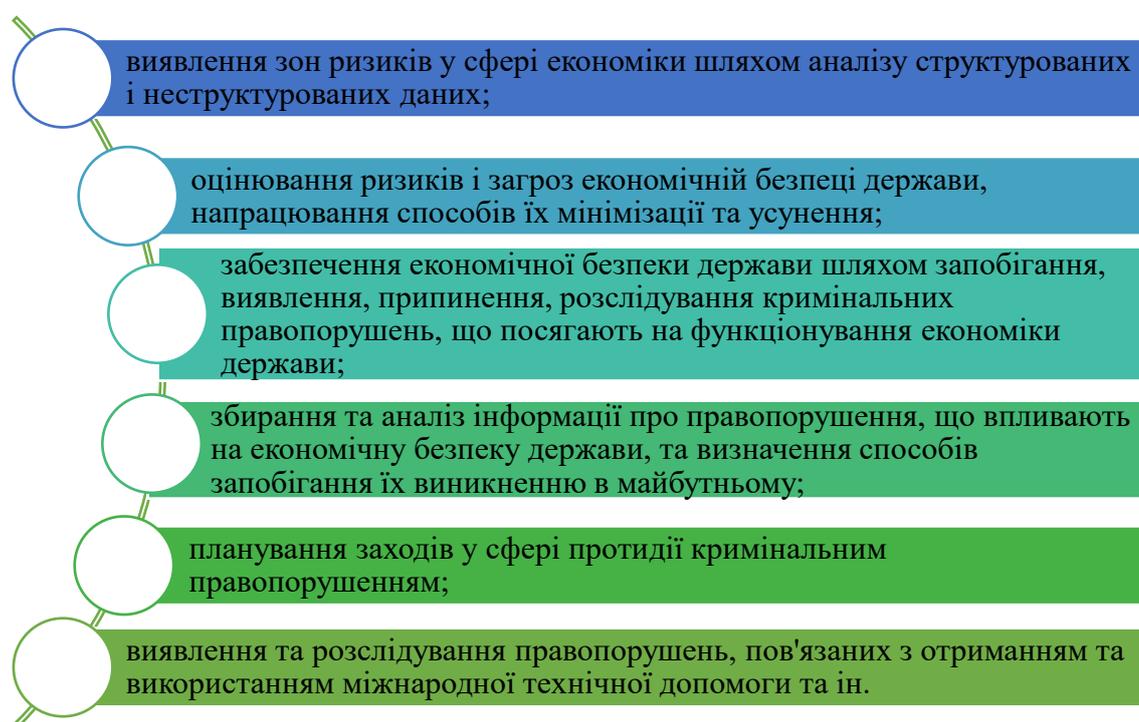

Рис. 3.6. Основні завдання Бюро економічної безпеки України

*Складено автором за даними [56]

Мета Бюро економічної безпеки України – протидія економічним злочинам проти держави шляхом реалізації правоохоронної, аналітичної, економічної, інформаційної та інших функцій. В його концепції враховується досвід ФБР та Державного агентства США з протидії фінансовим злочинам [56].

Закон про Бюро економічної безпеки України прийнятий Верховною Радою 28 січня 2021 року. Уряд утворив Бюро 12 травня 2021 року як

центрального органу виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. 25 листопада 2021 року Бюро випустило повідомлення про офіційний запуск роботи.

Під час воєнного стану в Україні Бюро економічної безпеки продовжує свою роботу та сприяє підтримці соціально-економічної безпеки України. У своєму повідомленні 1 березня 2022 року БЕБ зазначило, що відслідковуватиме випадки необґрунтованого підвищення цін на житло для переселенців, послуги та товари. У Бюро вважають, що такі дії на час воєнного стану «варто прирівнювати до мародерства», а після перемоги у війні розглядати як економічний злочин.

Відомство закликала повідомляти про такі випадки Бюро економічної безпеки – воно, в свою чергу, оперативно повідомлятиме Територіальну оборону та фіксуватиме ці злочини для подальшого розслідування у мирні часи.

3.2. Державне фінансове регулювання в умовах воєнного стану

В умовах воєнного стану кратно зростають обсяги видатків, що зумовлюють дефіцит фінансових ресурсів і відповідно потребу в специфічному державно-фінансовому регулюванні соціально-економічних процесів, наприклад контролю за державними фінансами. Незалежний контроль над державними фінансами є ознакою демократичного суспільства. У більшості країн світу незалежну систему зовнішнього контролю забезпечує спеціалізована установа. Цей державний контроль включає нагляд за всіма рішеннями, пов'язаними з фінансовими операціями, а об'єкт контролю має макроекономічний характер.

Органом фінансового регулювання в Україні є Національний банк України. НБУ здійснює нагляд та регулювання банків з метою сприяння безпеці та фінансовій стабільності української банківської системи.

Банківський нагляд дає клієнтам, вкладникам, кредиторам та позичальникам гарантії того, що банки працюють стабільно, своєчасно та відповідно до вимог.

15 квітня 2022 року Рада НБУ затвердила основні принципи грошово-кредитної політики під час воєнного стану, які застосовуватимуться для нормалізації функціонування економічної та фінансової системи. У документі конкретно зазначено (рис. 3.7):

Рис. 3.7. Основні принципи грошово-кредитної політики під час воєнного стану

*Складено автором за даними [46]

Повна реалізація цих заходів сприятиме безперебійному фінансуванню видатків державного бюджету, додатковому фінансуванню Збройних Сил України, захисту ресурсної бази банківської системи та забезпеченню її ліквідності для задоволення підвищеного попиту на валютному ринку.

Водночас підхід НБУ мінімізує ризики високої інфляції та дестабілізації макрофінансової стабільності, сприятиме прискоренню відновлення ринкових принципів у післявоєнній економіці та на фінансових ринках. Кредитування регулятором держави є тимчасовим заходом. Після війни, коли економічна та фінансова система відновить ринкову роботу, НБУ повернеться до традиційного таргетування інфляції з плаваючим курсом і заборонаю фінансування державного бюджету.

У період воєнного стану Національний банк регулював діяльність учасників ринку небанківських фінансових послуг, небанківських фінансових груп, платіжних ринків, колекторських компаній та юридичних осіб, уповноважених надавати банкам послуги з інкасації.

Фінансове регулювання – форма регулювання або нагляду, яка підпорядковує фінансові установи певним вимогам, обмеженням та керівним принципам, спрямованим на збереження цілісності фінансової системи, це може бути вирішено як урядовою, так і недержавною організацією.

Державне регулювання діяльності з надання фінансових послуг здійснюється у формах зображених на рис. 3.8.

Головним завданням фінансового регулювання є:

- формування довіри до фінансового ринку;
- підтримка фінансової стабільності;
- забезпечення захисту споживачів;
- скорочення рівня фінансових злочинів;
- регулювання іноземного капіталу на фінансових ринках.

В умовах воєнного стану НБУ як регулятор банківського сектору та небанківського фінансового ринку встановив ряд додаткових послаблень для окремих учасників фінансового ринку (табл. 3.3).

У той же час на цих учасників ринку введено певні обмеження для мінімізації нових ризиків, що виникають внаслідок військової агресії.

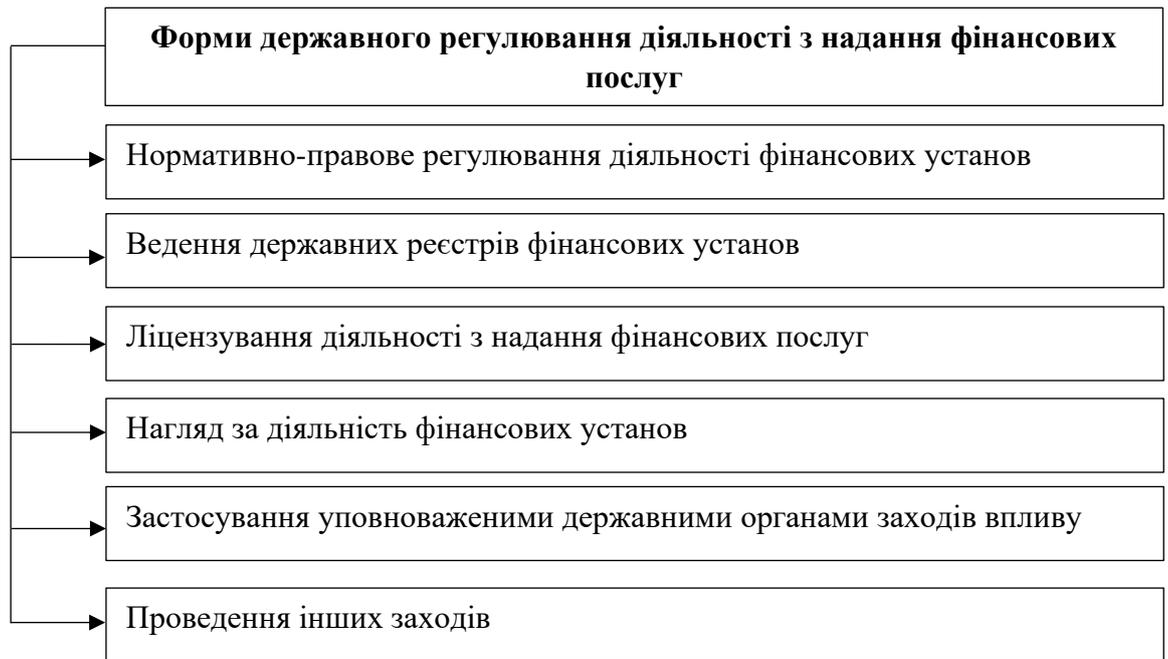

Рис. 3.8. Форми державного регулювання діяльності з надання фінансових послуг

*Складено автором за даними [46]

Незважаючи на воєнний стан, учасники ринку небанківських фінансових послуг повинні виконувати свої зобов'язання перед клієнтами.

Таблиця 3.3

Додаткові послаблення запроваджені НБУ

Учасник ринку	Послаблення
Страховики	не застосовуватимуться заходи впливу за порушення обов'язкових критеріїв і нормативів достатності капіталу та платоспроможності, ліквідності, прибутковості, якості активів та ризиковості операцій страховика.
Кредитні спілки	не застосовуватимуться заходи впливу за порушення обов'язкових фінансових нормативів та вимог, що обмежують ризики за операціями з фінансовими активами кредитних спілок. Також регулятор не застосовуватиме заходи впливу за порушення строків проведення чергових загальних зборів членів кредитної спілки за підсумками 2021 року.
Фінансові компанії-гаранти	не застосовуватимуться заходи впливу за порушення обов'язкових фінансових нормативів та вимог, що обмежують ризики за операціями з фінансовими активами.
Небанківські фінансові групи	не застосовуватимуться заходи впливу за порушення вимог щодо достатності регулятивного капіталу, складання та подання консолідованої та субконсолідованої звітності та інформації.

*Джерело: [46]

Крім того, постановою Правління НБУ від 25 листопада 2021 року № 123 визначено особливості застосування низки нормативно-правових актів Національного банку України у зв'язку з початком військової агресії з метою зниження регуляторного навантаження на учасників ринку.

У період дії воєнного стану Національний банк України (НБУ) продовжував впроваджувати заходи щодо підтримки фінансової стабільності в частині монетарної політики та регулювання фінансового сектору.

З метою запобігання відтоку капіталу та недопущення макроекономічних дисбалансів з 4 квітня 2022 року термін розрахунків за імпортно-експортними операціями був тимчасово скорочений з 365 до 90 днів. Нові вимоги застосовуватимуться до імпортно-експортних операцій резидентів.

Питання збалансованості бюджету стали гострішими, оскільки доходи зменшуються, а потреби у видатках бюджету збільшуються. За даними Мінфіну, у березні 2022 року державні витрати перевищили доходи на 2,7 млрд доларів, а різниця між квітнем і травнем сягне 5-7 млрд доларів. місяць. Окрім ринкових аукціонів, НБУ двічі придбав військовий ОВДП на загальну суму 40 млрд грн для підтримки бюджету. У мирний час уявити таку безпрецедентну подію практично неможливо. Тому збільшення обсягів фінансової допомоги Україні від міжнародних партнерів є важливим для фінансової стабільності.

У період дії воєнного стану, незважаючи на значне ускладнення ситуації в бюджетній сфері, Україна продовжує виконувати свої боргові зобов'язання. Для цього створено Фонд обслуговування та погашення державного боргу. У березні 2022 р. Україна здійснила платіж у сумі 292 млн дол. США за єврооблігаціями, деномінованими в доларах, термін погашення яких спливає у вересні поточного року, і продовжуватиме виконувати свої зобов'язання, щоб уникнути дефолту або реструктуризації. Разом із тим Міністерство фінансів України активно працює над отриманням міжнародної фінансової допомоги.

Необхідно продовжувати зусилля із залучення додаткового зовнішнього фінансування для України. Зокрема, додатковою фінансовою підтримкою для України може бути (рис. 3.9):

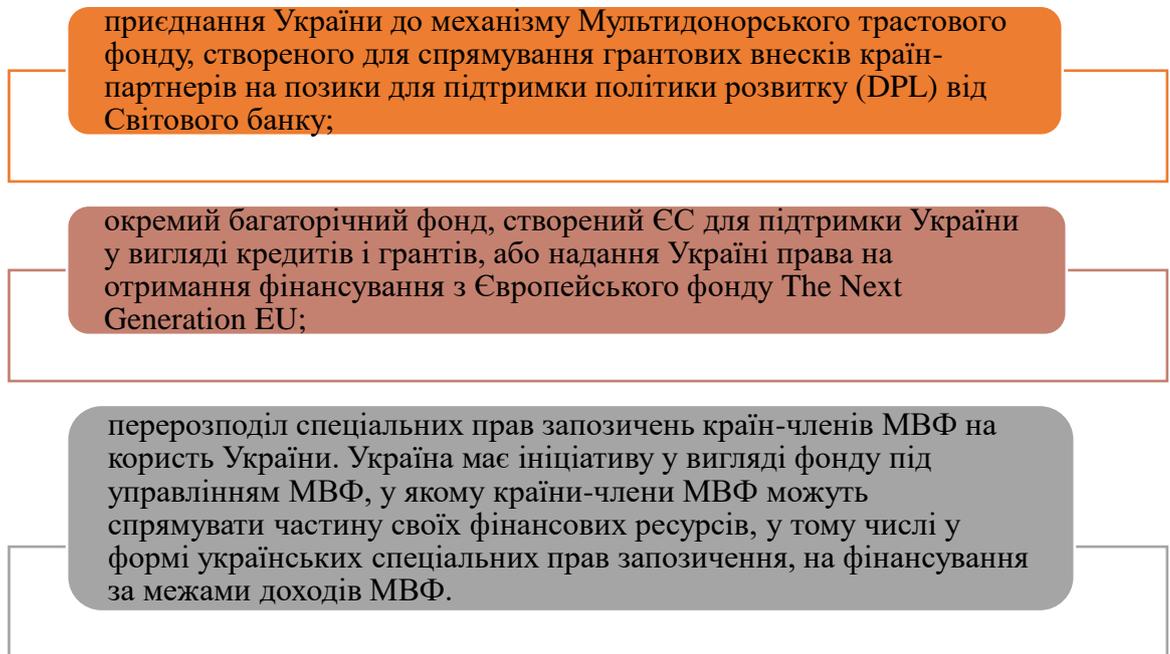

Рис. 3.9. Додаткове зовнішнє фінансування соціально-економічної безпеки України під час війни

*Складено автором за даними [51]

Ефективність та результативність системи соціальних послуг залежить від якості фінансового забезпечення, що потребує розгляду механізмів формування та використання фінансових ресурсів системи соціальних виплат. Відповідно до законодавства фінансова підтримка соціальних послуг здійснюється за рахунок бюджетних коштів (державного та місцевих бюджетів), спеціальних фондів та інших джерел (кошти підприємств, благодійних організацій, отримувачів соціальних послуг, платежів за соціальні послуги тощо), які не заборонені законом на основі оцінки індивідуальних/сімейних потреб соціальних послуг.

Організація соціальних послуг за рахунок бюджетних коштів може бути конкурентною (соціальні закупівлі, державні закупівлі, конкурси проектів, «основні фонди», державно-приватне партнерство) та неконкурентною

(утримання об'єктів та установ, фінансова підтримка громадських організацій). Крім того, місцеві органи влади мають вирішувати, як організувати надання соціальних послуг, створюючи власні комунальні послуги чи замовляючи у недержавних комунальних підприємствах[63].

Таким чином, організація та фінансове забезпечення інноваційного розвитку соціальних послуг включає інтеграцію всіх видів соціальної підтримки в єдину цілісну систему, перехід від фінансування установ до фінансування послуг, розширення соціальних закупівель, запровадження державно-приватних послуг.

Отже, впровадження воєнного стану в Україні мало вагомий вплив на послаблення макроекономічної рівноваги та зростання соціальної напруженості в суспільстві і вимагає запровадження дієвих заходів виходу з соціально-економічної кризи, яка чинить вагомий вплив на усі галузі національної економіки.

Та, незважаючи на війну, держава виконує свої функції, державні органи працюють чітко та злагоджено. Наразі першочерговим завданням України є задоволення негайних потреб у всіх сферах, включаючи військову, гуманітарну, соціально-економічну. Не менш важливою є також підготовка до відновлення країни після війни. Партнери та експерти, які працюють на цьому напрямку, залучаються до вивчення міжнародного досвіду, підготовки планів-проектів відновлення та допомагають координувати міжнародну допомогу.

7 травня 2022 року Кабінет Міністрів схвалив стратегічні напрями діяльності банків державного сектору на період воєнного стану та післявоєнного відновлення економіки. Згідно з розпорядженням пріоритетами діяльності банків держсектору визначено фінансування, насамперед, соціально-економічної сфери. Напрями фінансового забезпечення соціально-економічної безпеки України в умовах воєнного стану зображено на рис. 3.10.

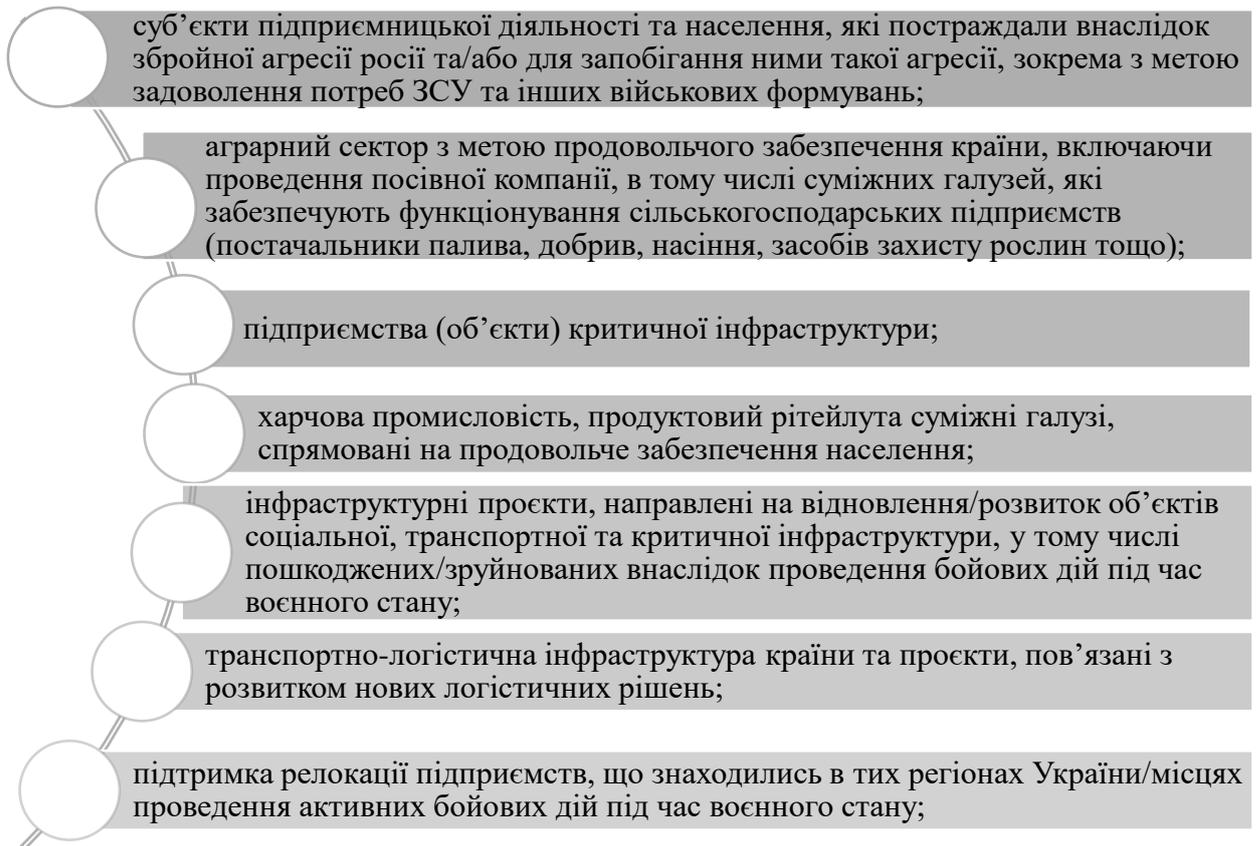

Рис. 3.10. Напрями фінансового забезпечення соціально-економічної безпеки України в умовах воєнного стану

*Складено автором за даними [59]

Як повідомлялось, Кабінет Міністрів затвердив проекти щодо залучення коштів від Міжнародного банку реконструкції та розвитку (МБРР) та Міжнародної асоціації розвитку (МАР) на загальну суму до 1,5 млрд доларів. Гроші будуть спрямовані на реалізації проекту «Підтримка державних видатків для забезпечення стійкого державного управління в Україні».

Отже, узагальнено, що фінансовий механізм забезпечення соціально-економічної безпеки України включає в себе сукупність фінансових форм і методів утворення й використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення різних потреб держави, суб'єктів господарювання і населення.

Встановлено, що одним із головних органів державної влади у сфері забезпечення соціально-економічної безпеки України є Рада національної безпеки та оборони України, а у сфері протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави – Бюро економічної безпеки України.

Досліджено, що органом фінансового регулювання в Україні є Національний банк України, який здійснює нагляд та регулювання банків з метою сприяння безпеці та фінансовій стабільності української банківської системи. Під час воєнного стану НБУ продовжував впроваджувати заходи щодо підтримки фінансової стабільності та регулювання фінансового сектору, таким чином, забезпечуючи соціально-економічну безпеку держави.

Обґрунтовано, що основними напрямми фінансового забезпечення соціально-економічної безпеки України в умовах воєнного стану було визначено аграрний сектор, харчову промисловість, інфраструктурні проекти, підприємства критичної та транспортно-логістичної інфраструктури, підтримка переміщених підприємств та населення.

ВИСНОВКИ

За результатами написання дипломної роботи можна зробити висновок, що головним завданням держави є забезпечення безпечного, сталого та стабільного розвитку. Враховуючи обмеженість бюджету та приватних ресурсів, необхідно врегулювати фіскальні аспекти державної політики, що є одним із вирішальних чинників стабільного соціально-економічного розвитку регіону. Ефективна політика у сфері державних фінансів повинна забезпечувати точну та правдиву оцінку її фіскальної спроможності, яка, у свою чергу, має відображати інформацію про ймовірність фінансування її розвитку та ефективність управління процесом.

У роботі було визначено теоретичні аспекти соціально-економічної безпеки, її рівні, загрози, фінансове забезпечення та нормативно-правове регулювання, яке встановлено на період воєнного стану в Україні. Для прискорення економічного розвитку країни та посилення її інтеграції у світовий економічний простір нині необхідна розробка дієвої соціальної політики, яка б гарантувала належний рівень безпеки для населення. Розглядаючи феномен економічної та соціальної безпеки в Україні, можна сказати, що це стан соціально-економічного розвитку країни, мінімізація загроз і ризиків у соціальній сфері, усунення негативних процесів у суспільстві та досягнення високих стандартів та якості життя.

Під впливом воєнного стану в Україні дуже важливо підтримувати належний рівень соціально-економічної безпеки. З цією метою влада вживає низку заходів для допомоги суспільству.

Під час оцінки фінансового забезпечення соціально-економічної безпеки України, у другому розділі, було досліджено показники економічного розвитку, фінансової підтримки бізнесу та соціальне забезпечення в умовах воєнного стану, а також формування та напрями використання фондів відновлення економіки України після війни. Тому, дослідивши у сфері

фінансового забезпечення соціально-економічної безпеки України, можна відзначити, що найбільше скорочення економіки України очікується у 2022 році через вторгнення Росії та повномасштабну війну проти України.

Після повного знищення життєво важливих об'єктів інфраструктури ворожими діями, промисловість у першу чергу постраждала від закриття підприємств у зонах бойових дій. Зростання безробіття спричинене знищенням інфраструктури та міграцією робочої сили за кордон.

Зараз Україна переживає міграційну кризу, гуманітарну катастрофу та економічну кризу. Гуманітарна катастрофа в Україні зачіпає всю Європу: близько 5 мільйонів біженців залишають зони бойових дій, а ще мільйони внутрішньо переміщених осіб. Більшість українців мігрують в Польщу, Румунію, Угорщину та Молдову.

У продовольчій і сільськогосподарській організації ООН зазначили, що цього року третину врожаю в Україні можуть не зібрати, а третина сільськогосподарських угідь залишиться необробленою. Масове знищення посівів і руйнування інфраструктури під час війни створює загрозу для виробництва продуктів харчування і, таким чином, продовольчої безпеки.

З точки зору комерційної діяльності, у березні 2022 року понад 400 компаній перемістилися із зон бойових дій до безпечних районів України, з них 190 вже відновили роботу.

Заплановані довоєнні видатки бюджету – це переважно соціальне забезпечення, обслуговування боргу та охорона здоров'я. У цьому році можна очікувати значного збільшення видатків на оборону та громадський порядок, незначне збільшення видатків на охорону здоров'я та соціального захисту та скорочення всіх державних видатків, крім основних.

Військовий стан в Україні суттєво вплинув як на економічні, так і на соціальні чинники, що беруться для розрахунку індикаторів соціальної безпеки, тому поки що можемо лише оцінити ситуацію, що склалася, виходячи з наданої оперативної інформації.

Через обмеження можливостей зайнятості та у зв'язку зі зміною місця проживання погіршилася ситуація у сфері зайнятості й доходів зайнятого населення.

Зростання споживчої інфляції у квітні 2022 року свідчить про подальше посилення інфляційного тиску через наслідки війни. Ризики ескалації інфляції залишаються значними в контексті тривалої повної військової агресії Росії та навмисного знищення продовольчих складів, торгових точок, блокади портів та пошкодження транспортної інфраструктури.

Можливості експорту України різко змінилися через блокаду українських портів російським флотом, військові дії у східних і південних регіонах та масовий логістичний колапс. Падіння імпорту пов'язане не лише з проблемами логістики та падінням попиту, а й із заборонаю Національного банку України на здійснення некритичних імпортних операцій, щоб уникнути валютних коливань.

Дуже важливою є фінансова та гуманітарна підтримка з боку інших країн. Загалом гуманітарну та фінансову допомогу Україні в тій чи іншій формі надали понад півсотні країн – понад 30 іноземних компаній, а також деякі міжнародні організації. Міжнародна організація з міграції (МОМ) доставила 50 тонн гуманітарної допомоги в зруйновані війною райони України.

Головними джерелами фінансування Держбюджету у період війни стали військові облігації, кредити від Міжнародних фінансових організацій, і навіть двосторонні кредити і гранти.

Фінансове забезпечення плану відновлення України «U-24» передбачає створення чотирьох фондів повоєнної відбудови економіки. Це – підтримка української армії та надання гуманітарної допомоги постраждалим, відбудова знищеної інфраструктури та трансформація економіки, відновлення роботи малого та середнього бізнесу і обслуговування міжнародних фінансових зобов'язань України

Третій розділ був присвячений дослідженню напрямів фінансового забезпечення соціально-економічної безпеки України в умовах воєнного стану. Більш детально було розглянуто фінансовий механізм економіки оборони та безпеки України і державне фінансове регулювання в умовах воєнного стану.

Основними напрями фінансового забезпечення соціально-економічної безпеки України в умовах воєнного стану було визначено аграрний сектор, харчову промисловість, інфраструктурні проекти, підприємства критичної та транспортно-логістичної інфраструктури, підтримка переміщених підприємств та населення.

Введення воєнного стану в Україні суттєво вплинуло на ослаблення макроекономічної рівноваги та зростання соціально напруженості, що вимагало ефективних заходів для подолання соціально-економічної кризи, яка має серйозний вплив на всі галузі національної економіки України.

Проте, незважаючи на війну, держава виконує свої функції чітко та послідовно. Наразі пріоритетом України є задоволення нагальних потреб у всіх сферах, у тому числі у військовій, гуманітарній та соціально-економічній. Не менш важливою є підготовка до післявоєнної відбудови країни. Партнери та експерти, що працюють у цій галузі, залучені до дослідження міжнародного досвіду, підготовки планів-проектів відновлення та допомоги в координації міжнародної допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вінічук М.В., Наконечна Н.В. Економічна безпека держави: соціально-економічний вимір: навчальний посібник. Львів: Ліга-Прес, 2017. 322 с.
2. Вініченко О. М. Система динамічного контролю соціально-економічного розвитку промислового підприємства : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04. Дніпро, 2017. 424 с.
3. Коваленко В. В. Грошово-кредитна політика та її вплив на подолання структурних дисбалансів економіки України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 12. С. 445-449.
4. Зверяков М. І., Коваленко В. В., Сергєєва О. С. Управління фінансовою стійкістю банків: підручник. Київ: «Центр учбової літератури» 2016. 520 с.
5. Губський Б.В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан та стратегія забезпечення: К. : ДП «Укрархбудінформ» 2001. 122 с.
6. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України: за редакцією академіка НАН України С. І. Пиріжкова: К. : НІПМБ, 2003. 42 с.
7. Онищенко С. В., Пугач О. А. Загрози економічній безпеці України: сутність, оцінювання та механізм упередження : монографія. Полтава: ПолтНТУ, 2015. 337 с.
8. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): монографія. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. 759 с.
9. Захаров О.І. Організація та управління економічною безпекою суб'єктів господарської діяльності: навч. Посібник. К.: КНТ, 2013. 257 с.
10. Наконечна Н.В. Тенденції індикаторів фінансової безпеки держави. збірник науково-технічних праць. Львів: РВВ НЛТУ України, 2011. Вип. 21. 9 – 380с. С. 295-300.

11. Реверчук Н.Й., Малик Я.Й., Кульчицький І.І.. Економічна безпека в Україні: держави, фірми, особи: навч. посіб. Львів: ЛФ МАУП, 2011. 192 с.
12. Варналій З. С. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: монографія. К.: Знання України, 2005. 498с.
13. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність та шляхи забезпечення: монографія. К.: НІСД, 2014. 144 с.
14. Новікова О. Ф., Сидорчук О. Г., Панькова О. В. Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки: монографія. Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ; НАН України, Інститут економіки промисловості: К. ; Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2018. 184 с.
15. Бондарук Т.Г. Механізм управління та обслуговування державного боргу. *Фінанси України*. 2007. № 4. С. 94–102.
16. Бегма В.М. Стратегічне управління експортом продукції військового призначення та подвійного використання в контексті економічної безпеки держави: автореф. дис. д-ра екон. наук: 21.04.01. Рада національної безпеки і оборони України. Національний ін-т проблем міжнародної безпеки. К., 2004. 31 с.
17. Мехеда Н.В. Безпека банківської діяльності: навчальний посібник. Одеса: «Атлант», 2010. 352 с.
18. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
19. Про основи національної безпеки України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15>. (дата звернення 15.03.2022).
20. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2022 № 2259-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>. (дата звернення 16.03.2022)
21. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України від 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>. (дата звернення 20.03.2022)

22. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» від 14.09.2020 № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>. (дата звернення 20.03.2022)
23. Про національну безпеку України: Закон України від 24.11.2021 № 1702-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>. (дата звернення 02.04.2022)
24. Лібанова Е. Ринок праці та соціальний захист: навч. посібн. із соц. Політики. К.: «Основи», 2004. 491 с.
25. Приятельчук А. О., Іщенко О. М. Соціальна безпека в контексті управління розвитком суспільних відносин. *Філософські проблеми гуманітарних наук*. альманах. К.: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2010. № 19. С. 135-140.
26. Весельська Л. А. Соціальна безпека: проблема визначення. Науковий вісник Академії муніципального управління: збірник наукових праць. 2010. Вип. 3. С. 457-461.
27. Вінічук М. В. Роль соціальних індикаторів у визначенні рівня економічної безпеки держави. Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика: XVII Міжнародна науково-практична конференція. Луцьк: Смарагд, 2012. 322 с. С. 40-41.
28. Користін О.Є. Економічна безпека: навч. посіб. / О.Є. Користін, О.І. Барановський, Л.В. Герасименко та ін.; за ред. О.М. Джужі. К.: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2010. 368 с.
29. Вінічук М. В. Роль стабілізаційної політики держави у зміцненні соціальної безпеки на посттрансформаційному етапі розвитку економіки. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна: збірник наукових праць. Львів: ЛьвДУВС, 2013. Вип. 2. 360 с. С. 18–28.

30. Вінічук М. В. Систематизація та оцінка загроз і ризиків в соціальній сфері на макрорівні: Кримський економічний вісник. Херсон: Гельветика, 2012. 350 с. С. 80–86.
31. Вінічук М. В. Соціальна політика у системі економічної безпеки України. Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України: збірник науково-технічних праць. Львів: РВВ НЛТУ України, 2012. Вип. 22.13. 408 с. С. 151–157.
32. Вінічук М. В. Соціальна функція державного управління в стратегії економічного розвитку України. Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика: матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції (29–30 травня 2013 р.). Луцьк: Вежа–Друк, 2013. 264с. С. 26–28.
33. Вінічук М. В. Соціальні аспекти регулювання економічної безпеки України. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна: збірник наукових праць. Львів: ЛьвДУВС, 2015. Вип. 1. 268 с. С. 12–28.
34. Вінічук М. В. Теоретичні аспекти соціально-економічного розвитку у період трансформацій. Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України: збірник науково-технічних праць. Львів: РВВ НЛТУ України, 2013. Вип. 23.14. 400 с. С. 126–135.
35. Іляш О. І. Засади державного регулювання у сфері соціально-економічної безпеки України: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. Львів, 2013. 542 с.
36. Підлипна Р.П. Методологічні засади тлумачення дефініції «соціальна безпека». *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Вип. 25.2. С. 275-280.
37. Мартинюк В. П. Оцінка стану національної економіки на основі інтегрального показника економічної безпеки держави. *Економіка, менеджмент, підприємництво*. 2013. № 25 (I). С. 179-188.

38. Давидюк О.О. Соціальна безпека: проблеми теоретичного аналізу та побудови системних показників. URL: <http://www.cpsr.org.ua/>. (дата звернення 30.03.2022).
39. Соціальна безпека як пріоритетна складова національної безпеки України. URL: http://www.rusnauka.com/32_PWMN_2009/Economics/55211.doc.htm. (дата звернення 27.03.2022).
40. Фінансові баланси в економіці України. URL: <http://econoblog.com.ua/page/3/>. (дата звернення 05.04.2022).
41. Фінансово-економічний словник. URL: <http://www.economist.com/>. (дата звернення 17.04.2022).
42. Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: <http://uk.wikipedia.org>. (дата звернення 07.05.2022).
43. Офіційна веб-сторінка Державної служби зайнятості. URL: <http://www.dcz.gov.ua>. (дата звернення 15.05.2022).
44. Офіційна веб-сторінка Міністерства фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua/>. (дата звернення 20.05.2022).
45. Офіційна веб-сторінка Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення 23.05.2022).
46. Офіційна веб-сторінка Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/supervision/about>. (дата звернення 22.05.2022).
47. Офіційна веб-сторінка Світового банку. URL: <http://www.worldbank.org>. (дата звернення 27.03.2022).
48. Офіційна веб-сторінка міжнародної організації Transparency International URL: <http://www.transparency.org>. (дата звернення 13.04.2022).
49. Офіційна веб-сторінка Міністерства економіки та економічного розвитку і торгівлі. URL: <http://www.me.gov.ua>. (дата звернення 19.04.2022).
50. Офіційна веб-сторінка Державного комітету фінансового моніторингу. URL: www.sdfm.gov.ua. (дата звернення 22.04.2022).
51. Центр економічної стратегії. URL: <https://ces.org.ua/category/research-list/>. (дата звернення 20.05.2022).

52. Офіційна веб-сторінка Ради національної безпеки і оборони України.
URL: <https://www.rnbo.gov.ua/>. (дата звернення 14.05.2022).
53. Офіційна веб-сторінка Департаменту фінансів Міністерства оборони України.
URL: <https://www.mil.gov.ua/ministry/struktura-aparatu-ministerstva/departament-finansiv.html>. (дата звернення 17.05.2022).
54. Офіційна веб-сторінка Міністерства оборони України.
URL: <https://www.mil.gov.ua>. (дата звернення 19.05.2022).
55. Офіційна веб-сторінка Червоного Хреста України.
URL: <https://redcross.org.ua/>. (дата звернення 22.05.2022).
56. Офіційна веб-сторінка Бюро економічної безпеки України.
URL: <https://esbu.gov.ua/>. (дата звернення 24.05.2022).
57. Бавол Т. Оптимізація діяльності суб'єктів надання соціальних послуг: системний підхід. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 1(28). С. 61–66.
58. Горемикіна Ю.В. Моніторинг і оцінювання якості ефективності соціальних послуг: прикладний аспект. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 3. С. 120–132.
59. Гребя Р. Механізми реформування системи соціальних послуг в Україні: державно-управлінський аспект. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 1(32). С. 62–67.
60. Дубич К.В. Реформування соціальних послуг в Україні: сучасний стан і проблеми впровадження. *Аспекти публічного управління*. 2015. № 3(17). С. 64–69.
61. Кочемировська О.О., Пищуліна О.М. Основні напрями оптимізації системи соціального захисту в Україні : аналітична доповідь. Київ : НІСД 2012. 88 с.
62. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (дата звернення: 20.05.2022).

63. Насібова О.В. Фінансові детермінанти інноваційного розвитку соціальних послуг. Регіональні особливості розвитку невиробничої сфери економіки України : матеріали Міжнар. наук. Інтернет-конф., м. Харків, 21–22 листопада 2019 р. Харків : ХТЕІ КНТЕУ, 2019. С. 24–26. URL : <http://conf.htei.org.ua/wp-content/uploads/2019/11/Nasibova.pdf> (дата звернення: 24.05.2022).
64. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України №64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>. (дата звернення 15.03.2022).
65. Про невідкладні заходи щодо фінансового забезпечення функціонування держави в умовах воєнного стану: Указ Президента України №67/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/672022-41401>. (дата звернення 16.03.2022).
66. Про фінансове забезпечення заходів правового режиму воєнного стану: Закон України від 04.03.2022 № 104/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/104/2022#Text>. (дата звернення 20.03.2022).
67. Про невідкладні заходи щодо об'єднання зусиль для підтримки України: Указ Президента України від 17.05.2022 №344/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2022#Text>. (дата звернення 21.05.2022).
68. Комеліна О.В., Онищенко С.В., Пугач О.А. Економічна безпека держави: оцінювання та стратегічні орієнтири забезпечення: монографія. Полтава: ПНТУ, 2013. 202 с.
69. Економічна енциклопедія: в 3 т. Київ : НАНУ; ІДіП; Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. Т. 3. 528 с.
70. Варналій З. С., Онищенко С. В., Маслій О. А. Загрози економічній безпеці України в умовах глобалізації та міжнародної конкуренції. Безпека та конкурентні стратегії розвитку України в глобальній економіці :

- монографія / за заг. ред. А. І. Мокія. Запоріжжя-Львів : ФОП Мокшанов В.В., 2019. С.198 –251.
71. Про випуск облігацій внутрішньої державної позики «Військові облігації»: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.05.2022 № 572. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-2022-%D0%BF#Text>. (дата звернення 15.05.2022).
72. Бондаренко О.М. Оцінка економічної безпеки: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.14. К.: Фенікс, 2014. 19 с.
73. Бондаренко О.О. Фінансово-економічна безпека підприємства. URL: <http://www.economy.nyaka.com.ua/3580>. (дата звернення 07.04.2022).
74. Герасимчук З.В. Економічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення: монографія. Луцьк: Надстир'я, 2014. 244 с.
75. Губарик О.М. Система економічної безпеки підприємства. Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи : матеріали XI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції 29-30 жовтня 2020 р. : В 2 т. Том 1. Дніпро : Видавничо-поліграфічний центр «Гарант СВ», 2020. С. 84-85.
76. Захаров О.І. Організація та управління економічною безпекою суб'єктів господарської діяльності: навч. посібник. К.: КНТ, 2013. 257 с.
77. Міронов В.С. Фінансова безпека як складова економічної безпеки. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1256>. (дата звернення 17.04.2022).
78. Чернеп О.Г. Управління фінансово-економічною безпекою підприємств в Україні. К.:Знання, 2012. 430 с.
79. Ятюшева Л.С. Економічна безпека держави: підручник. К.: Кондор, 2012. 302 с.
80. Барановський О.І. Фінансова безпека: монографія. К.:Фенікс, 2012. 338 с.
81. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : монографія. Львів : Арал, 2015. 386 с.
82. Воротін В.Є., Куйбіда В.С., Лібанова Е.М. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети. К. : НІСД, 2013. 820 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Трактування поняття «економічна безпека» в Україні в чинних нормативно-правових документах

Дата ухвалення	Назва нормативного документу	Основні положення
28.06.1996	Конституція України	Введено в нормативну лексику поняття «економічна безпека»; визначено, що забезпечення економічної безпеки є найважливішою функцією держави
16.01.1997	Концепція (основи державної політики) національної безпеки України	Визначено сутність поняття «національна безпека», основні об'єкти національної безпеки та принципи її забезпечення; пріоритетні національні інтереси України та основні загрози, в т. ч. в економічній сфері
19.06.2003	Закон України «Про основи національної безпеки України»	Розкрито значення термінів «національна безпека», «національні інтереси», «загрози національній безпеці»; визначено правову основу національної безпеки, об'єкти, суб'єкти, їх функції та принципи забезпечення національної безпеки
29.10.2013	Методика розрахунку рівня економічної безпеки України	Економічна безпека – стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання.
06.03.2020	Пояснювальна записка до проекту Закону України ""Про Бюро економічної безпеки""	Економічна безпека є матеріальною основою національної суверенності, що визначає реальні можливості у забезпеченні інших видів безпеки. Тобто економічна безпека - це підґрунтя для функціонування всіх інших елементів, що входять у цю систему (військової, технічної, продовольчої, екологічної та інших).
14.09.2020	Стратегія національної безпеки України	Визначено принципи, пріоритетні цілі, завдання та механізми захисту інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз

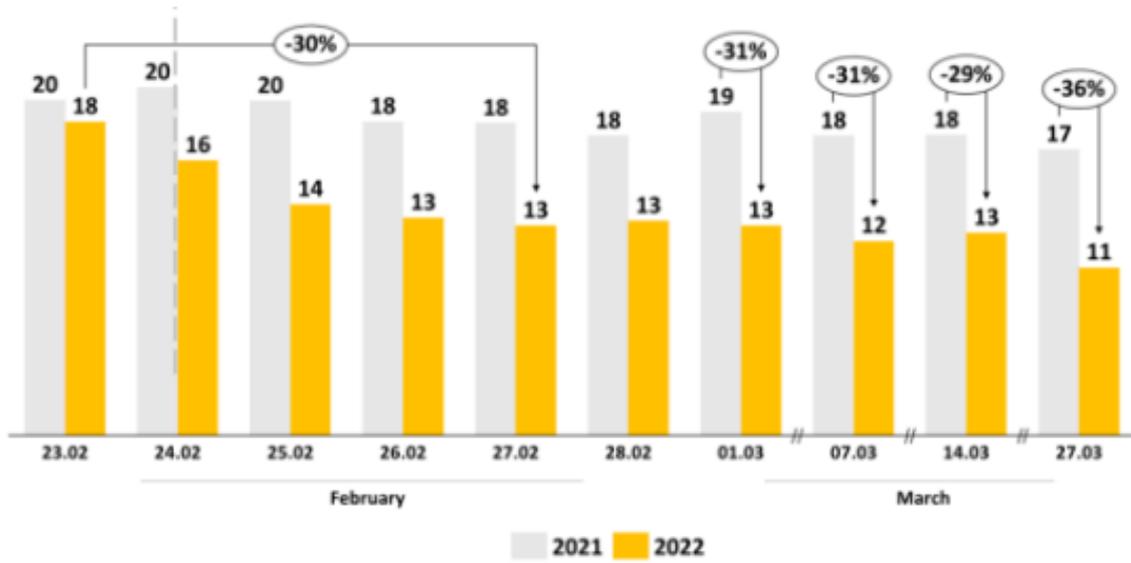
Додаток Б

Трактування поняття «соціальна безпека» в Україні в чинних нормативно-правових документах

Дата ухвалення	Назва нормативного документу	Основні положення
1	2	3
28.06.1996	Конституція України	Україна є соціальною державою, а громадяни мають право на соціальний захист, що гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, виплатою пенсій, іншими видами соціальних виплат та допомоги, що мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом
16.01.1997	Концепція (основи державної політики) національної безпеки України	Визначено основні загрози національній безпеці України у соціальній сфері, а саме: низький рівень життя та соціальної захищеності значних верств населення, наявність великої кількості безробітних громадян працездатного віку, суспільно-політичне протистояння окремих соціальних верств населення та регіонів України; падіння рівня здоров'я населення, незадовільний стан системи його охорони; неконтрольовані міграційні процеси в країні
19.06.2003	Закон України «Про основи національної безпеки України»	Визначено основні загрози національним інтересам і національній безпеці України у соціальній та гуманітарній сферах, а саме: невідповідність програм реформування економіки країни і результатів їх здійснення визначеним соціальним пріоритетам; неефективність державної політики щодо підвищення трудових доходів громадян, криза системи охорони здоров'я і соціального захисту населення; поширення соціальних хвороб; загострення демографічної кризи.
08.06.2012	Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється»	Визначено засади захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави: скорочення чисельності населення через погіршення його здоров'я, низьку якість життя, недостатній рівень народжуваності, високу смертність, а також відтік громадян України за кордон; поширення соціальних хвороб; зростаючий дефіцит трудових ресурсів, старіння населення, низька економічна активність і недооцінка реальної вартості робочої сили
29.10.2013	Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України	Соціальна безпека – це стан розвитку держави, за якого держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяти розвитку людського капіталу як найважливішої складової економічного потенціалу країни
14.09.2020	Стратегія національної безпеки України	Зазначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека – найвища соціальна цінність в Україні. Реалізація цієї норми Конституції України – головна ціль державної політики національної безпеки.

Додаток В

Динаміка споживання електроенергії в Україні, ГВт

Додаток Г

Планові показники Державного бюджету до початку війни

Показник	2022	2023	2024
ВВП номінальний, млрд грн	5 368,7	5 993,9	6 651
ВВП реальний, % р/р	3,8	4,7	5,0
Індекс споживчих цін, % грудень до грудня попереднього року	6,2	5,3	5,0
Індекс цін виробників, % грудень до грудня попереднього року	7,8	6,2	5,7
Середньомісячна заробітна плата, грн	15 258	17 159	19 063
Рівень безробіття населення у віці 15-70 років за методологією МОП, % до економічно активного населення	8,5	8,0	7,8
Експорт товарів і послуг, % р/р	6,5	7,7	7,9
Імпорт товарів і послуг, % р/р	9,2	9,4	8,6
Курс гривні до долара США, середній/ на кінець року	28,6/28,7	28,8/28,9	29,2/29,4

Додаток Д

Додаткові 3,5 млрд євро на допомогу українським біженцям в ЄС

AT 74.232.355 €	FI 5.380.465 €	LV 8.399.568 €
BE 11.027.033 €	FR 123.718.176 €	MT 4.447.851 €
BG 148.360.870 €	GR 68.315.294 €	NL 17.633.201 €
CY 4.457.075 €	HR 22.859.946 €	PL 562.098.072 €
CZ 283.823.849 €	HU 299.607.541 €	PT 63.765.893 €
DE 75.465.415 €	IE 3.533.398 €	RO 450.119.357 €
DK 7.111.145 €	IT 452.139.527 €	SE 11.493.869 €
EE 60.435.724 €	LT 93.057.779 €	SI 10.487.121 €
ES 434.214.631 €	LUX 5.593.390 €	SK 209.431.700 €